Dengekan

بیردۆزەی
فەوزای دروستکەر

نظرية
الفوضى الخلاقة

بنەمای ستراتیژیەتی سیاسەتی ئەمریکا

لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا

نوسینی

نەوزادی موهەندیس

چاپی یەکەم

سلێمانی............2007

مافی لە چاپدان و لەبەرگرتنەوەی پارێزراوە

تەنها بۆ نوسەر

www.dengekan.com
7/15/2007

ناسنامەی کتێب

ناوی کتێب: بیردۆزەی فەوزای دروستکەر
نوسەر: نەوزاد عوسمان (نەوزادی موهەندیس)
تیراژ: 300 دانە
چاپی : یەکەم 2007
چاپخانە: شڤان
پیتچن و هەڵەبڕ: نەوزادی موهەندیس
دیزاینی بەرگ: زەردەشت عەلی سۆرانی

ژمارەی سپاردنی(446) ی ساڵی 2007ی لەوەزارەتی ڕۆشنبیری پێدراوە

ناوەڕۆک

=============

بابەت	لاپەڕە
========	=========

پێشکەشە................................	7
سوپاس بۆ..............................	8
پێشەکی................................	9
بەشی یەکەم.........................	14
ڕووداوی 11ی سێپتەمبەری ئەمریکا............	15
بیردۆزەی فەوزای دروستکەر......................	22
چەمکی بیردۆزەی فەوزای دروستکەر............	34
بنەماکانی ئەم بیردۆزەیە	40
ئامانجەکانی ئەم بیردۆزەیە......................	41
فەوزای دروستکەر و گوتاری تایەفی............	46
بۆچی ناوچەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست...........	50

كاولكاريەكی دروستكەر.......................... 57
بیردۆزەی فەوزای دروستكەرو ستراتیژیەتی
هەیمەنە.. 58

بەشی دووەم........................ 66

پڕۆژەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستی گەورە............... 67
ڕۆژهەلاّتێكی ناوەڕاستی گەورە یان نویّ........... 71
هێلّە گشتیەكانی پڕۆژەكە............................ 74
ئامانجە ڕاگەیەنراوەكانی پڕۆژەكە................ 75
گومانی پسپۆڕو لێكۆلّەرەوەكان..................... 77
دوودلّی و گومانی ڕژێمە عەرەبیەكان.............. 79
هەلّوێستی گەلانی ناوچەكە........................... 81
گومانی ئەوروپیەكان................................... 82
متمانەیەكی وون....................................... 84
سەركەوتنی پڕۆژەكە لەچیدایە؟ 85
ئامانجە نهێنی و ڕاستەقینەكانی ئەمریكا........... 86
ئاستەنگەكانی بەردەم جێبەجێكردنی
ئەم پڕۆژەیە... 92
گرنگی ناوچەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست بۆ ئەمریكا........ 99

بەشی سێیەم........................... 107

كاریگەریەكانی ئەم پڕۆژەیە لەسەر 108
وولاّتانی مەغریبی عەرەبی.............................. 109
وولاّتانی قەڕنی ئەفریقی 113
میسر.. 114
لوبنان و سوریا.................................. 116
فەلەستین و ئیسرائیل............................ 119
وولاّتانی كەنداو و ئوردون 121
توركیا.. 122

ئێران.. 124
پاکستان... 125
ئەفغانستان و عێراق................................ 126

بەشی چوارەم...................... 128

چارەنوسی ئەمریکا لە عێراقدا بەرەو کوێ؟...... 129
هۆکارەکانی شکستی ئەمریکا لە عێراقدا.......... 137
گەورەترین مەترسی.................................. 145
مەزهەبی سونە... 148
فقهی سونە.. 150
بنەماکانی فقهی سونە 151
قوتابخانە فقهیەکان.................................. 152
دەسەلأت و جوگرافیای بلأوبونەوەی سونە........ 152
زاناو ڕابەرانی مەزهەبی سونە..................... 153
قوتابخانە فکریەکانی لای ئەهلی سونە........... 154
مەزهەبی شیعە.. 155
چەمك و زاراوەی شیعە............................. 155
مێژووی سەرهەڵدانی شیعە........................ 155
عەقیدەی شیعە... 164
بنچینەی دین لای شیعە............................. 165
لقەکانی دین لای شیعە.............................. 166
جوگرافیای بلأوبونەوەی شیعە...................... 166
گروپ و کۆمەڵەکانی شیعە......................... 166
خاڵە جیاوازەکانی نێوان مەزهەبی سونە و
شیعە لە ئیسلامدا...................................... 172

بەشی پێنجەم........................... 182
پرۆژەی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاستی گەورە
لە چ قۆناغێکدایە؟.................................... 183
کێشەکانی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاست بۆمبێکی
تەوقیتکراون.. 191

کوردو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەبەردەم
گۆڕانکاری گەورە و کتوپڕدان.......................... 200
پێگەی کورد لە پڕۆژەی ڕۆژهەڵاتی
ناوەڕاستی گەورەدا.................................. 209
کۆتایی.. 219
سەرچاوەکان... 223

پێشکەشە :-

- **بەهەموو ئەو گەل و نەتەوە مافخوراو و داگیرکراو و ژێردەستانەی کە تاکو ئێستا نەبونەتە خاوەنی کیان و دەسەلاّت و دەوڵەتی سەربەخۆی خۆیان لەناوچەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست و تەواوی دونیاشدا..... لە پێش هەموانیشیانەوە نەتەوە بێ پشت و پەناو دوور لە ئازادی و سەربەخۆکەی خۆم نەتەوەی کورد..**

سوپاس بۆ:-

- بە پێویستی دەزانم کە لێرەدا سوپاسی خۆم ئاڕاستەی برای بەڕێزم ((کاکە حەمەی مەکتەبە)) لە کتێبخانەی مەڵبەندی ڕێکخستنی سلێمانی بکەم کە زۆر هاوکاری کردم بۆ دەستخستن و دۆزینەوەی هەندێ سەرچاوە بۆ نووسینی ئەم کتێبەم. خوا تەمەن درێژو نمونەیان زیاد بکات.
- سوپاو پێزانینم بۆ هەموو ئەو دۆست و ئازیزانەم کە هەمیشە و بەبەردەوامی و لەدوای بلاّوبونەوەی هەر بابەتێکی ڕۆژنامەوانی و هەر کتێبێکم زۆر بە هەستێکی ڕاستگۆیانە و پەرۆش و دڵسۆزانەوە دەست خۆشیان لێکردوم و هانی زیاتریان داوم بۆ بەردەوام بونم لەکارەکانمدا و هەر ئەو هەست و سۆز و هاندانانە بونە هۆی سووربونم لەکاری نوسیندا.
- بەهەمان شێوەش سوپاس و پێزانینم بۆ هەموو دۆست و هەڤالان و خوێنەرانی بەرهەمەکانم بۆ

ڕەخنە و پێشنیاز و ڕاوبۆچونە بنیاتنەراکانیان کە ئەوانیش هاندەرێکی بەهێزترم بون بۆ بەردەوام بون و سوودی زۆرم لە ڕاوبۆچونەکانیان وەرگرتوە.

پێشەکی

دونیای ئێستا دونیای پێشکەوتن و داهێنان و دونیای سەردەمی بەجیهانی بوون و شۆڕشی تەکنەلۆژیا و زانیاریە ژمارەییەکانە.بەشێوەیەك کە دونیا گەورە و دوورە دەستەکەی جاران بۆتە گوندێکی بچووکی هاوچەرخ کە دەتوانرێت دوورترین جێگە لەچەند ساتێکی زۆرکەم و کورتدا ببینرێت و زۆرترین زانیاری لەبارەیەوە بزانرێت و پەیوەندی پێوەبکرێت.

لەم سەردەمەدا پێشکەوتن و داهێنان و ڕووداوەکان هێندە بەخێرایی گەشە دەکەن کە مرۆڤ پەلی هاویشتۆتە ناو بۆشایی ئاسمان و بەرەو ئەستێرەکانی دی هەنگاو دەنێت.ئاشکرایە لەسایەی هەموو ئەم پێشکەوتن و داهێنانەوە مرۆڤایەتی بەشێوەیەکی بەرچاو ژیان و گوزەرانی ساناو پڕ خۆشی و ڕەفاهیەت بوە ئەم قۆناغەی پێشکەوتنی مرۆڤایەتی لەهەمان کاتدا بۆتە مایەی گەرم و گوڕترکردنی ململانێکانی زلهێزەکان و تەنانەت شارستانیەتەکانیش و پێدەچێت ئەم پێشکەوتنانەو داهێنانە,تەمەنی مرۆڤایەتی خێراتر بەرەو بەفەناچوون بەرن,چونکە گەر جەنگێکی جیهانی تر ڕووبدات لە ئایندەدا پێشبینی دەکرێت کەلەماوەیەکی کەم و کورتدا کۆتایی بێت بەکۆتایی هاتنی سەرجەم ژیار و ئاوەدانیەکان لەسەر گۆی زەوی.

ئاشکراشە بنچینەی ئەم پێشکەوتن و داهێنانانەش بریتیە لە وزە,کەهەر لایەنێك توانی کۆنترۆڵی سەرچاوەکانی وزە بکات لە دونیادا کەلە ئێستادا بریتیە لە نەوت و گازی سروشتی, بەمانای کۆنترۆڵکردنی هەموو دونیا دێت. سەرچاوەکانی وزەش کەوتۆتە ناوچەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستەوە و بەتایبەتیش ناوچەی کەنداو کە دەوڵەمەندترین جێگەی دونیایە لەنەوتدا.

هەربۆیە ململانێی زلهێزەکان لەدێر زەمانەوە و تائێستاش لەسەر دەست بەسەراگرتن و کۆنترۆڵکردن و سەپاندنی هێز و نفوز و هەیمەنە و جێگیرکردنی هێزی سەربازی خۆی بوە بەسەر ئەم ناوچە گرنگەدا.

لە ئێستاشدا و لەسەردەمی دوای جەنگی سارد و هەڵوەشانەوەی بلۆکی سۆسیالیستی و هاتنە کایەی نەزمێکی نوێی دونیایی بەڕابەرایەتی کردنی ئەمریکا و پەیڕەوکردنی سیاسەتی تاك جەمسەری و بەجیهانی کردنی دونیا. ئەمریکا دەیەوێت بەهەر شێواز و هۆکارێك بوە بەتەواوەتی بوونی سەربازی خۆی لەناوچەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا بچەسپێنێت و سەدەی بیست و یەکەمیش بکاتە سەدەی خۆی و ئێستا و ئایندەی بەرژەوەندیەکانی و سەپاندنی دەسەلات و هەیمەنەی بەسەر دونیادا درێژە پێبدات.لەڕێگەی گرتنە بەری ستراتیژ و سیاسەتێکی نوێدا لەسایەی ((بیردۆزەی فەوزای دروستکەرەوە)) کە کرۆکی پرۆژەی ((ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورەیە)) کە دەیەوێت بەسەر ئەم ناوچەیەدا جێبەجێی بکات و گۆڕانکاریەکی سەرتاسەری و ڕیشەیی لەسیستەمی سیاسی و ئابوری و

کۆمەڵایـەتی ناوچـەکەدا بکـات و گـۆڕانێکی گـەورەو ونـوێی جـوگرافیش چـێ بکـات وەك ئـەوەی لـە ڕێکەوتننامەی سایکس بیکۆی ساڵی 1916دا ڕوویدا.و بەمەش لەئەنجامی سازدانی فەوزایەکی گەورەو کاریگەری واوە کە ئەنجامەکەی ببێتە دروستبوونی دەوڵەتۆکە و کیاناتی بچووکی نەتەوەیی و مەزهەبی و تایەفی و دینی کە بتوانرێت لەڕوانگە و بەرژەوەندی ئەمریکاوە سەرلەنوێ دابڕێژرێتەوە کە لەلایەك بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا لەکۆنترۆڵکردنی سەرچاوەکانی وزە(نەوت) بپارێزێت و لەلایەکی تریشەوە ئەمن و ئاسایشی ئیسرائیلیش زامن بکات.

- ئەم هەوڵە بچووکەی بەندەش بەمەبەستی تیشك خستنە سەر ئەو بیردۆزە و پڕۆژە ئەمریکیەیەکە بۆ ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەگەل و خاکەکەیەوە داڕێژراوە , کەئەگەر سەرکەوتن بەدەست بهێنێت ئەوا بەدڵنیایی دونیایەکی زۆر جیاواز لەدونیای ئێستا دێتە لەدایك بوون کەکوردیش وەك نەتەوەیەکی گـەورەو دێـرین و مـافخوراو دەکرێـت هاوکـاری و پـشتیوانی سەرخـستنی پڕۆژەکـە بکـات لـە پێنـاو بەدەسـتهێنانی مافـەکانی لەپێکـەوەنانی دەوڵـەتێکی کـوردی سـەربەخۆ کەخـەون و ئـاواتی دێرینـی کوردانە. چونکە ئەم بیردۆزەیە بەهەموو ماناو مەبەستێك بەنیازی ڕووخان و گۆڕینی ئەم جوگرافیایەی ئێستایە و دروستکردنەوەیەتی بەمۆدێلێکی نـوێی ئـەمریکی. ئاشکراشە کـورد لـە ئێـستادا خـاوەنی دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی نیە, بۆیە ئەوەی زەرەر مەندە بریتیە لە دوژمنـانی کـورد لـە عـەرەب و تـورك و فارس کە خاوەنی دەوڵەتی گەورەی سەربەخۆی خۆیانن. بەمەش پڕۆژەکە و بیردۆزەکە زیاتر لەچانس و بەرژەوەندی ئەو نەتەوانەیە کە خاوەن کیان و دەوڵەتی خۆیان نین وەك نەتەوەی کورد.
- ناونیشانی کتێبەکەم بە ناوی ((بیردۆزەی فەوزای دروستکەر)) ەوە نا کە بەزمانی عەرەبی بریتیە لە ((نظرية الفوضى الخلاقة)) , ئاشکرایە ووشەی ((فوضى)) ی عـەرەبی بـە مانـای ((پاشاگەردانی یان بێسەروبەرەیی یان ئاڵۆزکاو یان تێکچڕژاو یان ناجێگیر , یان بە بارودۆخێکی ناڕێکخراو و تێکچوو)) دێت کە یاساو نەزمی ژیان نەمابێت و هەموو شتێك لـە گرێژەنـە چووبێت, بـەڵام لەبـەر سانایی و زووتـر تێگەیشتنی ماناکەو مەبەستەکە و لەبەرئەوەی ووشـەی ((فەوزا))کە بڵاوترە لەزمانی کوردیداو باشتر خوێنەر تێیدەگات هەربۆیە ووشە عەرەبیەکەم بەکارهێنایەوە لەجیاتی مانا کوردیەکەی.
- لەکۆتایداخوازیارم ئـەم هەوڵـەم ببێتـە ڕێگـە ڕۆشـنکەرەوەو بتوانێـت کـەلێنێکی گـەر بـچوکیش بێـت لـەبواری نوسـین و خزمـەتکردن بـەزمان و ئـەدەبیات و کتێبخانـەی کـوردی بگرێـت,و داوای لێبـوردنیش لەهەڵە و کەموکوڕی یەکان دەکەم و بەسنگێکی فراوانیشەوە هەموو ڕەخنە و تێبینـی و پێشنیازێکی دروستکەریش وەردەگرم.

لەگەڵ ڕێزی.........

نەوزادی موهەندیس

سلێمانی

2007/2/10

Nawzad_mohandis@yahoo.com
Nawzad_mohandis@hotmail.com

بەشی یەکەم

ڕووداوی 11ی سێپتەمبەری ئەمریکاو کاریگەریەکانی لەسەر پڕۆسەی ڕیفۆرم لەدونیادا 1

➢ لەمێژووی مرۆڤایەتیدا گەلێك ڕووداو بونەتە خاڵی وەرچەرخان و گۆڕانی گەورە لەدونیادا بەشێوەیەك کە دونیای پێش گۆڕان و دوای گۆڕانەکە گەلێك جیاواز بوون لەیەکتری. گەورەیی و کاریگەری ئەو ڕووداوانە دەبنەهۆی بێوێنەیی ڕووداوەکە. لەو ڕووداوانەش ڕوودانی هەردوو جەنگی جیهانی و بەکارهێنانی چەکی ئەتۆمی بۆ یەکەمجار لەسەدەی بیستدا لەشارەکانی هێرۆشیماو ناگازاکی لەیابان لەلایەن ئەمریکاوە.

ئەم ڕووداوانە هێندە گەورەو کاریگەربوون کە تائێستاش کاریگەریان لەسەر دونیا هەر ماوە و وەکو چەند وێسگەیەکی گرنگ لە قۆناغەکانی پێشکەوتنی مرۆڤایەتیدا بەخاڵی وەرچەرخان دادەنرێن لەبەر گەورەیی و کاریگەری و ژمارەی قوربانیانیان و مەترسیەکانیان بۆ سەر ئایندەش.

لەسەرەتای سەدەی بیست ویەکەمیشدا و لەکاتێکدا کە هیچ کەس و وولات و لایەنێك بەنیازنەبوون کە دونیا گۆڕانێکی گەورەو ڕووداوێکی گەورەتری تیادا ڕووبدات, ڕووداوێك کە سەرتاپای بیروبۆچونەکان داگیر بکات و بەخۆیەوە سەرقاڵی بکات ڕووداوێك کە کاریگەری و مەترسیەکەی هێندە گەورەبوون کە دونیای کردە دووبەش و دووئایدیاو دوو گوتار و دووهەڵوێست. ئەم ڕووداوە دونیایەکی نوێی هێنایە ئاراوە کە زۆر جیاواز بوو لەدونیای پێشخۆی .ڕووداوێك کە ئەگەر لەهەر جێگە و وولاتێکی تردا ڕووی بدایە هێندەی ئێستا کاریگەر و مەترسیدار نەدەبوو.هەربۆیە ئەم ڕووداوە لەگەورەیدا بێوێنەیە لەکاریگەریدا بێ هاوتایە لە یەکلایکردنەوەی دونیادا مەترسیدارتریشە,هەربۆیە بەڕووداوە گەورەکە یان ڕووداوی سەدە ناودەبرێت, ئەویش ڕووداوی 11ی سێپتەمبەری ساڵی 2001ی ئەمریکایە کە لەڕۆژی 3شەممەدا ڕوویدا و بە 3شەممەی ڕەش یان 3شەممەی گەورە ناوزەد دەکرێت . ڕووداوەکە لەناو جەرگەی هەردوو شاری گەورە و گرنگی واشنتۆن و نیویۆرکدا ڕوویاندا و بە 5-7 فرۆکەی مەدەنی هێرش کرایە سەر (سەنتەری بازرگانی جیهانی و پێنتاگۆن و کۆنگرێس و کۆشکی سپی) و هێرشەکانی سەر پێنتاگۆن و سەنتەری بازرگانی سەریان گرت و ئەوانی دی ئامانجەکانیان نەپێکا . ئەم ڕووداوە گەورەییەکەی لەوەدایە لەناو جەرگە و هەناوی ڕابەری دونیادا ڕوویدا لە ئەمریکای بڕیار بەدەست و بڕیاردەر لە سەر ئێستای دونیا ڕوویدا لە سەنتەری ڕابەری سیستەم و نەزمی نوێی دونیادا ڕوویدا لە مەڵبەندی پێشکەوتن و داهێنانە سەرسوڕهێنەرەکاندا ڕوویدا . ئەم ڕووداوە لەلایەن وولاتێکی گەورەو ئامادە بۆ شەڕەوە بەرپا نەکرا بەڵکو لەلایەن ڕێکخراوی ئیسلامی توندڕەوی ئەلقاعیدە بەڕابەرایەتی ئوسامە بن لادنەوە پیلان و ئامادەکاری و جێبەجێکردنیشی بۆ دانراو ئەنجام درا و تیایدا هەردوو تاوەری سەنتەری بازرگانی جیهانی کە هەریەکەیان لە 110 نهۆم پێك هاتبون خاپورکران و تەخت بوون لەگەڵ زەویدا و پێنتاگۆنیش بەشێکی گەورە و گرنگی لێ وێرانکراو زیاد لە 5هەزار کەسی سیڤڵ بونە قوربانی ئەو کارەساتە. بەم شێوەیە ئەم کارەساتە بوە هۆی ڕاچەنینی هەموو دونیا بەگەورەو بچوکەوە و دونیا لەدوای ڕووداوەکە بوە دونیایەکی تر و دابەشبوە سەر دووبەرەی دژبەیەك, بەرەی دژە تیرۆر بەسەرکردایەتی ئەمریکا و بەرەی تیرۆریستان بەسەرکردایەتی تۆڕی جیهانی ئەلقاعیدە و هەموو ئەو وولات و گروپ و ڕێکخراوە ئیسلامی و توندڕەوانەی کە هاوکاری و پشتیوانیان لەم ڕێکخراوە دەکرد.

ئیدی جەنگێکی گەورەی دونیایی ڕاگەیەنرا, بەڵام جیاواز لەهەردوو جەنگی جیهانی و جەنگی سارد, ئەم جەنگە جەنگێکی شاراوە و دوژمنێکی نهێنی و بڵاو لەناو ڕیزەکانی بەرامبەریدا, دوژمنێك خاوەن بەرنامە و شێواز و ئامرازی تایبەتی کە جیاواز بوو لە شێوە و شێواز و ئامرازی سوپایەکی مۆدێرن و ڕێکخراو و خاوەن

ئەزموونی شەڕ.دوژمنێك بەمرۆڤایەتی و شارستانیەت و پێشکەوتن و هەموو ئاکارێکی خۆش گوزەرانی و ژیاری . ئەم دوژمنە هیچ سڵێك ناکاتەوە لەهیچ ئامانج و وێرانکاریەك و دەست ناپارێزێت لە هیچ بوارێکی ژیانی پێشکەوتوو لە ئەمریکا و ئەوروپا و تەنانەت لە وولاتە ئیسلامیەکانیش .

بەم شێوەیە ئەمریکاش لەگەڵ هاوپەیمانەکانی هەموو ئەو گروپ و ڕێکخراو و وڵاتانەیان خستە لیستی تیرۆریستانەوە کە داڵدە و پشتیوانی مادی و مەعنوی لە ئەلقاعیدە دەکەن و کردیاننە ئامانجە جەنگیەکانیان,ئیدی بە ئارەزووی خۆیان هەر گروپ و ڕێکخراوێك لەگەڵ سیاسەت و بەرژەوەندی و ئامانجەکانیاندا ڕێك نەدەکەوت هەرچەندە ڕێکخراوی شۆڕشگێڕی و مقاوەمەتی شەرعیش بونایەو لەپێناو مافە ڕەواکانی گەلەکانیاندا تێبکۆشانایە ئەوانیشیان دەکردە تیرۆریست و فشارو گەمارۆی ئابوری و مادیان دەخستنە سەر و ناویان لەلیستی ڕەشی تیرۆریستاندا تۆمار دەکردن .

بەم شێوەیە ئەم ڕووداوە بوە ((خوێنەکەی عوسمان))2 و ئەمریکا خۆی کردە خاوەنی و بەکەیفی خۆی و لەڕوانگەی بەرژەوەندیەکانیەوە هەر وولات و ڕێکخراوێك کەلەگەڵ ئامانج و تێڕوانینەکانی ئەودا نەدەگونجا دەیکردە تیرۆریست و دوژمنایەتی دەکرد بەبێ ئەوەی گوێبداتە ئەوەی کە مقاوەمە و شۆڕشگێڕە یان نا.ئاشکراشە کاری تیرۆریستی و مقاوەمەت هێڵێکی باریکی لێڵیان لەنێواندایەوە وهەموو شۆڕشگێڕی ومقاوەمتێکی شەرعی گەلان ئەگەر پەنا بباتە بەر کوشتنی ڕەشەکوژی و خەڵکانی بێ گوناهو مەدەنی و ئاوادەنیەکان ئەوا دەبێتە تیرۆریست و هەربۆیەش تائێستا پێناسەیەکی ڕوون و ئاشکرای تیرۆریست و مقاوەمەی شەرعی لەدونیادا نیە و نەکراوە .چونکە کارێکی زەحمەتە و ئاسان نیە .هەربەهۆی ئەم ڕووداوەوە بوو کە ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی هێرشیان کردە سەر ڕژێمی تاڵیبان و ڕێکخراوی ئەلقاعیدە لە ئەفغانستاندا و توانرا ئەو ڕژێمە بڕوخێنرێت و ئەلقاعیدەش لەبەریەك هەڵبوەشێنرێت و لاواز و پەرت وبلاَو بکرێت و دوای ئەم جەنگەش ئەندام و لایەنگرانی ئەلقاعیدە بەهەموو دونیادا بلاَوبونەوە و جەنگەکە قۆناغێکی نوێی بەخۆیەوە بینی و دواتر ئەمریکا پەلاماری ڕژێمی عێراقیشی دا و ئەویشی ڕووخاند و هێندەی تر ئاژاوەکە قوڵبوەوە وبەتایبەتیش لەناوچەی ڕۆژهەلاَتی ناوەڕاستدا کە لە بنچینەدا بۆخۆی ناوچەیەکی گەرمی ململانێی نێوان عەرەب و ئیسرائیل بوە و پرکێشە و ململانێ بووە. هەربەهۆی ئەم ڕووداوەوە بوو کە ئەمریکا پرۆژەیەکی گەورەی گۆڕان و ڕیفۆرمی بۆکۆمەڵگاو حکومەت و دەسەلاَتدارانی ڕۆژهەلاَتی ناوەڕاست داڕشت بەناوی پرۆژەی ڕۆژهەلاَتی ناوەڕاستی گەورەوە کەمەبەست لێی گۆڕانکاری بوو لە سیستەمی سیاسی و ئابوری و کۆمەلاَیەتی و بەزانستیکردنی ئەو کۆمەڵگایانە بوو .چونکە ئەمریکا لەو ڕاستیە گەیشتبوو کە هەژاری و دواکەوتووی و چەوسانەوە و نەخوێندەواری لەم کۆمەڵگایانەدا هۆکاری سەرەکین بۆ دروست بوونی توندڕەوی و تیرۆر. کەئەمانەش مەترسی گەورەن بۆ سەر ئەمنی نەتەوەیی ئەمریکا و ڕۆژئاوا لەمەودای دوورو نزیکدا . هەربۆیەش چارەسەر بریتیە لە چێکردنی سیستەمێکی دیموکراسی لەجیاتی تاك ڕەوی و دیکتاتۆریەت, چەسپاندنی ئابوریەکی بەهێزو کراوە و شەفاف و بازاڕێکی ئازاد لەجێگەی ئابوریەکی داخراو و ئاڕاستکراو وکۆنترۆڵی حکومەتەکان. گۆڕینی سیستەمی کۆمەلاَیەتی لە کۆمەڵگایەکی داخراوەوە کە مافەکانی مرۆڤ و ژنانی تیادا پارێزراو نەبوبێت و هیچ جۆرە ئازادیەکی تیادا نەبێت بەسیستەمێکی سەربەست و ئازاد و کراوە .کە تاکەکانی کۆمەڵ هەست بەبوون و وجودی خۆیان بکەن لەجیاتی کۆمەڵگایەکی دواکەوتوو

نەخوێندەوار و هەژار و بێکار کۆمەڵگایەکی زانستی و پێشکەوتوو خۆشگوزەران دابمەزرێنن.بەمەش دونیایەکی نوێ دوور لەتیرۆر و تیرۆریستان دادەمەزرێت کە جێگەی توندڕەوی و دەمارگیری تیادانامێنێتەوە . ئەم پرۆژەیە سنوری جوگرافیاکەی هەموو وولاتە عەرەبیەکان و ئیسرائیل و تورکیا و ئێران و پاکستان و ئەفغانستان دەگرێتەوە . ودوای ڕووخانی هەردوو ڕژێمی تاڵیبان و بەعس , فشارەکان لەسەر سوریاو ئێران چڕبونەتەوە بەهۆی پشتگیریان له حیزبولآی لوبنانی و کێشه ئەتۆمیەکەی ئێران و دەستێوەردانی کاروباری ناوخۆی عێراق.

لەبەرئەمە گۆڕانکاریەکان بەڕێوەیە بۆ ناوچەکە و ولآتانی عەرەبی ناوچەکەش کەوتونەتە خۆ بۆ ئەنجامدانی ڕیفۆرم لەهەموو بوارەکانی ژیاندا و دەیانەوێت بەمەش سیماو ڕوخساریان جوان بکەن و لەگوڕوتینی پرۆسەکەش کەم بکەنەوە و تابتوانن جەماوەرەکانیشیان ڕازی بکەن , هەروەکو عەلی عەبدولآی سەرۆکی یەمەن ووتویەتی ((پێش ئەوەی سەرمان بتاشن باخۆمان چاکی بکەین))3. بەلآم نازانن کە ئەوکارانەی ئەوان دەیکەن نابێتە ڕێگر لەبەردەم داواکاری گەلەکانیان و ئەمریکاشدا .چونکە ئەوان بەهیچ شێوەیەك ئامادەنین ڕیفۆرمێکی ڕاستەقینە ئەنجام بدەن چونکە سەرکەوتنی و ئەنجامدانی ڕیفۆرم مانای ڕووخان و لەناوچوونی خۆیانە.بەلآم ئەم باهۆزی گۆڕانکاری و ڕیفۆرمانە بەڕێوەیە و بۆ پێش دەچێت و درەنگ بێت یان زوو هەموو ئەو دەسەلآت و حکومەتانە دەگۆڕێت و کۆمەڵگایەك و ناوچەیەکی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستی نوێ دێتە ئاراوە .

بەم شێوەیە ڕووداوی 11ی سێپتەمبەری ساڵی 2001ی ئەمریکا کاریگەری گەورەی بەجێهێشتوە لەسەر هەموو دونیا و بەتایبەتیش ئەم ناوچەی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستە و هاندەر و هۆکاری سەرەکیشە بۆ چێکردنی پرۆسەی ڕیفۆرم و سەرکەوتنیشی ...

*   *   *

*   *

*

بیردۆزەی (فەوزای دروستکەر)
الفوضى الخلاقة

- **پێشەکیەکی مێژوویی**

لەڕووی مێژووییەوە, یەکەم کەسێك کە هەستا بەداڕشتنی چەمکی ((فەوزای دروستکەر)) بریتی بوو لە ((مایکل لیدن)) ئەندامی چالاك و دەرکەوتوو لە پەیمانگای((ئەمریکا ئەنتەرپراین)) کە بەوەناسراوە((قەلآی)) موحافیزکارە نوێکانە لە واشنتۆن. و دەزگایەکی گرنگیشە لەدروستکردن و داڕشتنی پرۆژە سیاسیەکانی سەرۆکی ئەمریکا ((جۆرج دەبلیو بۆش)) لەناوچەی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستدا هەروەها ئەو سەکۆیەشە کە سەرۆك بۆش واڕاهاتوەکە لەوێدا هەموو پرۆژە سیاسیە گەورەکانی تیادا ڕابگەیەنێت بۆ

ناوچەکە.

((مایکل لیدن))یەکێکە لەوکەسانەی کە خاوەنی دەسەڵاتە لەناو بازنەی موحافیزکارە نوێکاندا و یەکێکە لە دیارترین ئەو کەسایەتیانەی کە ئەم سەنتەرە کاری لێکۆڵینەوە و دانانی پێشبینیەکان و ووردەکاری پلانەکانی پێدەسپێرێت.کە زۆر جاران سیاسەتی ئەمریکای لەسەر دادەڕێژرێت لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بەشێوەیەکی گشتی و بەتایبەتیش وولاّتانی عەرەبی.

خۆئەگەر ناوی ((لیدن)) لەدوای ڕووداوی 11ی سێپتەمبەری ساڵی 2001وەبەسرایەوە بە ((بیردۆزەی کاولکاری دروستکەرەوەی)), ئەوا لە هەمان کاتدا بەوە ناسراوە کە ((لیدن)) لەساڵی 2003دا سەرۆکایەتی گروپی کاری دەکرد لەشارەزایانی پەیمانگای((ئەمریکا ئەنتەر پراین)), ئەم گروپە هەستا بە ((ئامادەکردنی پرۆژەی گۆڕینی تەواو لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا)) کە بڕیار بوولە ماوەی 10 ساڵدا جێبەجێبکرێت.کە ئەم پرۆژەیە بریتی بوو لە ((چێکردنی ڕیفۆرمی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوری)) سەرتاپاگیر لە هەموو وولاّتانی ناوچەکەدا.

سەرەڕای ئەمانەش ئەوە ((مایکل لیدن)) بووکە دەڵێت((کاولکاری دروستکەر بریتیە لەسیمای سەنتەری ئێمە,وەکاتی ئەوە هاتوە کە شۆڕشی کۆمەڵایەتی بنێرینە دەرەوە)).کە باکگراوندی ئەم بیردۆزەیەش دەگەڕێتەوە بۆ هەوڵدان بۆ ڕێکخستنەوەی بیروبۆچونەکانی موحافیزکارە نوێکان و باوکە فیکریەکانیان لەسەروو هەمووشیانەوە((لیوشتراوس))کە یەکێکە لە پارێزەرانی فەلسەفەی کلاسیکی و بنەما ڕەوشتیەکانی.کەداواکارە پارێزگاری بکات لەبەرژەوەندیەکانی لەڕێگەی هێزەوە لەگەڵ بیروبۆچوونی تردا کە گرنگترینیان ئەوەیە کە پێی دەوترێت((بۆشایی ئارام)) لەلای ((صامۆئیل هنتنغتۆن)) کە خاوەنی بیردۆزەی((بەریەککەوتنی شارستانیەتەکانە))لەبواری چارەسەرکردنی گەشەکردنی سیاسیدا,ئەو بۆشاییە لای هنتنغتۆن دەبێتە هۆی لە دایك بوونی بێئومێدی و چارەڕەشی لەناوەندی کۆمەڵگادا, کەئەمەش دەبێتە هۆی لەرزینی((ئارامی یان جێگیری)) سیاسی.هەروەها بێئومێدی کۆمەڵایەتی دەبێتە هۆی لەدایك بوونی زیاتری ناجێگیری لەکاتێکدا کە ئازادیە کۆمەڵایەتی و ئابوریەکان بوونیان نەبوو.هەروەها دام و دەزگا سیستەمیەکانیش توانا و لێوەشاوەییان نەبوو بۆخۆگونجاندنێکی پۆزەتیڤانە.لەبەرئەوە بێئومێدی و بێزاری کە دەبنە هۆی زیاتر بوونی ئەو بۆشاییە و ئەمەش دەبێتە سەرهەڵدانی داواکاری کە سانا نیە لە چرکەی یەکەمدا.وەزۆرجارانیش چاوەڕوانکراو نەبوون,کە دەبێتە هۆی سەپاندنی بەسەر دام و دەزگا سیستەمیەکاندا کە خۆ بگونجێنێت لەچوارچێوەی فراوانکردنی بەشداریکردنی سیاسی و وەرگرتنی ئەو داواکاریانە.خۆ ئەگەر ئەو دام و دەزگایانە بەتەنها بەیەك بیردۆزەوە گیرۆدە بوبن زۆر گرانە کە وەڵامدانەوەیەکی پۆزەتیڤانەی هەبێت بۆ ئەو داواکاریانە بەبێ دروستبوونی فەوزایەکی زیاتر.کە لەکۆتاییدا کاردەکەن لەسەر گۆڕینی بنەماکانی یاریەکە و یاریزانەکانیش.

بەمانایەکی تر, هنتنغتۆن دەیەوێت بگاتە ئەوە کە مۆدێرنەکردنی سیاسی, یان بەزمانە باوەکەی ئەمڕۆ ((ڕیفۆرمی سیاسی)) پەیوەستە بە جێگیرییەوە.کە ئەم حاڵەتەش لەتوانایدایە بەرەو یان خۆگونجاندن یان هەڵتەکاندنی بنەما سیاسیەکان بەتەواوەتی و گۆڕینی بە بنەمای تر بڕوات .ئەمە لەگەڵ ئەوەی کە سەرچاوەی((فەوزای دروستکەر)) لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بەبۆچوونی((ڕۆبەرت ساتلۆڤ)) پێوانە دەکرێت

لەسەر ڕاستەی بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا.

لەکاتێکدا پرۆفیسۆر((تۆماس بارنێت)) کە یەکێکە لە گرنگترین وانە بێژەرە سەرەکیەکان لەوەزارەتی بەرگری ئەمریکادا لەسێپتەمبەری 2001وە هەستاوە بە چەند پێشخستنێك بەسەر ((بیردۆزەی فەوزای دروستکەردا)),و ئەو پێشخستنانەشی کە بەناونیشانی((نەخشەی پێنتاگۆن))وە ئاشکراکرد لەساڵی 2004دابەم شێوەیەیە:-

((بارنێت)) دونیا دەکاتە ئەوانەی لە سەنتەردان کە مەبەستی ئەمریکاو هاوپەیمانەکانێتی و ئەوانی تر کە ناویان دەنێت ((ووڵاتانی بۆشایی یان درز یان ووڵاتانی کون)) و دەڵێت:- ((ئەو ووڵاتانەی وەك کونی ئۆزۆن وان کەلەپێش ڕووداوی 11ی سێپتەمبەری 2001وە دیار نەبوون بەڵام لەئێستادا ناتوانرێت وون ببن لەچاو)). وە ئەو ووڵاتانەی کە بارنێت ناویان دەبات بەووڵاتانی کون بریتین لەو ووڵاتانەی ((کەتووشی دەسەڵاتی داپڵۆسێنەر هاتوون,هەروەها ووڵاتانی تووشبوو بە نەخۆشیەکان و هەژاری و کوشتنی بەکۆمەڵ کە بۆتە کارێکی ڕۆتینی, هەروەها تووشبوو بەکێشە درێژخایەنەکان کە وەك کێڵگەیەکیان لێهاتوە بۆ بەتاڵکردنەوەی نەوەی نوێ لە تیرۆریستان)) 4, بارنێت ئەوەش ڕوون دەکاتەوە کە ستراتیژیەتی ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا ئەم چەند خاڵەی لەخۆ گرتوە:-

1. زیادکردنی توانای((ووڵاتانیسەنتەر)) لەسەر وەڵامدانەوەی((تێکچوون یان ئاڵۆزیە)) نێودەوڵەتیەکان.
2. کارکردن لەگەڵ ((ووڵاتانی سەنتەر)) بۆ بەگژداچونەوەی خراپترین نێردەکانی ((ووڵاتانی کون)) وەك تیرۆر و مادە بێهۆشکەرەکان و نەخۆشیەکان.
3. کارکردن بۆ چوونەوەیەکی ئەو کونە.

بەم شێوەیە بارنێت ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دیاریدەکات بۆ دەسکردن بەجێبەجێکردنی ئەم ستراتیژیە نوێیە,هەروەها دەڵێت ((دیپلۆماسیەت لەناوچەیەکدا کارناکات کە گەورەترین سەرچاوەی هەڕەشەکردنی ئاسایشی تیادا نەبێت لەناو ووڵاتەکان و لەناو خۆشیاندا,بەڵام ئەم هەڕەشانە لەناو ووڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست خۆیدا هەن))5.

پرۆفیسۆر((بارنێت)) دەگاتە قۆناغی((فەوزای دروستکەر)),کە بەشێوەیەکی دیاریکراو دەیخاتە ڕوو بۆ ئەگەری ڕوودانی, لەشێوەی داڕمانێکی گەورە یان هەڵوەشاندنێکی ناوچەیی.

بەپێی ئەم پلانە ستراتیژیە نوێیە,هاتنە ناوەوەی ڕاستەوخۆ دەستپێدەکات لەلایەن هێزە دەرەکیەکانەوە لەکاتی ڕوودانی فەوزادا.بەشێوەیەك((بارنێت)) دەڵێت ((تەنها شتێك کە دەبێتە هۆی گۆڕانی کەش و هەواکە و دەرگا لەسەر لافاوی گۆڕانکاریەکان دەکاتەوە,بریتیە لە هاتنە ناوەوەی هێزی دەرەکی, وەئێمە (ئەمریکا) تاکەدەوڵەتێکە کە بتوانێت ئەو کارە بکات))6. بارنێت گفتوگۆکە بەوە کۆتایی پێدێنێت و دەڵێت ((ئامانج لەم ستراتیژیەتە بریتیە لە بچووککردنەوەی کونەکە نەك تەنهاڕێلێگرتنێتی))7.

وەڵامدانەوەی فراوانبوونی چوارچێوەی تێگەیشتنی ((فەوزای دروستکەر)), تەنها بەشێوەیەکی دەربڕینی بیردۆزەیی نەماوەتەوە بەڵکو بۆتە ستراتیژێکی پیادەکراو لەسەر زەمینەی واقیعدا.

لەخوێندنەوەیەکی وورد و بەدیقەتدا بۆ ئەم بیروبۆچونانەی سەرەوە دەربارەی((دروستکردنی فەوزا)),

دەردەکەوێت کە هەڵقوڵاوی بڕوایەکی پتەوە و قوڵە لەلایەن ئەو کەسانەی کە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا دروست دەکەن.و وەستاوەتە سەر بۆچوونێك کە ناوەڕۆکەکەی بریتیە لەوەی کە تەنها گۆڕان وەك خۆی بەس نیە بەڵکو سەرتاپای بارودۆخە ناوخۆییەکانی ناوچەکە و هۆشیاریان پێویستی بە گۆڕانکاریەکی سەرتاپاگیری هەیە((transforming)) , لێرەوە سووربوونی بیریارە ستراتیژیەکان بەچەمکەکانی ((کاولکاری دروستکەر)) یان ((فەوزای دروستکەر)) دەردەکەوێت کە بەدوا ئەمانەشدا لابردنی پاشماوە و لاشەکان دەست پێدەکات و دواتریش دیزاینێکی نوێ بۆ بینایەکی جیاواز دەستپێدەکات.

لێرەدا جێگەی خۆیەتی ئەوە وەبیر بهێنینەوە کە بیریارە ستراتیژیەکانی ئەمریکا,لەکاتی بیناکردنی چەمکی((فەوزای دروستکەر)) لەوەوە سەرچاوەی گرتوە کە بارودۆخی ئێستای ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست((ناجێگیرە)) وە ئەو فەوزایەی کە دروست دەبێت لە ئەنجامی((پەرینەوەی دیموکراسیدا)) لە سەرەتادا لەجۆری((فەوزای دروستکەرە)) کە لەوانەیە لەکۆتایدا, بەپێی بۆچون و دەربڕینی وەزیری دەرەوەی ئەمریکا ((د.کۆندۆلیزا ڕایس))کەلەزۆر بۆنەدا دووپاتی دەکاتەوە, بارودۆخێکی باشتر لەوەی ئێستا ناوچەکەی تیادا دەژی بێنێتە کایەوە.ئەم ستراتیژە ئەوە دەردەخات کە پلانێکی وورد هەیە بۆ دەستێوەردانی ڕاستەوخۆ لە ئیش وکارو بارودۆخی ناوچەکەدا,کەئەمەش وەك ڕاگەیاندن یان دووپاتکردنەوەی یەکێك لەسیما دیارەکانی ستراتیژیەتی ئەمریکا وایە بۆ بەدیهێنانی((ڕیفۆرمی ناوخۆیی و دیموکراسیەت)) لەناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.بەشێوەیەك لەئێستادا بارودۆخی ناوخۆیی,بەناوخۆیی نەماوەتەوە , بەشێوەیەك کە گۆڕانکاری ناوخۆیی ئەم وولاتانەی ناوچەکە خزمەتی ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا دەکات,و سەرچاوەی هەڕەشەکانیش ناهێڵێت.سەرەڕای هەموو ئەمانەش, دوو ئامانج هەن کە دەکەونە ناوجەرگەی ستراتیژیەتی ئەمریکاوە کە ئەوانیش: دەستبەسەراگرتنی سەرچاوەکانی وزە و پیادەکردنی کۆنتڕۆڵکردنێکی گەورەیە بەسەر گۆی زەویدا.بەچاوپۆشین لەئەنجامە کرداریەکان,ئەوا ئەم دوو ئامانجە هەمیشە ئامادەبوونیان هەیە. و هیچ ئامارەیەکیش نیە لەلای موحافیزە نوێکان و لەلای کەسانی تریش کەواز بهێنن لەم دوو ئامانجە یان کەمکردنەوەی گرنگێتیان . بەم شێوەیە دەکرێت وادابنێین کە لەبەریەك هەڵوەشانی ناوچەکە,هەنگاوێکی سەرەکیە لەپلانی ((موحافیزکارە نوێکاندا)) بۆ سەرلەنوێ داڕشتنەوەی و وێناکردنی نەخشەیەکی نوێ بۆی کە بگونجێت لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی ئەمریکاو ئەو ڕۆڵەی کە دەیبینێت لەسەر ئاستی دونیادا. 8

سەرەتا دەبێت ئەو ڕاستیە بزانین کە بەتەواوەتی لەماناو مەغزای بیردۆزەی((فەوزای دروستکەر)) تێناگەین بەبێ پەیوەستکردنی ئەم بیردۆزەیە بەو گۆڕانە ڕیشەییانەی کەبەسەر ستراتیژیەتی ئەمریکادا هاتوە لەدوای ڕووداوی 11ی سێپتەمبەری 2001وەکەئەمەش پێویست دەکات کە دیارترین سیماکانی ئەم ستراتیژیەتە بزانین لەوانە:-

1. ئەمریکا گەرەکێتی کە تەنها خۆی زاڵ و سەرکەوتوو دەستباڵا بێت لەبواری سەربازیدا بەشێوەیەکی ڕەها بۆ ئەوەی بتوانێت کۆنتڕۆڵی ستراتیژیەتی ڕەها بکات,لە خوێندنەوەیەکی وورد بۆ جەوهەری ئەو بیروڕا سەربازیە نوێیە, بۆمان دەردەکەوێت کەتەنها بە((شۆڕش لەمەسەلە سەربازیەکاندا ناوەستێت بەڵکو تێدەپەڕێت بۆ وەبەرهێنانی ئەو تەکنەلۆژیا نوێیە بۆ وەدیهێنانی ((سەرکەوتنی نەوعی بەسەر دژەکاندا)) کەئەمەش بوار دەدا بەو پرەنسیپەی کە پێی دەوترێت((کۆنتڕۆڵی ستراتیژی ڕەها)).

2. وازهێنان له ((ستراتیژیەتی بەرگرتن و لەخۆگرتن)) كە سیاسەتی ئەمریكا پەیڕەوی دەكرد لەسەردەمی ((جەنگی سارددا)), بەڵكو لەجێگەیدا ستراتیژیەتێكی نوێی دەسپێكردبەناوی ((هێرشی خۆپارێزی)) كە ئەمەش بەبازێكی گەورە دادەنرێت لەستراتیژیەتی ئەمریكادا. زۆر لە پسپۆڕان و شارەزایان دان بەو گۆڕانە گەورەدا دەنێن لەنێوان هەردوو ستراتیژیەتی سەردەمی جەنگی سارد و ئەم ستراتیژە نوێیە و بەگەورەترین گۆڕانكاری دادەنێن لە ستراتیژیەتی ئاسایش-سەربازیدا لەچلەكانی سەدەی بیستەوە,كاتێك سەرۆك((ترومان)) هەردوو دەزگای((سی.ئای .ئەی)) و ((ئیف.بی . ئای)) و پێنتاگۆنی دامەزراند.ئەم ستراتیژە نوێیە زۆر دوورە لەو پرەنسیپەی كەتەمەنی زیاترە لەنیو سەدە لەهەردوو سیاسەتی بەرگری و دەرەوەی ئەمریكادا.كەبریتی بوون لە((لەخۆگرتن و ڕێگەگرتن)) و زیاترنزیك دەبێتەوە لە ((چوونە ناوەوەی بەرگریكاری)) و ((هێرشی خۆپارێزی)).

3. داڕشتنەوەی پێناسی ئەو هەڕەشانەی كە پێویستە لەسەر ئەمریكا ڕووبەڕوویان ببێتەوە,لەسەنگەری دوژمناندا,ڕێكخراوە تیرۆریستیەكان كۆبونەتەوە كە ئامانجی نێو دەوڵەتیان هەیە لەگەڵ ئەو وڵاتانەی كە هاوكاریشیان دەكەن بەتایبەتیش ئەو وڵاتانەی كە دەتوانێت هاوكاریان بكات بەچەكی كاولكاری وەك ((چەكی ئەتۆمی و بایۆلۆژی و كیمیاوی)) كەئەو وڵاتانە لەهەوڵی پەرەپێدانیدان, كە مەترسیەكەش دیاری ناكرێت تەنها بەسەرچاوەكەی بەڵكو بەسروشتەكەشی دیار دەكرێت.بەشێوەیەك كە ئەمریكا لە لێكۆڵینەوەی ئەگەری بەكارهێنانی چەكی ئەتۆمیە دژی ئەو وڵاتانەی كە ئەو چەكەشیان نیە,یان وەڵامدانەوە لەسەر هێرشی چەكی كیمیاوی و بایۆلۆژی یان لەكاتی ڕوودانی((كردەی سەربازی چاوەڕوان نەكراو)) كە سروشتێكی نادیاری هەبێت.

4. وەبەرهێنانی هەموو تێگەیشتن و دروشمە ئایدۆلۆژیەكان و پشت بەستنپێیان وەك هۆكارێكی بنچینەیی لە خزمەتی ستراتیژیەتی ئەمریكادا لەدەرەوە.

5. تەواوكردنی بیناكردنی تەكنەلۆژیای كۆنترۆڵكردنی سەربازی لەسەر مەڵبەندەكانی وزە لەدونیادا,هەر لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە تادەگاتە نەوتی ئاسیای ناوەند,بەمەش ئەمریكا دەتوانێت كە كۆنترۆڵی سیاسەتی دونیا بكات لە ڕێگەی كۆنترۆڵكردنی ئابوریەوەی.

❖ لێرەدا پێویست دەكات كە ئەو ڕاستیە بزانین كە ئەم بیروبۆچوونانە,هەموویان نوێ نین, بەڵكو هەندێكیان لەلایەن ئیدارەكانی پێشووتری ئەمریكاوە پیادەكراون, بەڵام ئەوەی جیاوازی ئەم ئیدارەیەی ئێستا لەوانی پێشووتری جیادەكاتەوە, ئەوەیە كە هیچ كاتێك ئەم بیروڕا ستراتیژیانە نەگەیشتۆتە ئەم ڕادەیە لەكامڵ بوون و پتەوی و ڕوونی و جۆشداری.بەشێوەیەك كە لە ئێستادا دەتوانین بڵێین كە كودەتایەك دەبینین لە بیركردنەوەو ستراتیژیەتی ئەمریكادا.هەم لەجۆری جێبەجێكردنەكاندا بۆ ئەم ستراتیژیەتە,زۆرێك لەزاراوە و چەمكی نوێ لەدایك بوون, بەشێوەیەك كە باڵی موحافیزكارە نوێكان لەئێستادا باڵادەستن لەسەر جوڵەی سیاسەتی ئەمریكادا هەوڵی جێبەجێكردنی هەردوو بیردۆزەی ((لەبەریەك هەڵوەشانی خاوێن)) و ((فەوزای دروستكەر))دەدەن بەئامانجی سەر لەنوێ وێناكردنەوەی نەخشەی جوگرافیای سیاسی لەناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.بۆئەوەی ببێتە نمونەیەك بۆ جێبەجێكردنی لەناوچەكانی تری دونیادا,كە ئەم بیردۆزانە لەلایەن دەزگا لێكۆڵەرەوەكانی ئەمریكاوە دانراون و بانگەشەیان بۆ كراوە لەپێش هەموانیشەوە پەیمانگای

((واشنتۆن)).

بۆباشتر تێگەیشتن لەم مەسەلەیە,پێویست دەکات بگەڕێینەوە بۆ ئەو ڕووداوەی کە لەساڵی 1996دا ڕوویدا,ئەویش ئەوەبوو کە لە ئەمریکادا پرۆژەیەکی سیاسی دانرا بەناونیشانی ((دزەکردنی خاوێن)) کەئەم پرۆژەیە لەلایەن دەستەیەکەوە دانرا بەسەرۆکایەتی((دیك چینی)) کەلەئێستادا((جێگری سەرۆکی ئەمریکایە)) لەسەردەمی سەرۆك((جۆرج دەبلیو بۆشدا)) , بلاوبونەوەی ئەم زاراوەیە((فەوزای دروستکەر))بەشێوەیەکی بەربلاو, ئەو ڕاستیە دووپات دەکاتەوەکە قۆناغی دووەم لە ستراتیژیەتی کەونی کە لەلایەن((موحافیزکارە نوێکانەوە))دانرا و دەستپێکردو پێی نایە قۆناغی دەستکردن بەجێبەجێکردن لەسەر زەمینەی واقیع, ئەگەر قۆناغی یەکەمی ئەم ستراتیژە لەژێر ناوی ((جەنگ دژی تیرۆر)) دەستی پێکرد, ئەوا قۆناغی دووەمی دەستپێدەکات لەژێر ناوی((جەنگ دژی تاکڕەو و خۆسەپێنەکان و بلاوکردنەوەی دیموکراسی)) وە ئامانجیشی ڕووخاندنی((ڕژێمە تاك ڕە و وچەوسێنەرەوەکانە)) و چێکردنی ڕیفۆرمە سیاسیە دوور ڕەهاکانە لەووڵاتانی عەرەبیدا.

جیاوازی ئەم دوو قۆناغەش لەوەدایە کە یەکەمیان پێویستی بەبەکارهێنانێکی چڕی هێزی سەربازی هەبوو بۆ داگیرکردنی ئەو ووڵاتانەی کە کرابوونە ئامانج.بەڵام لە قۆناغی دووەمدا زیاتر پشت دەبەسترێتە سەر هۆکارە ناسەربازیەکان بەپلەی یەکەم, بەڵام بەبێ دوورخستنەوەیەکی یەکجارەکی بۆ بەکارهێنانی هێزی سەربازی.9

* * *
* *
*

چەمکی بیردۆزەی فەوزای دروستکەر

- زاراوەی (فەوزای دروستکەر) لەم سەردەمەی ئێستادا و لەکاتی شەڕی نێوان حیزبوڵاو ئیسرائیل لەلوبنان و تەنانەت لە فەلەستین و عێراقیشدا بەزۆری بەکاردێت.بەڵام مێژووی بەکارهێنانی ئەم زاراوەیە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ئەفلاتونی فەیلەسوف کاتێك بەسیستەمی ڕژێمە گەندەڵەکەی شاری ڕەفاهی دەوت, لەکاتێکدا ئاشکرایە کە ئازادی ڕەها دەچێتە چوارچێوەی (فەوزا) وە. ئەم زاراوەیە لە ئێستادا و لەسەردەمی ڕێکخستنەوەی بارودۆخی ووڵاتانی عەرەبیدا زۆر بەکاردێت کە لە هەناویدا بەرنامەی کاری نادیار و ئایندەیەکی مەترسیداری هەڵگرتوە .

بەڵام لەلایەن بڕیار بەدەستەکانەوە مایەی گەشبینی و جێگەی ڕەزامەندیە. خاتوو کۆندۆلیزا ڕایس وەزیری دەرەوەی ئەمریکا لەمانگی 2006/4دا و پێش ئەوەی سەردانی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بکات لەچاوپێکەوتنێکی ڕۆژنامەی

(واشنتۆن پۆست) دا ڕایگەیاندکە ((پشتیوانی تەواو لەگۆڕانە دیموکراسیەکان دەکات لەناوچەی ووڵاتانی

عەرەبیدا و ڕەخنەی توندیشی گرت لە سیاسەتی دیفاکتۆ بەبیانوی پارێزگاری لەئارامی ناوچەکە و لەنێوان فەوزا و دەسەڵات گرتنە دەستی ئیسلامیەکاندا, ووتی ئەم بارودۆخەی ئێستا هیچ جێگیر نیە و ئەو فەوزایەی کە پرۆسەی گۆڕانی دیموکراسی دەیهێنێتە ئاراوە لەسەرەتادا بریتیە لە جۆرێك لە فەوزای دروستکەر کە پێدەچێت لە کۆتایدا بارودۆخێکی باشتر بێنێتە ئاراوە))10.سیاسەتی ستراتیژی ئەمریکا لەلایەن موحافیزکارە نوێکانەوە و سەرۆك بۆشەوە بەو ئاڕاستەیەن کە سیاسەتی((فەوزای دروستکەر)) لەدونیادا بگرنە بەر و لە چاوپێکەوتنێکیدا لەگەڵ کەناڵی عەرەبیەی ئاسمانیدا سەرۆك بۆش ڕایگەیاند((ئەگەر دەتانەوێت لەڕوانگەی من لەسیاسەتی دەرەوەدا تێ بگەن ئەوا کتێبەکەی ناتان شارانسکی یارمەتیتان دەدات بۆ تێگەیشتنی زۆرێك لەو بڕیارنەی کە دراون و لەوبڕیارانەشی کە لەداهاتودا دەدرێن))11..

ناتان شارانسکی جولەکەیەکی ڕوسیە و کۆچی کردۆتە ئیسڕائیل و بۆ یەك جار لەحکومەتی شارۆندا بۆتە وەزیر و سەرۆك بۆش لە نوسینگەی تایبەتی خۆی لە کۆشکی سپی چاوی پێکەوتوە و سەرسوڕمانی خۆی پێڕاگەیاندوە بەبیروڕاکانی کە لەکتێبی ((مەسەلەی دیموکراسی))دا دەریبڕیوە . کە تیایدا بیردۆزەی(فەوزای خەلاقی) ڕاڤەکردوە و داوای کردوە کە ئەمریکا کێشەی ((تایەفی)) بەکاربهێنێت وەك هۆکارێك بۆ زاڵبوون بەسەر تەوەری شەڕدا و بەرقەرارکردنی دیموکراسیەت لەناوچەی عەرەبیدا. شارانسکی ئیسلامی بەبزوتنەوەیەکی تیرۆریستی لەقەڵەمداوە بەشێوەیەك کە نەك تەنها مەترسیە بۆسەر ئیسڕائیل بەڵکە مەترسیشە بۆ هەموو دونیای ڕۆژئاوا.ئەو وای بۆ دەچێت کە سەرکەوتن بەسەر تیرۆردا تەنها بەبەکارهێنانی هێز و وشککردنی سەرچاوەکانی نابێت بەڵکو بەچارەسەرکردنی هۆکارە قوڵ و ڕیشەییەکانی دەبێت کە سەرچاوەی گرتوە لە سیاسەتەکانی ڕژێمە عەرەبیە داپڵۆسێنەر و گەندەڵ و ئەو هۆشیاریە دژانەی کە بڵاوی دەکەنەوە لەبەرامبەر ئیسڕائیل و ڕۆژئاوادا ولێرەشدا شارانسکی هاوڕایە لەگەڵ هانتنگتۆن کە دەڵێت : ((ئیسلام دوژمنێکی شارستانیە بۆ ڕۆژئاوا)).12

ئەم سیاسەتەی موحافیزکارە نوێکان لەلایەن نوسەری بەناوبانگ ئەلیۆت کۆهینەوە پشتیوانی لێدەکرێت کە لەکتێبی

((سەرکردایەتی باڵا ,سوپاو پیاوانی دەوڵەت و ڕابەرایەتی لەزەمەنی جەنگدا)) باس دەکات و کۆهین ڕای وایە کە ((جەنگ دژی تیرۆر بریتیە لە جەنگی جیهانی چوارەم لەکاتێکدا جەنگی سارد بریتی بوو لە جەنگی سێیەمی جیهانی)) 13, هەروەها ڕای وایە کە دەبێت((ئەمریکا سەربکەوێت لە جەنگی دژ بە ئیسلامی ئسوڵیدا لە میانەی نانەوەی فەوزایەکی تایەفی بۆ زاڵ بوون بەسەر ڕادیکاڵیدا))14.

هەروەها جۆرج بۆش لە چاوپێکەوتنێکی کەناڵی عەرەبیەی ئاسمانیدا ڕایگەیاندکە ((ئیسلامی ڕادیکاڵی تاوانبارە و سەرچاوەی تیرۆر و نەبونی دیموکراسی و ئەنجام نەدانی پێشکەوتنە لە ناوچەی عەرەبیداو وای دانا کە ئیسلامی ڕادیکاڵی لەدوای شیوعیەتەوە دوژمنی ئاشتی و ئارامی دونیایە))15.

ئەم سیاسەتی (فەوزای دروستکەرە) نوێ نیە لەلایەن ئەمریکاوە بەڵکو لەگەلێك کێشە و زەمەندا بەکاری هێناوە وەك لەکاتی هەڵایسانی شۆڕشی ئیسلامی لەئێراندا بەڕابەرایەتی ئایەتوڵاخومەینی و لەکاتی ڕووخانی دیواری بەرلین و ڕووخانی سیستەمی شیوعیەت و هەڵوەشانەوەی یەکێتی سۆڤیەتی جاران و هەموو ئاژاوە و خۆپیشاندانەکانی ڕۆمانیاو ئۆکرایناو جۆرجیاو..هتدا. دوای ئەوەی کە سیاسەتی بەئەمریکاکردنی دونیا

بەهێز و کارکردن بۆ گۆڕینی ڕژێمەکان و جوگرافیاکان لەڕێگەی (فەوزای دروستکەرەوە)هاتە دی و هەرکاتێکیش پێویستی بەبەکارهێنانی سوپا و چوونە ناوەوە کرد بۆ ڕووخاندنی ئەو ڕژێمانە ئەوا بێ دوودڵی ئەو کارە ئەنجام دەدرێت و ئەم سیاسەتەش بوە ئەرکی سەرەکی هەموو سەرۆکە ئەمریکیەکان.بەم شێوەیە ئەمریکا گەیشتە ئەو قەناعەتەی کە وولأتە عەرەبیەکان لە دووڕیانێکدان و گۆڕانە سیاسیەکان هەردەبێت ئەنجام بدرێن و نابێت بارودۆخەکە بەم شێوەیەی ئێستا بەردەوام بێت,چونکە دەبێتە سەرچاوەی هەڕەشە بۆ سەر ئەمریکا و بەرژەوەندیەکانی لەئایندەدا.

خاتوو کۆندۆلیزاڕایس لە کۆڕێکدا لە شاری قاهیرەی پایتەختی میسردا دەڵێت((ئەمریکا ماوەی 60 ساڵە هەوڵی چێکردنی ئاشتی و ئارامی ناوچەکە دەدات لەسەر حسابی دیموکراسیەت , بەلأم لەمەودوا بەرنامەیەك پەیڕەودەکات کە پاڵپشتی هەوڵەکانی ئایندەی گەلانی ناوچەکە دەکات بۆ سەرکەوتن و بەرقەرارکردنی دیموکراسی.ئەم ئامانجەش لەسەرەتادا دەبێتە هۆی نانەوەی هەندێ کێشە لەسەر زەمینەی واقیع لە کاتی جێبەجێکردنیدا لەبەرئەوەی داواکاریە دیموکراسیەکان لە ئێستادا بۆتە گرەوی هەموو هێزە تایەفی و سیاسیەکانی ناوچەکە , پاڵپشتی کردنی ئەم داواکاریانەش مانای ئەوەیە کەپێکهاتەی ناوچەکە جارێکی تر دادەڕێژرێتەوە لەڕووی سیاسی و جوگرافی لە چوارچێوەی ڕۆژهەلأتێکی ناوەڕاستی نوێدا))16..

دەسەلأتدارە عەرەبیەکانیش هەریەکە لە وولأتەکانیاندا پڕوپاگەندە وپێشبڕکێی کوێرانە بۆئەم پڕۆسەی گۆڕانکاریانە دەکەن و هەریەکەیان دەیەوێت کە پێش ڕووداوەکە هەندێ گۆڕانکاری و ڕیفۆرمی جوانکاری نەك ڕاستەقینە ئەنجام بدات تاکو سیماو ڕوخساری سیاسەتەکانی جوان بکات لەبەردەم ئەمریکاو جەماوەری گەلەکانیاندا, بەلأم نازانن ئەمە سەرەتایەکە بۆ جارێکی تر داڕشتنەوەی نەخشەی ناوچەکە وەك ئەوەی لەئەنجامی ڕێکەوتنامەی (سایکس بیکۆ) ی ساڵی 1916 وە ڕوویدا و ئەم فەوزا دیموکراسیە دەبێتە هۆی زاڵبوونی زلهێزە دەرەکیەکان بەسەر سیاسەت و ئابوری و سەروەت و سامانی ناوچەکەدا ...

❖ ئاشکرایە ئەم بیردۆزەیە جوڵەو چالاکی لەدوای زەمین لەرزەی 11ی سێپتەمبەری 2001وە لەئەمریکا دەستی پێکرد,کە بنەماکەی((فەلسەفەیەکی سیاسیە))کەوای دادەنێت مەترسیەکی هاتوو هەیە لە دوژمنێکی نادیارەوە کە هەڕەشە دەکات لەئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا.

مەبەست لەم بیردۆزەیەش ئەوەیکە دەستپێشخەریەکی ئەمریکایە بۆ لەبەریەك هەڵوەشانی هەموو جێگە و جوگرافیایەکی دەسکرد کە دادەنرێت بەسەرچاوەی هەڕەشە بۆ سەر ئاسایش و بەرژەوەندی ئەمریکا. ئەم بیردۆرزەیە لەسەر دوو پایە داڕێژراوە((لەبەریەك هەڵوەشان)) و((دروستکردنەوە)), بەشێوەیەك کە ستراتیژیەتی ئەمریکا وای بۆ دەچێت کە ئەم دونیاو جوگرافیایەی ئێستا سەرتاپای لەبەریەك هەڵبوەشێت بەشێوەیەك کەلە ئەنجامدا بەهۆی فەوزایەکی دروستکەرەوە لەلایەن ئەمریکاوە دونیایەکی نوێ دروست بکاتەوە.

بیردۆزەی ((فەوزای دروستکەر)) لەم دواییانەدا لەلایەن زۆرێك لەکاربەدەستانی ئەمریکاوە دووپاتدەکرێتەوە , ئەوەتا وەزیری دەرەوەی ئەمریکا خاتوو کۆندۆلیزاڕایس ڕایدەگەیەنێت((ئەو کارلێکانەی کە شەپۆل بەناوچەی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاست دەدەن, بوار بۆ هیچ ئەگەرێك نادەن جگە لە هەڵبژاردنی فەوزا یان کۆنترۆڵکردنی

دەسەلأت لەلایەن گروپە ئیسلامیەکانەوەنەبێت کە ئەمەش مەرج نیە بەسەرکەوتنی دیموکراسی کۆتایی بێت. ئەو دەڵێت :–بارودۆخی ناوچەکە ناجێگیرە, وەئەو فەوزایەشی کە پرۆسەی پەرینەوەی دیموکراسیەت دەردەدات بریتیەلە جۆری فەوزای دروستکەر, کە پێشدەچێت لەکۆتاییدا بارودۆخێکی باشتر لەوەی ئێستا هەیە بێنێتە ئاراوە))17.

بنەماکانی ئەم بیردۆزەیە

1. بەردەوام بوونی ئەم بارودۆخەی ئێستای ناوچەی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاست چیدی قبوڵ ناکرێت, بۆیە پێویستە بگۆڕدرێن . بەهەموو شێوازە سیاسی و ئابوریەکان بەرێگە چارەی سەربازیشەوە.
2. بەو پێیەی کە هەموو گۆڕانکاریەك دەبێتە هۆی هێنانە ئارای قۆناغێکی کاتی ناجێگیر, پێویستە لەسەر ئەمریکا کە شێوەیەك یان ئاستێك لەفەوزا لەناوچەکەدا قبوڵ بکات, کەئەمەش لە ئەنجامدا کارێکی خراپ نابێت,ئەو فەوزایە ((دروستکەر)) دەبێت. لەبەرئەوەی دوای کاولکردنی کۆنەکان ڕێگە خۆش دەکات لەبەردەم لەدایك بونێکی نوێدا.
3. ئاسایشەکە ئەمریکا ئەو لایەنە بەهێزو بەتوانایە دەبێت لەسەر ئاڕاستەکردن و کۆنترۆڵکردنی ئەو فەوزا دروستکەرە بۆ بەرژەوەندی خۆی.لەبەر نەبوونی مونافسێکی نێودەوڵەتی و ناوچەیی بۆ ئەمریکا کە بەرەنگاری بکەن.18

ئامانجە کانی ئەم بیردۆزەیە

ئامانجی سەرەکی ئەم بیردۆزەیە بریتیە لە چێکردنی شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی, کەلەڕێگەی هێزەوە دەسەپێنرێت, بەئامانجی داڕشتنەوەی ناوچەی ووڵاتانی عەرەبی لە ڕێگەی نەك تەنها گۆڕینی ڕژێمەکانەوە بەڵکو گۆڕینی جوگرافیاش دەگرێتەوە.ئەمەش لەو ڕوانگەیەوە سەرچاوەی گرتووە, کە دەڵێت((دیزاینێکی نویٚ بۆ بینایەکی جیاوازتر)) .کە خاوەنی ئەم بۆچونەش ڕۆژهەلأتناس ((برنارد لویس))ە. کە ئەم کەلتورە ڕۆژهەلأتیە چاوی بەرایی نایەت تەنها بەوە نەبێت کە ووڵاتانی عەرەبی ببێتە کیاناتی بچووکی نەتەوەیی و دینی کە ناتوانن لە چوارچێوەی یەك ووڵاتدا پێکەوە بژین. ئەگەر مەسەلەکەش دیموکراسیەتە کە پەیوەستە بەبەرژەوەندیەکانی ئەمریکاوە, ئەوا جێبەجێکردنەکەی پشت دەبەستێتە سەر بەکارهێنانی ئاشکرای((تایەفی)) لەچوارچێوەی ئەو ستراتیژیەدا.

بەشێوەیەك ئەو هەمەجۆرە تایەفیە دینی و نەتەوەییانەی کە لەووڵاتانی عەرەبیدا هەن وادەکات کە هەر تایەفەیەکی دینی و نەتەوەیی بۆخۆیان لەچوارچێوەیی دەوڵەتۆکەیەکی بچووکی سەربەخۆدا کۆببنەوە.ئالێرەشەوە ئەم هەمەچەشنەییە دەبێتە بەلأو نەگبەتی, بەم شێوەیەش دیموکراسیەت دەبێتە((کاولکارێکی دروستکەر)) بۆ ئەو ووڵاتانەی گەورەو فرە نەتەوەو مەزهەبی جیاوازن.

لەئێستادا دروشمی بڵاوکردنەوەی دیموکراسیەت بۆتە دروشمێکی گشتی لەسیاسەتی ئەمریکادا لەوکاتەوەی عێراقی داگیرکردوە, بەپشتبەستن بەبنەمای یاری((دۆمینە)) بەومانایەی گۆڕین و ڕووخانی ڕژێمەکان یەك لەدوای یەك. لەڕوانگەی هەموو ئەو گۆڕانکاریانەی کەلەناوچەکەدا دروست بوون لەوکاتەوەی ڕژێمی عێراقی ڕووخاوە و هەوڵی داڕشتنەوەی جوگرافیای سیاسی ناوچەکە دەدەرێت لەدوای یەکەم داڕشتنەوەی لەدوای جەنگی جیهانی یەکەمەوە.

د. محمد دمێحی: لەپێناسەی((فەوزای دروستکر))دا لەناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا دەڵێت : ئەم بیردۆزەیە لەلایەن هەندێ کەس لەباڵی ڕاست ڕەوی سیاسی ئەمریکاوە ڕاگەیەنرا دەربارەی ئاڕاستەکانی گۆڕان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا, هەروەها دەڵێت :- ئەو کۆمەڵگایانەی لەو ناوچەیەدا دەژین بریتین لە کۆمەڵگای((نووستوو))یان ((مەیوو)) یان ((جوڵەنەکەر)) لەڕووی سیاسیەوە, بۆئەوەی ئەو مەنگی گۆمەیان بجوڵێنرێت پێویستەکارێك بکرێت لەئاژاوە نانەوە و تێکچڕژان بۆئەوەی گۆڕانێك ڕووبدات,وەواشی بۆ دەچێت کەئەو گۆڕانکاریە بەرەو باشتر بێت, یان تەنها گۆڕان لەپێناو گۆڕانکاریدا بێت .ئەم بیرکردنەوەیە بەهەمان عەقڵی بازاڕی ئازاد جێبەجێدەکرێت لە جوگرافیای سیاسیدا.

بەمانایەك لابردنی هەموو ڕێگریەکان لەبەردەم ئابووریدا((ڕێگە بدە با تێپەڕێت)) ڕاستەوخۆ و بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی ڕێگە دەدات بە ڕێکخستنی بازاڕ و دابینکردنی بەرژەوەندی گشتی و تایبەتیەکان.هەروەها ئەم قوتابخانەیە((باڵی ڕاستڕەوی موحافیزکارە نوێکان)) بڕوایان وایە کە دروستکردنی بارودۆخێکی فەوزا و ناجێگیری دەبێتە هۆی دروستکردنی سیستەمێکی سیاسی نوێ کە ئاسایش و پێشکەوتن و ئازادیەکان دابین دەکات .ئەمە چارەسەرە بەلێدانی کارەبایی((بە شۆك)) ە.

ئامانجی سەرەکیش لەم ستراتیژیەتە بریتیە لە پارێزگاریکردن لە باڵادەستبوونی ئەمریکاکە بەهەموو شێوەیەك و بەهەر نرخێك بووە هەوڵ دەدات بۆ دابینکردنی جێگیری و پێشکەوتن و ئاسایش بۆ کۆمەڵگای ئەمریکی لەپێش هەموو شتێکدا, و دواتر نغرۆکردنی کۆمەڵگاکانی ترە لەفەوزا و دواکەوتن و شەڕی ناوخۆیدا, ئەم کارەش لەڕێگەی دامو دەزگای نەتەوە یەکگرتوەکانەوە جێبەجێدەکات.بۆئەوەی چوونە ناوەوەکانی بۆ وولاتانی تر شەرعی و خێراتر بن کە بگونجێت لەگەڵ داواکاریە نەتەوەییەکانی ئەمریکادا.

- ❖ فەیلەسوفی ڕووسی((ئەلکسەندەر بانارین)) سەرۆکی بەشی زانستە سیاسیەکان لەزانکۆی مۆسکۆی حکومیی بەگاڵتەجاڕیەوە دەربارەی بەجیهانی بوون دەڵێت ((وابڕیارە ڕاسپاردەکانی داروِنی ئابوری,بەشێوەیەکی بەرفراوان جێبەجێبکرێن.لەکاتی بەکارهێنانی بەربلاو بۆ ((شێوازی قوتابخانەی شیکاغۆ)) دونیا واپیشان دەدەرێت کە جێگەی دام و دەزگا و کەمایەتیە جیاوازەکانە کە ناتوانن خۆبگونجێنن ((ئەو گەلانەی کەناتوانن خۆبگونجێنن نابێ((قەرزی گەشەپێدانیان پێبدرێت)) چونکە گۆی زەویە بچوکەکەمان پڕ دەکەن لە توخمی مرۆڤی لەجۆری خراپ. بەمەش ڕاسپاردەکانی داروونی لەبواری ئابوریدا((ڕەگەزپەرستانە)) دێتە بەرچاو.ئەگەر دونیا لەسەر ئەم بیردۆزەیە داڕێژراوە کەکەمینەیەك توانای خۆگونجاندنی هەیە و دەبێتە خاوەنی ئەم گۆی زەویە بەبێ موناقیس و زۆرینەیەکی قێزلێکراو کە توانای خۆگونجاندنی نیە و دوورخراوەتەوە لە پرۆسەی بەتایبەتکردن و گەشە و پێشکەوتن. ئیدی چۆن ئەم ڕۆژگارە پڕ لەتوندوو تیژیە چاوەڕێمان ناکات کە یابەهۆی مانگرتنی زۆرینەی قێزلێکراوەوە دروست بوە یان بەهۆی

دیکتاتۆریەتی یەك جەمسەرەوە دروست بووە کە خۆی ئامادەکردوە بۆ سەرکوتکردنی ئەو مانگرتنە شاراوەیە و ئەنجامەکەش ئەوەیە کەلەسەر زەمینەی واقیع دەیبینین, ڕازیبون بەئەنجامەکانی بەتایبەتکردن و لیبراڵیەتی نوێیە, یان بەرگەگرتنی دیکتاتۆریەتی ئەمریکای سیاسیە کە هەردووکیان یەك ئەنجامیان هەیە))19.

❖ بەم شێوەیە ئەمریکا کەوتۆتە فشار خستنە سەر زۆرێك لەووڵاتانی عەرەبی بەناوی ((جەنگ دژی تیرۆر)) بۆئەوەی نەرمی بنوێنن یان تەنازول بکەن کەلەگەڵ بەرژەوەندی ئەمریکادا بگونجێت.لەم چوارچێوەیەشدا سوریا کەوتۆتە بەر فشارێکی زۆری ئەمریکاو ئیسرائیلەوە و داوای دامالینی چەکی حیزبولای لوبنانی دەکەن.ئاماجی سەرەکیش بریتیە لە ڕامهێنانی سوریا کە بێتەفەلەکی ئەمریکاوە بۆئەوەی دواتر بەکاربێنێت بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتەکانیان تایبەت بەکێشەی فەلەستین. دوای گۆڕان لە عێراقدا ڕاستەوخۆ سوریا بۆتە ئاماجی گۆڕان ,چونکە سوریا پێگەیەکی گرنگی هەیە لەناوچەکەدا و بەتایبەتیش کاریگەری هەیە لەسەر کێشە ناوخۆییەکانی لوبنان و گروپە فەلەستینیەکان و سنورێکی فراوانیشی هەیە لە لەگەڵ عێراقدا.گۆڕان لەسوریادا کلیلی سەرەکی جێبەجێکردنی پرۆژەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورەیە کە سەرۆك بۆش لە مانگی 2006/2دا ڕایگەیاند, چونکە سوریا یەکێکە لەو ووڵاتانەی کە هاوکاری و پشتیوانی تیرۆردەکات. لەگەڵ هەموو هاوکاری و نەرمیەکانی سوریادا,کەچی باڵی موحافیزکارەکان لەپێنتاگۆنداو بەتایبەتی دیکچینی سوورن لەسەر تاوانبارکردنی سوریا بەدروستکردنی چەکی کاولکاری و دالدەدانی گروپە فەلەستینیەکان و ...هتد. بۆیە فشارەکانیان لەسەر سوریا بەردەوامە و ڕایدەگەیەنن کە دەبێت سوریا یەکێك لەو دوو ڕێگایە هەڵبژێرێت یان وەك قەزافی تەسلیم بێت یان وەك صدام بروخێنرێت کە هەردووکیشیان لەبەرژەوەندی ئەمریکایە و لەدژی ئاوات و داخوازیەکانی حکومەتەکانی ووڵاتانی عەرەبیدایە. 20

فەوزای دروستکەر و گوتاری تایەفی

بیردۆزەی فەوزای دروستکەر لە عێراقی دوای ڕژێمی بەعس, یەکێك لەسیما دیارەکانی بریتیەلە هەلایسان و خۆشکردنی ئاگری شەڕی تایەفی لەنێوان مەزهەب و نەتەوە جیاوازەکانی عێراقدا, بەمەبەستی ڕووخاندن و نەمانی دەوڵەتی عێراقی بەیەك و یەکگرتوویی و سڕینەوەی مۆرکی عەرەبی و لاوازکردنی کەسایەتی مرۆڤی عەرەبی لە عێراقدا.ئەم دیاردەیە بەئاشکرا لە هەڵمەتی هەڵبژاردنەکانی 2005/12/15دا دەرکەوت.کاتێك لەنێوان 330 حیزب و کیاناتی سیاسیدا,زۆر بەکەمی گوتارێکی سیاسی عیلمانی نیشتیمانی بەرچاو دەکەوت کە سووربێت لەسەر پاراستنی عێراق وەك نیشتیمان.

ئەم گوتارە تایەفیە لەلایەن دەوڵەتانی ناوچەکە و لەسەروو هەمووشیانەوە ئەمریکا هاندەر و پشتیوانی لێدەکات. ئەوەتا بە ئاشکرا ئێران پشتگیری لە مەزهەبی شیعە دەکات , بەناوی ئەوەی کە زوڵمیان لێکراوە و بەئاشکرا ڕابەری کۆماری ئیسلامی ئێران ئایەتوڵا ((خامنەئی)) لەمزگەوتی گەورەی تارانەوە لە ڕۆژی 2005/12/10دا دەڵێت ((پرۆسەی هەڵبژاردنی دووەم لە عێراقدا گۆڕانێکی گرنگە لەدونیای ئیسلامدا))21 کە بۆ خۆی ئەم گوتارە ئاماژەیەکی تیادایە .

هەر دوای هەڵبژاردنەکەش وەزیری ناوخۆی ئێران((پور محمەدی)) لە 2005/12/22دا دەڵێت ((دروشمەکانی گەلانی موسوڵمانی ئێران لە صندوقەکانی دەنگدانەوە لە بەغداد و پارێزگاکانی تری عێراقەوە

دەردەچن))22. هەروەها دەڵێت ((کە ئەم دیاردە مێژووییە گەورەیە ئەو گوتەیەی ئایەتوڵا خومەینی دێنێتە دی کە گووتیووی ڕێگای قودس بەکەربەلادا تێپەڕدەبێت))23.

بەم شێوەیە ئێران ڕۆڵێکی زۆر نێگەتیڤانە دەبینێت لە عێراقدا و بەرنامەی کاری سیاسی خۆی جێبەجێ دەکات و عێراقی کردۆتە گۆڕەپانی سەرەکی ململانێکانی لەگەڵ ئەمریکادا و لەدواترین ئاماردا کەلەلایەن((مەجلیسی مقاوەمەی ئێرانیەوە کەسەر بە موجاهیدنی خەڵقی ئێرانە)) ڕاگەیەنرا لەکەناڵی ئاسمانی ئەلجزیرەوەلەڕۆژی 2007/1/26دا کە ((32هەزار جاسوسی ئێرانی هەیە لە عێراقدا و مانگانە مووچە لەدەوڵەتی ئێران وەردەگرن))24 . هەروەها لەسەروبەندی جێبەجێکردنی ستراتیژیتی سەربازی نوێی ئەمریکا لە عێراقدا کە بەهاوبەشی سوپاو هێزەکانی عێراق لەشاری بەغداد پەیڕەو دەکرێت و لە 2007/2/16وە دەستی پێکردوە و لە نوسراوێکی نهێنی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانی عێراقدا کە ئاڕاستەی تەیاری صەدری کراوە و داوایان لێدەکات کە لێپرسراوە دیارو پلە یەکەکان و پلە دووەکانیان کە پەیوەدیان بە حەرەسی شۆڕشی ئیسلامی ئێرانەوە هەیە بۆ ماوەیەکی کاتی خۆیان وون بکەن و بچنە دەرەوەی سنورەکان بۆئەوەی لە گرتن ڕزگاریان ببێت , کە ئەمەش بەڵگەیەکی بەهێزە بۆ بوونی دەستێوەردانی ئێران لەکاروباری ناوخۆی عێراقدا و خۆشکردنی ئاگری شەڕی تایەفی و مەزهەبی لە عێراقدا . ئێران بەشێوەیەك ڕۆچۆتە ناو هەموو دام و دەزگا ئەمنی و موخابەراتی و سوپا و مەدەنی حکومەتی عێراقەوە کە سانا نیە لەکاتێکی کەمدا کۆنترۆڵ بکرێت, چونکە شیعەکانی عێراق زۆرینەیان لایەنگری ئێرانن و بۆحسابی ئێران کاردەکەن.

- سونەی کەمینەی عەرەبیش لە ئێستادا لەحوکم و دەسەلات دوورکەوتونەتەوە و دەستیان داوەتە بەناو مقاوەمەت و دژایەتی کردنی ئەمریکا و حکومەتی عێراقیش و زۆرێك لەدەوڵەتانی سونە مەزهەبی عەرەبی لە ئوردون و میسر و یەمەن و وولاتانی کەنداو بەئاشکراو بەنهێنی هاوکاری مادی و مەعنەوی یان دەکەن.تورکیاش وەك وولاتێکی گەورەی ناوچەکە و بەهەمان بیانووی پارێزگاری لەلایەك لە سونەکان و لەلایەکی تریشەوە بەبیانوی پارێزگاری لە تورکومانەکانەوە دەست وەردەداتە ناو کاروباری ناوخۆی عێراقەوە و هێندەی دی بارودۆخەکەیان ئاڵۆزکردوە و لەجیاتی ئەوەی بەرەو هێوربونەوە و ئاسایش و جێگیری بەرن بەپێچەوانەوە بەرەو خراپتر و ئاڵۆزتر بوونی دەبەن. بەڵام بەهۆی نەبوونی یەك مەرجەعی دینی بەهێزو بەتوانا و نەبونی پارتێکی سیاسی بەهێز سونەکان پەرش و بڵاو بون و لە غیابی بەرنامە و ستراتیژیەتێکی ڕوون و ئاشکراشدا هێندەی تر لاواز و بێ دەسەلات ماونەتەوە .25

بۆچی
ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست؟

ئاشکرایە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەدێر زەمانەوە گرنگیەکی گەورەی سیاسی و ئابوری وسەربازی و کۆمەڵایەتی و دینی هەبوە و تائێستاش ئەو گرنگیەی هەرماوە, ئەم ناوچەیە لەبەرئەوەی :-

1. خاڵی بەیەکگەیشتنی هەرسێ کیشوەری ئاسیاو ئەفریقیاو ئەوروپایە.
2. خاڵی بەیەکگەیشتنی چەند شارستانیەتێکی جیاوازە.

3. ئەم ناوچەیە لانکی مرۆڤایەتی و شارستانیەت بوە لە سۆمەریەکان و بابلیەکان و میسریەکان و ..هتد.
4. ئەم ناوچەیە جێگەی هاتنە خوارەوەی کتێبە پیرۆزەکانی تەورات و ئینجیل و قورئانە و هەرسێ دیانەتی جولەکە و مەسیحیەت و ئیسلامی تیادا سەریهەڵداوە و بڵاوبۆتەوە.
5. ئەم ناوچەیە خاوەن نەوت و سامانێکی سروشتی گەلێك دەوڵەمەندە کە جێگەی چاوتێبڕینی داگیرکەرانی کۆن و نوێبوە.
6. ئەم ناوچەیە خاوەن دەریاو ئاوی گەرمە کە لەهیچ وەرزێکی ساڵدا نایبەستێت و کاری بازرگانی پەکی ناکەوێت.
7. ئەم ناوچەیە خاوەن ژمارەیەکی زۆری دانیشتوانە کە ئەمەش وایکردوە دەستی کار تیایدا هەرزان بێت و بازاڕێکی مسۆگەریش بێت بۆ ساغکردنەوەی کاڵاکان.
8. ئەم ناوچەیە لەڕووی سەربازیشەوە گرنگی گەلێك گەورەی هەیە.
9. ئەم ناوچەیە خاوەن ئاو و هەواو ژینگەیەکی تاڕادەیەکی زۆر سەرنج ڕاکێش و خۆشی هەیە و جێگەی گەشتوگوزاری زۆر جوان و دێرین و مێژوویی تیادایە.

لەبەر ئەم هەموو هۆکارانەو دەیانی تریش ئەم ناوچەیە بەدرێژایی مێژوو جێگەی مشتومڕ و ململانێی نێوان زلهێز و داگیرکەران بوە.هەموویان ویستویانە بەئاشتی بێت یان بەشەڕ جێپێی خۆیانی تیادا بکەنەوە و قایم بکەن.

بەم شێوەیە ئەم ناوچەیە بۆتە خاڵی چڕبونەوەی بەرژەوەندیەکان و خاڵی بەریەك کەوتنەکان و دواتریش خاڵی ناکۆکی و کێشمەکێشمەکان.هەربۆیەش ئەم ناوچەیەبەبەردەوامی گۆڕەپانی شەڕوململانێکان بوە و زۆرکەم ئاشتی و ئاسایش و ئارامی و پێشکەوتن باڵی بەسەردا کێشاوە.

ئەمەش بۆتە هۆی:-

1. داگیرکردنی وڵاتانی ناوچەکە لەلایەن ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و پێشتریش لەلایەن ڕۆمانەکان و خاچپەرستەکان و بێزەنتی و دواتریش لەدوای جەنگی جیهانی یەکەمەوە لەساڵی 1918 وە هەموو میراتی دەوڵەتی عوسمانی دابەشکرایە سەر ئینگلیز و فەڕەنسیەکان و ئیتالیەکان و ...هتد
2. لەساڵی 1916وە لەچوارچێوەی ڕێکەوتنامەی سایکس_بیکۆوە نەخشەی جوگرافیای ناوچەکە لەنێوان ئینگلیز و فەڕەنسیەکاندا دابەشکرایەوە سەر وڵاتانی بچوك بچوك و شێخ و ئیمارەت و مەملەکەتی جیاوازدا .
3. هەرئەم داگیرو دابەشکردنە بوە هۆی دروستبوونی دەیەها کێشەو ناکۆکی لەنێوان ئەو وڵاتانەدا.
4. کەلتورە ڕۆژهەڵاتی و دواکەوتوو کۆنەپارێز و عەشایەری و دەرەبەگایەتی و بنەماڵەیی و دینی و مەزهەبی وایکرد کە ڕژێمەکانی ئەم وڵاتانە لەجۆری خۆسەپێن و تاکڕەو و زاڵم و داخراوبن.
5. نەبوونی هۆشیاری سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی و زانستی لەنێو ئەم کۆمەڵگایانەدا ببوە هۆکارێك بۆ دواکەوتوویی و هەژاری و نەخوێندەواری و بڵاوبونەوەی جۆرەها نەخۆشی.

بەم شێوەیە وڵاتان و ڕژێمەکان و کۆمەڵگاکانی ئەم ناوچەیە لەدێر زەمانەوە و تاکو ئێستاش کە سەدەی بیست و یەکە و سەدەی بەجیهانی بوون و بازاڕی ئازاد و شۆڕشی تەکنەلۆژیای ژمارەییە.هەروەك خۆیان

ماونەتەوە,گەرچی کەمێك گۆڕان بەسەر گوتار و هەڵسوکەوت و بیرکردنەوەو سێ کوچکەی((ڕژێمەکان – حکومەتەکان–کۆمەڵگاکان)) هاتووە .بەڵام هێشتاش بایی ئەوەندە نین کە لەتوانایدا بێت خۆ بگونجێنێت لەگەڵ ڕووداو وپێشهات و ئەم سەدە نوێیەداکەپڕە لەداهێنان و کێشە و گرفت و ململانێی توند و مەترسیداردا.

ئەم ناوچەیە بەهۆی ئەوەی کە کۆمەڵگاکانی باکگراوندێکی دینی و مەزهەبی و نەتەوەیی هەمەجۆری تیادایە.بۆتە سەرچاوەی مەترسی و هەڕەشە بۆ سەر بەرژەوەندیەکانی زلهێز و کۆمپانیا فرە نەتەوەییە گەورە ئابوریەکان.

بوونی سێ دیانەتی ((جولەکە–مەسیحیەت –ئیسلام)) کە بەدرێژایی مێژوو هەمیشە ناتەباو ناکۆك و دڕدۆنگ بوون پێکەوە و هیچ کاتێك خاڵەهاوبەشەکانیان زیاتر نەبوە لەو خاڵانەی جێگەی مشتومڕ و ناکۆکی بوون. تەنها لەیەك خاڵدا هاوبەشبوون ئەویش کە هەموان بڕوایان بەیەك خوا هەبوە, ئەگینا لە پێغەمبەر و پەیامەکان و گوتار و هەڵسوکەوتی تریاندا جیاوازبوون و زۆربەی جەنگەکانی ناوچەکە ئەگەر ڕاستەوخۆش لەژێر پەردەی دیندا چێنەبوبن, ئەوا هەمیشە پاڵنەر و هۆکاری دین ڕۆڵی گەورەی بینیوە, بەهەمان شێوە بوونی چەندین مەزهەب لەنێو ئەم دینانەشدا لە جولەکە و مەسیحیەت و ئیسلامدا, وەك باڵە توندڕەوەکانی جولەکە و کاسۆلیك و پرۆتستان و ئەرسۆدۆکس و مەسیحی ڕۆژهەلاَت و ڕۆژئاواو ...هتد ومەزهەبەکانی سونە و شیعە و ڕەوت و گروپە ئیسلامیە جیاوازەکانی تر..هەمیشە سەرقاڵی ململانێی مەزهەبیەکانی خۆیان بوون. لەولاشەوە بوونی چەندین نەتەوە و کەمایەتی لە تورك و فارس و عەرەب و کوردو بەلوش و ئازەر و بەربەر و ئەرمەن و یەزیدی و ئەفغانی و تاجیکی و تورك و...هتد .وایکردوە کە ململانێ نەتەوەییەکانیش تیایدا دروست ببێت .

ئەمە سەرەڕای کێشەی سنوور و ئاوو...هتد لەنێوان وولاَتانی ناوچەکەدا.کەهەموو ئەم کێشانە وای لەناوچەکە کردوە کە ببێتە کوانوی گەشەکردن و سەرهەڵدانی چەندین جۆرە توندڕەوی مەزهەبی و نەتەوەیی و ..هتد.کەلەنێوان خۆیاندا لەناوچەکە بەردەوامی هەیە و بەوەشەوە نەوەستاوە هەڕەشەی جدی و مەترسیداریشی دروستکردوە بۆ سەر بەرژەوەندیەکانی دەوڵەتانی دونیا لەدوور و نزیکەوە. و لەم سەردەمەدا بۆتە سەرچاوەی ناردنە دەرەوەی دیاردەی مەترسیداری تیرۆرو تیرۆریستانیش بۆ دەرەوەی ناوچەکە لەهەموو دونیادا.و تاکارگەیشتە ئەوەی کە لە ئەفغانستاندا لەساڵی 1996 وە تاساڵی 2001ئیمارەتێکی توندڕەوی سەلەفی و ئصوڵی ئیسلامی دابمەزرێنێت و بەهاوکاری ڕێکخراوی ئەلقاعیدەی جیهانی بەسەرۆکایەتی ئوسامە بن لادن و ئەیمەن زەواهیری و مەلا عومەری ئەفغانی مەترسیان بۆسەر هەموو وولاَتانی دونیا دروست کرد بەگەورەو بچوکەوە.

و ئەوەبوو لە 3شەمەی ڕەش یان گەورەی 11 ی سێپتەمبەری ساڵی 2001دا کارەساتێکیان بەسەر ئەمریکاو دونیاشدا هێنا کەچاوەڕوان کراو نەبوو, ئیدی لەو ساتەوە دونیا بۆتە دووبەرەی دژ بەیەك بەرەی تیرۆرو بەرەی دژەتیرۆر.

ڕووداوی 11ی سێپتەمبەر کاریگەری گەورەی کردە سەر هەموو دونیا هەر لە ئەمریکاوە کە کارەساتەکەی تیا ڕوودا تا ئەوروپاو ئاسیا و وولاَتانی ناوچەی ڕۆژهەلاَتی ناوەڕاست و سەرتاپای دونیاش.ئەو ڕووداوە کارێکی

وایکرد که ڕژێمەکان و سیاسەتمەدارەکان و خاوەن فکر و بیردۆزەکان بەسەر حسابات و هاوکێشە و پلانە کورت و دوورخایەنەکانیاندا بچنەوە. هەربۆیەش لەم پێناوەدا ئەمریکا لەپێش هەموانەوە کەوتە خۆ بۆ دۆزینەوەی ڕێگە چارەیەکی ڕیشەیی بۆ بنەبڕکردنی دیاردەی تیرۆر و تیرۆریستان لەسەرچاوەکەیەوە کە ئەویش ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە.

هەربۆیە بیریاران و داڕێژەرانی سیاسەتەکانی ئەمریکا و باڵی ڕاستڕەوی موحافیزکارە نوێکانی ئیدارەی ئەمریکا لەحیزبی کۆماری کەوتنەخۆ بۆ دانانی ((بیردۆزەی فەوزای دروستکەر)) بۆ ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست , مەبەست لەم بیردۆزەیە و هەڵبژاردنی ئەم ناوچەیەش بۆ جێبەجێکردنی بریتیە لە زیندووکردنەوەو ئاکتیڤکردنی هەموو ئەو کێشە تایەفی و مەزهەبی و نەتەوەییانەی کە لەناوچەکەدا خەفە بوون. بۆئەوەی فەوزایەك دروست ببێت کە ببێتە مایەی کاولکردن و تێکدانێکی سەرتاپایی و لە ئەنجامیشدا ناوچەیەکی نوێ بەجوگرافیا و مێژوو و سیاسەت و ئابوری و کۆمەڵایەتی و زانستی نوێ دروست ببێت.کەزۆر باشتر بێت لە پێش خۆی.

بەم شێوەیە هەڵایسانی جەنگی ناوخۆو جەنگی نێوان وولاتانی ناوچەکە ڕێگە خۆشکەر دەبێت بۆ دەستێوەردانی دەرەکی و بەتایبەتیش ئەمریکا, کەلەئێستادا خاوەن بڕیار و دەسەڵات و هێزە لەدونیادا و هەر لەتوانای ئەویشدایە کە ئەوکارە بکات.بۆیە ئەمریکاش سیاسەت و بەرنامە و پلانی خۆی هەیە بۆ ئەو گۆڕانە سەرتاسەریە و لەئێستادا هەموو هەوڵێکی بۆ گۆڕینی ڕژێمەکان و دەسەڵاتدارە تاکڕەو و خۆسەپێن و داخراوەکانە.دواتر چەسپاندنی دیموکراسیەت و چێکردنی ئازادیەکان و پاراستنی مافەکانی مرۆڤ و ئازادکردنی ئابوری و بازاڕەکان و سازکردنی شۆڕشێکی کۆمەڵایەتیشە بەهۆی کرانەوەو هۆشیارکردنەوەی کۆمەڵگاکان لەڕێگەی تەکنەلۆژیا و داهێنانە نوێکانی زانستەوە, هەموو ئەم کارانەش لە چوارچێوەی پرۆژەیەکدا جێبەجێدەکات کە ناسراوە بە ((پرۆژەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە یان ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی نوێ)) .

* * *

* *

*

کاولکاریەکی دروستکەر

مەبەست لەم بیردۆزەیە کە ئامانجی وێرانکردن و لێك هەڵوەشانی تەواوەتی ژێرخان و سەرخانی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە و دووبارە دامەزراندنەوە و دروستکردنەوەیەتی بەپێی دیدوبۆچوونی ئەمریکا بۆ دنیایەکی دیموکراسی نوێ.

خاوەنی ئەم بیردۆزەیەش((کاولکاری دروستکەر)) عێراقیان بۆ ئەم ئامانجەیان هەڵبژارد,چونکە عێراق بەدڵی ناوچەکە دادەنرێت و گەل و خاکی عێراقیان کردە تاقیگەیەك تابزانن ئەو هەڵە و کەموکوڕیانە چین کەلەسەر زەمینەی واقیع بەرەو ڕووی جێبەجێکردنی ئەم بیردۆزەیەیان دەبێتەوە تالەکاتی جێبەجێکردنی لەوولات و کۆمەڵگاکانی تری ناوچەکەدا دووبارە نەبنەوە.

بیریارانی ئەم بیردۆزەیە((فەوزای دروستکەر)) وادەدەنێن کە ئەم ناوچەیە نزیکەی نیوسەدەیە لە حاڵەتێکی ئارامدا دەژی, بەڵام ئەم ئارامیە کەوتۆتە ژێر دەسەڵاتێکی خۆسەپێن و تاکڕەو و زاڵم کە تیایدا ئازادی و دیموکراسیەت بوونیان نیە. هەربۆیە ئەم بیریارانە پلانی ئەوەیان داڕشتوە کەئەم ئارامیە تێك بدەن بەتەواوەتی بەچاوپۆشین لەوهەموو زەرەرو زیانانە((بڕی و جۆریانە)) کە دەکەون وەك ئەوەی لە عێراقدا ڕوودەدەن.26

*　　*　　*

*　　*

بیردۆزەی فەوزای دروستکەر و ستراتیژیەتی هەیمەنە بەسەر جیهانی عەرەبیدا

زاراوەی ((فەوزای دروستکەر)) یەکێکە لە گرنگترین کلیل کە عەقڵی ستراتیژی ئەمریکا بەرهەمی هێناوە لەمامەڵەکردنی لەگەڵ کێشەکانی جیهانی عەرەبیدا. بەشێوەیەکی زۆر دیقەت ئەم زاراوەیە داڕێژراوە لەلایەن هەڵبژاردەی ئەکادیمیا و داڕێژەرانی سیاسەتی ئەمریکاوە سەرەڕای خراپ تێگەیشتنی عەرەب لەمانای فەوزا لەبەرئەوەی ناجێگیری دەگەیەنێت بەڵام بەزیادکردنی ووشەی ((دروستکەر)) مانایەکی پۆزەتیڤی بۆ دروست بوە کە جێگەی پەسەندکردنە.ئاشکراشە هەڵبژاردنی ئەم دوو ووشەیە((فەوزای دروستکەر)) بۆ زیرەکی داڕێژەرانی دەگەڕێتەوە بۆئەوەی بەئاسانی بەسەر کەسانی دوور لەسیاسەت لەووڵاتانی عەرەبیدا تێپەڕبکات و لەماناو مەغزای شاراوەکانی ئەمریکا بۆ ناوچەکە دووربکەوێتەوە.بنەما ئایدۆلۆژیەکەی ((فەوزای دروستکەر)) لەڕووی مێژوویەوە دەگەڕێتەوە بۆ شۆڕشی فەڕەنسا لەو ڕەوانگەیەوە ئەو شۆڕشە مەرجەعێکە کە دەکرێت لێکۆڵینەوەو بەراوردبکرێت بەدروشمە بەناوبانگەکانی لە ((ئازادی و دادپەروەری و یەکسانی)), بەڵام سەرەڕای خاڵە پۆزەتیفەکانی ئەو شۆڕشە و کاریگەریە گەورەکانی لەدونیادا,لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ خاڵی نێگەتیفیش و کاریگەری لاوەکی لێ دروست بووە بەوەی کە چینە ڕەشو ڕووتەکەی کۆمەڵگا بونە هۆی دروستکردنی فەوزایەك دوور لەهەموو بنەما ڕێکخراوەییەکانەوە لەئەنجامی نەبوونی مەرجەعیاتێکی فکری و سیاسی کەبووە هۆی داخورانی شۆڕش و لە ئەنجامیشدا گەڕانەوەی پاشایەتی بۆ فەڕەنسا و سەرهەڵدانی بیری شۆڤێنی فەڕەنسی کە دەیویست ئەو فەوزا شۆڕشگێڕیە بنێرێتە دەرەوە بۆ ووڵاتانی تری ئەوروپا بەبێ ئاوڕدانەوە لەتایبەتمەندیەکانی پێکهاتەی ئەو ووڵاتانە.

ئەمریکا لەڕابووردوودا هەوڵی داوە کە بارودۆخی فەوزا بەکار بهێنێت بەگەلێك جێگە لەدونیادا وەك ئەوەی لەئێراندا کردی لەسەردەمی موصەدەقدالەساڵی 1953دا و سەرکەوتووش بوو لەگەڕانەوەی شادا بۆسەر حوکم,بەڵام لەدوای هەڵگیرسانی شۆڕشی ئیسلامیدا سەرکەوتوو نەبوو لەساڵی 1979دا.

ڕژێمەکان و جوگرافیاش لەڕێگەی (فەوزای دروستکەرەوە),هیچ ڕێگریەکیش نیە بۆ ئەمریکا کە ڕاستەوخۆش کاری داگیرکاری ئەنجام بدات ئەگەر پێویستی کرد لەسەردەمی نەمانی ستراتیژیەتی ڕێگرتندا. ئەم ستراتیژی بەئەمریکا کردنی دونیایە لەلایەن زۆربەی سەرۆکەکانی ئەمریکاوە پیادەکراوە و لەهەمووان زیاتریش سەرۆك بۆشەو ئەم کارە بۆتە سەرەکیترین کاری سەرۆکەکان.جۆرج بۆش کاری بەئەمریکاکردنی دونیا لەڕێگەی بیردۆزەی((فەوزای دروستکەرەوە))جێبەجێ دەکات لەهەموو دونیادا.و سەرۆك بۆش بەهۆی ژمارەیەك

نووسەروكتێبەكانیانەوە كارێتێكراوە كە بونەتە سەرچاوەی دامەزراندنی فكری سیاسی ڕێكخراو بۆ ((فەوزای دروستكەر)) و سەرۆك بۆش خۆی دانی ناوە بەو ڕاستیەدا كە كتێبی ((مەسەلەی دیموكراسی))ە. كە بۆتە بنەمای كاركردنی ئیدارەكەی, ئەم كتێبە لەلایەن ((ناتان شارانسكی))ەوە نووسراوە كە جولەكەیەكی سۆڤێتی بوە و كۆچی كردوە بۆ ئیسرائیل و لەیەكێك لەحكومەتەكانی ئارێل شارۆندا بۆتە وەزیر, ڕوانگەی شارانسكی بەم شێوەیە كورت دەكرێتەوەكە ((ئیسلام بزوتنەوەیەكی تیرۆریستیە و نەك بەتەنها هەڕەشەیە بۆ سەر ئیسرائیل بەڵكو هەڕەشەشە بۆ سەر هەموو دونیای ڕۆژئاوا))27.

بەلای شارانسكیەوە وایە كە ((لەڕیشە دەرهێنانی تیرۆر تەنها بەوە جێبەجێ نابێت بەبەكارهێنانی هێز و ووشككردنی سەرچاوەكانی, بەڵكو بە چارەسەركردنێكی قووڵ دەبێت بۆ هۆكارەكانی تیرۆر كە سەرچاوە دەگرن لەسیاسەتەكانی ڕژێمە عەرەبیە تاكرەو و خۆسەپێن و زاڵم و گەندەڵەكان و خاوەن ڕۆشنبیری ڕقلێبونەوە لە كەسانی تر كە بڵاوی دەكەنەوە)) 28. بەمەش شارانسكی لەگەڵ ئەو تەرحەی ((لهانتنغتۆن))دا یەك دەگرێتەوە كە دەڵێت ((ئیسلام دوژمنی شارستانیەتی ڕۆژئاوایە))29.

هەروەها نوسینەكانی((ئەلیۆت كۆهین)) یەكێكە لەسەرچاوە گرنگەكانی((بیردۆزەی فەوزای دروستكەر)) بەتایبەتیش كتێبەكەی بەناونیشانی ((سەركردایەتی باڵا,سوپاو پیاوانی دەوڵەت و ڕابەرەكان لەزەمەنی جەنگدا)), كۆهین وای دەبینێت كە ((هەڵمەتی دژە تیرۆر بریتیە لە جەنگی جیهانی چوارەم, ئەو وای دادەنێت كە جەنگی سارد جەنگی جیهانی سێیەم بووە,و جەختدەكاتەوە كە ئەمریكا پێویستە سەربكەوێت بەسەر ئیسلامی ئصولیدا لەم جەنگەدا))30.

ئەم بیردۆزەیە((فەوزای دروستكەر)) لەلایەن ژمارەیەك دەزگاو سەنتەری لێكۆڵینەوەی سیاسی گەورە لە ئەمریكادا هاوبەشی دارشتنی كراوە لەسەروو هەمووشیانەوە دەزگای ((ئەمریكان ئینتەرپراین)) بۆ لێكۆڵینەوەیە. و نوسینەكانی ((راوول مارك غیریشت)) كە بیریاری موحافیزكارە نوێكانە و پسپۆڕە لەكاروباری عێراق و مەزهەبی شیعەدا و یەكێكە لەو كەسە دیارانەی كە نوماینەدەی ئەم سەنتەرە دەكات.

((غیریشت)) ئەوە دووپات دەكاتەوە كە ئیدارەی جۆرج بۆش((پرۆژەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورەی)) بەشێوەیەكی كەم لەسەر لێكۆڵینەوەكانی نوسەرانی بەناوبانگی وەك((برنارد لویس لەزانكۆی برلانستۆن)) و ((فوئاد عەجەمی لەزانكۆی جۆنزهۆبكنز)) دارشتوە .

((لویس)) بەناوبانگە لە پشتیوانی كردنی ئیسرائیل و لەدوای جەنگی كەنداوی دووەمەوە (داگیركردنی عێراق بۆ كوێت) لەساڵی 1991دا ڕایگەیاند كەوا ئیدی((جیهانی عەرەبی مرد)) وەك كیانێكی سیاسی و پێشنیازی ئەوەی كرد كەلەمەودوا زاراوەی((ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست)) لە ((جیهانی عەرەب)) بەكار بهێنرێت.

سەنتەری ((واشنتۆن)) یش بۆ سیاسەتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی خواروو, ڕۆڵی كەمتر نیە لەسەنتەرەكانی تر لە دارشتنی ((بیردۆزەی فەوزای دروستكەر))دا,ئەوەتا ((ڕۆبەرت ساتلۆڤ)) كە بەڕێوەبەری جێبەجێكاری سەنتەرەكەیە كە بەكەسێكی ناسراو دادەنرێت لەدارشتنی ئەو بیردۆزەیەدا, كەبۆچونەكانی((برنارد لویسی)) بەلاوە زۆر سەرنج ڕاكێشە و كەسێكی توندڕەویشە بەرامبەر بەجیهانی عەرەب و پێشنیازی ئەوەی كرد كە لەمەودوا هەردوو زاراوەی ((جیهانی عەرەبی و ئیسلامی)) بەكارنەهێنرێت لە قاموسی دیپلۆماسی ئەمریكیدا وای داوای كرد كە مامەڵە لەگەڵ جیهانی عەرەبیدا لەسەر تایبەتمەندی و سەربەخۆیی هەر وولاتێك بكرێت

بەتەنها و دژایەتی ئیسلامی ئصوڵیش زۆر بەتوندی بکات کە ئەمەش بەڕای((ساتلۆڤ)) دەبێتە هوی سڕینەوەی سنورە جوگرافیا سروشتیەکان.

بەڵام ((فوئاد عەجەمی)) کە لایەنگری لیکۆد و موحافیزکارە نوێکانە و بە ووتەبێژی سەرەکی دادەنرێت بۆ بیربۆچونی تایەفی لەسروشتی کۆمەڵایەتی و سیاسی لەجیهانی عەرەبیدا, وەبیربۆچونەکانیشی جێگەی تێرامان و پەسەندکردنێکی زۆر فراوانە لەناو ئیدارەی ئەمریکیدا و هەمیشە بەشێوەیەکی توندڕەوانە هەوڵی هاندانی ئەمریکا دەدات لەهەموو کێشەکانی تایبەت بەجیهانی عەرەبی و ئیسلامیدا.

ڕوانگەی سەرەکی بۆ ((بیردۆزەی فەوزای دروستکەر)) بریتیە لەوەی کە ((بارودۆخی ئارامی جیهانی عەرەبی ڕێگرێکی سەرەکیە لەبەردەم گەشەکردنی بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا لەناوچەکەدا. هەربۆیە زنجیرەیەك ڕێوشوێن بگیرێتە بەر بەمەبەستی دابینکردنی ئامانجەکانی کە بریتیە لە کۆنترۆڵکردن و هەیمەنەکردنی ئەمریکا بەسەر جیهانی عەرەبیدا کە بە پێی ئەم بیردۆزەیە بریتیە لە جیهانێکی پڕ ئیمان و دەوڵەمەند بەنەوت کە ئەمەش بۆتە هەڕەشەیەکی گەورەو ڕاستەوخۆبۆسەر بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا, بەوپێیەش داڕێژەرانی بیردۆزەی فەوزای دروستکەر داوای بەکارهێنانی هێزی سەربازی دەکەن بەمەبەستی گۆڕینی ڕژێمەکان وەك ئەوەی لە ئەفغانستان و عێراقدا جێبەجێکراوە داوا دەکات کە سیاسەتی هەڕەشەی بەکارهێنانی هێز پیادەبکرێت کە دەبێتە هۆی تەقینەوەیو تێکچوونی باری ئارامی ناوخۆی جیهانی عەرەبی و دەبێتە هاندەرێك بۆ بزواندنی هەستی تایەفی و دەکرێت بەکاربهێنرێت بۆ دروستکردنی فەوزا,وەك ئەوەی لە لوبنان و سوریاو عێراقدا ئەنجام دران)).*31

پەراوێزەکانی بەشی یەکەم

=====================

1. ریفۆرم لەم قۆناغەی ئێستای کورددا بۆ؟/ نەوزادی موهەندیس / چاپی یەکەم / کوردوستان/ سلێمانی /2006

2.مەبەست خەلیفەی سێیەمی ئیسلامە((عوسمانی کوڕی عەفان)) کە لەلایەن معاویەوە کرایە بیانویەك بۆ سەرکوتکردن و لەناوبردنی نەیارەکانی بەتایبەتیش شیعەکان و لایەنگرانی عەلی کوڕی ئەبو تالیب.

3. چاوپێکەوتنێکی سەرۆکی یەمەن عەلی عەبدولا صالح لەگەڵ کەناڵی ئاسمانی ئەلجزیرەدا لەساڵی 2003دا و دوای ڕزگارکردنی عێراق.

4.ملاحظات مكثفة حول نظرية الفوضى البناءة/د.صالح ياسر/ www.iraqcp.org

5.هەمان سەرچاوەی ژمارە (4)

6. هەمان سەرچاوەی ژمارە (4)

7. هەمان سەرچاوەی ژمارە (4)

8. هەمان سەرچاوەی ژمارە (4)

9. . هەمان سەرچاوەی ژمارە (4)

10.نظرية الفوضى البناءة/ سمير محمود ناصر/خريج علوم السياسة /طالب دكتوراه بالعلاقات الدولية/www.rezgar.com

11.هەمان سەرچاوەی ژمارە (1)

12. هەمان سەرچاوەی ژمارە (1)

13. **هەمان سەرچاوەی ژمارە** (1)

14. **هەمان سەرچاوەی ژمارە** (1)

15. **هەمان سەرچاوەی ژمارە** (1)

16. **هەمان سەرچاوەی ژمارە** (1)

17. **هەمان سەرچاوەی ژمارە** (1)

18.اسابيع حاسمة فى دمشق/ سعد محيو/ 2005/4/3/ مركز الشرق للدراسات الحضارية والاستراتيجية/المملكة المتحدة/ لندن/ www.asharqalarabi.org.uk

19.**هەمان سەرچاوەی ژمارە** (10)

20.**هەمان سەرچاوەی ژمارە** (18)

21.الفوضى الخلاقة والخطاب الطائفى/ سعدون المشهدانى/www.arabrenewal.com/2006/7/1

22.**هەمان سەرچاوەی ژمارە** (21)

23.**هەمان سەرچاوەی ژمارە** (21)

24.**هەواڵێکی کەناڵی ئاسمانی ئەلجزیرە لە** 2007/1/26**دا.**

25.**هەمان سەرچاوەی ژمارە** (21)

26.التدمير الخلاق/على حسين عبيد/2007/1/30 / www.annabaa.org

27.نظرية الفوضى الخلاقة واستراتيجيات الهيمنة فى العالم العربى /حسن ابو هنية / www.alghad.jo

28.**هەمان سەرچاوەی ژمارە** (27)

29.**هەمان سەرچاوەی ژمارە** (27)

30. **هەمان سەرچاوەی ژمارە** (27)

31.**هەمان سەرچاوەی ژمارە** (27)

بەشی دووەم

پڕۆژەی
ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورە

❖ ((جۆرج کانان)) کە بیریارێکی پلاندانانی ستراتیژی ئەمریکیە لەساڵی 1948دا دەڵێت :- ((ئێمەی ئەمریکی خاوەنی زیاتر لە 50٪ی سامانی دونیاین,لەگەڵ ئەوەی تەنها 6٪ی ژمارەی دانیشتوانی زەوین,جائالەم کاتەدا گرنگترین کارمان لەداهاتوودا بریتیە لەوەی کە پارێزگاری ئەم بارودۆخە ناهاوسەنگ و تێکچووە بکەین بۆ بەرژەوەندی خۆمان.جابۆئەوەی لەم کارەماندا سەرکەوتوین,پێویستە سۆزو هەست وەلاوە بنێین و بیر لە مافی مرۆڤ و بەرزکردنەوەی ئاستی گوزەران و وەدیهێنانی دیموکراسی لەدونیادا نەکەینەوە))1.
بەڵام لەساڵی 1982دا سەرۆکی ئەمریکا((ڕۆناڵد ریگان)) دەڵێت ((پێویستە دژایەتی شیوعیەت بکەین لەڕێگەی ئایدۆلۆژیاو فکرەوە و پرنسیپەکانی ئازادی ئەمریکا بلاۆوبکەینەوە))2.
جۆرج بۆشی ((کوڕ)) سەرۆکی ئێستای ئەمریکا دەڵێت ((ئەمریکا سیاسەتێکی نوێی داڕشتوە,کە ستراتیژێکی پێشکەوتوو بۆ ئازادیەکان لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا, ئەم سیاسەتەش هەوڵ و ماندووبونی بێوێنەی دەوێت هەروەك چۆن لەڕابووردوماندائەنجاممان داوە و بەرهەمیشی هەبوە , ئێستاش هەمان بەرهەمی دەبێت,بەڵام دەبێت ئەوە بزانین کە ئەم مەسەلەیە چەند دەیە ساڵێکی گەرەکە بۆ هێنانی ئامانجەکانی))3.
ئەمریکا لەدوای ڕووخانی دیواری بەرلین و هەڵوەشانەوەی یەکێتی سۆڤیەتی جارانەوە, ویستی کۆنترۆڵکردنی دونیای لە خەیاڵدا دروست بوو کە بەیەك جەمسەری بیبات بەڕێوە.و لەسەر شێوەی ئەمریکی کێشەکانی

دونیا چارەسەر بکات وەك کێشەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بۆسنە و صۆمال, کۆنگرەی ئاشتی لەمەدریدی پایتەختی ئیسپانیا لەساڵی 1991 و لێدان و دابڕینی عێراق.باشترین هەل بوون بۆ ئەمریکا کە شوێن پێی خۆیی قایم بکات لەکەنداوی عەرەبیدا,لەڕێگەی دانانی بنکەی سەربازی جێگیرکردنی کەشتیگەل و دابینکردنی بازاڕی چەکەوە و چارەسەرکردنی کێشەکان بەبێ گەڕانەوە بۆ نەتەوە یەککگرتوەکان.

ئەوروپاییەکانیش بۆ ئەوەی بەرژەوەندیەکانی خۆیان لەناوچەکە بپارێزن و بەردەوامی پێبدەن, گەر بەناچاری و نابەدڵیش بوبێت بۆنەتە پاشکۆ و هاوکاری ئەمریکا بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتەکانی لەناوچەکەدا.

ئەوەتا وەزیری دەرەوەی ئەڵمانیا((یۆشکا فیشەر)) بەهەمان نەهجی ئەمریکی دەڵێت ((ئێمە دەمانەوێت پرۆژەیەکی گەشەپێدانی تەواوەتی و پەیوەندیەکانی ئابوری دابمەزرێنین لەسەر بنەمای گۆڕانی دیموکراسی لەناوچەکەدا و چێکردنی ڕیفۆرمی عەرەبی و گەشە پێدانێکی بەردەوام))4.هەرچەندە ئەوروپیەکان لەگەڵ ئەمریکادا لەچەند خاڵ و بنەماو بۆچووندا جیاوازن لە چەسپاندنی دیموکراسیدا لەناوچەکەدا وەك:-

ئەوروپیەکان دەڵێن((پێویستە گرنگی بەڕۆشنبیری ناوچەکە بدرێت, هەروا گرنگی بدرێت بەوەی کە زیادەڕۆیی نەکرێتە سەر هەستی دینی ئیسلامی, هەروا هەرکارێك و پرۆژەیەك لەناوچەکەدا دەبێت بەهاوکاری بێت لەگەڵ زلهێزەکانی تری دونیادا نەك بەتەنها))5, هەروەها پێداگرتنی لەسەر ئەوەی کە دەبێت کێشە ناوچەییەکان چارەسەر بکرێت و ئەو بۆشاییەی لەنێوان عەرەبەکان و ڕۆژئاوادا هەیە نەهێڵرێت.6

❖ ئامانجی ئەم پرۆژەیە, لەسەر ڕاگەیاندنی داڕێژەرانی ئەمریکیەوە, بریتیە لە هاندان و پشتیوانیکردنی ڕیفۆرمە سیاسی و ئابوریەکان و بلاْوکردنەوەی دیموکراسیەتە لە جیهانی عەرەبی و ئیسلامیدا, واتە ئەو ناوچەیەی کە درێژ دەبێتەوە لە مۆریتانیاوە لەڕۆژئاواوە بۆ ئەفغانستان لە ڕۆژهەلاْت بە تێپەڕبوون بەئیسرائیل و تورکیاو ئێراندا , دیپلۆماسیەتی ئەمریکا پێش 4 مانگ لەسازدانی کۆبونەوەی سەرانی 8 دەوڵەتە پیشەسازیە گەورەکەی دونیا کە لەمانگی 2004/6دا بەسترا لەهاوینە هەواری((سی ئایلاند)) لەولایەتی جۆرجیا لە ئەمریکا,بانگەشەیان بۆ ئەم پرۆژەیە دەکردبۆ ئەوەی بیکەنە پرۆژەیەکی نێودەوڵەتی و بەشەراکەت لەگەڵ دەوڵەتە زلهێزەکانی تری دونیادا جێبەجێبکەن, ئەوەبوو دوای هەندێ گۆڕانکاری و دەستکاری کەم ئەمریکا توانی پرۆژەکە لەو کۆبونەوەیەدا ڕابگەیەنێت و هەموانیش ڕازی بکات لەسەر پەسەندکردنی و هاوکاریکردنی ئەمریکا بۆ جێبەجێکردنی.7

* * *

* *

*

ڕۆژهەڵاتێکی ناوەڕاستی گەورە
یان
ڕۆژهەڵاتێکی ناوەڕاستی نوێ

جێگەی ئاماژە پێدانە کە ئیسرائیل لە ڕابوردوودا چەند پرۆژەیەکی هاوشێوەی بۆ ناوچەکە ڕاگەیاندوە, کەدواهەمینیان یان ترسناکترینیان بەلایەنی عەرەبەکانەوە ئەوەبوو کە سەرۆك وەزیرانی پێشووتری ئیسرائیل((شیمۆن پێرس)) کەئەو کاتە سەرۆکی ئیسرائیلیش بوو ڕایگەیاند لەکتێبە بەناوبانگەکەیدا بەناوی ((ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی نوێ ((The New Middle East)) وە بوو لەساڵی 1993دا.

پرۆژەکەی((پێرس)) لەڕوو دیارەکەیدا داخوازە بۆ کۆکردنەوەی وولاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە بازاڕێکی هاوبەشدا, دوای چەسپاندنی ئاشتی لەناوچەکەدا بەشێوەیەك کە دامەزراندنی ئەم بازاڕە هاوبەشە کار بکات بۆ پتەوکردنی بەرژەوەندییە زیندوەکانی هەموو وولاتەکان و ئاشتی و ئارامی ناوچەکەش بۆ مەودایەکی دوور بپارێزێت, بەڵام زۆر ئامانجی نهێنی شاردبۆوە کە ((پێرس)) لە خەیاڵیدا بوو جێبەجێیانی بکات, ئەویش بریتی بوو لە تێکەڵاوکردنی ئیسرائیل لەگەڵ وولاتانی ناوچەکەدا. دوای سەر لەنوێ داڕشتنەوەی و دامەزراندنەوەی بۆ ئەوەی ببێتە ((ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست)) نەك ((ناوچەی عەرەبی یان جیهانی عەرەبی)) و لەو کاتەشدا ئیسرائیل وولاتی دەسەڵاتدار و خاوەن هەیمەنە بێت بەسەر تواناکانی ناوچەکەدا لەبەرئەوەی ئیسرائیل سەری پرۆژە و داگیرکاریەکانی ڕۆژئاوایە لەوکاتەوەی لەساڵی 1948 وە دروستکراوە.

((پێرس)) ئەم مەرام و ئامانجانەی بەئاشکرا لەچاوپێکەوتنێکی لەگەڵ ڕۆژنامەی وەرزیی ((ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا)) ڕاگەیاند لەساڵی 1995دا, کاتێ وەڵامی پرسیارێکی دایەوە لەسەر ووتەیەکی پێشتری خۆی کە ووتبوی((ئامانجی داهاتووی ئیسرائیل بریتیە لە چوونە ناو جامعەی عەرەبییەوە))8 . ئەو لە وەڵامدا ووتی ((لەو بڕوایەدام کە ئەوان واتە عەرەبەکان پێویستە جامعەی عەرەبییەکەیان ناوبنێن جامعەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست, و ئەو کاتەش ئیسرائیل دەتوانێت ببێتە ئەندام تیایدا, ئێمە نابینە عەرەب بەڵام ئەو جامیعەیە پێویستە ببێتە جامیعەیەکی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی, جامیعەی عەرەبی لە ئێستادا بۆتە بەشێك لە

ڕابووردوو))9.

لەڕاستیدا هەردوو پڕۆژەکە, ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورەی جۆرج بۆش و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی نوێ شیمۆن پێرس, هیچ جیاوازیەکیان نیە, چونکە هەردووکیان یەك ئامانجیان هەیە کە ئەویش بریتیەلە:- سەپاندنی هەیمەنەی ئەمریکاو ئیسرائیل بەسەرناوچەکەدا و ڕامهێنانی هەردوو جیهانی عەرەبی و ئیسلامی بۆ خزمەتکردنی بەرژەوەندیەکانی ئەمریکاو ئیسرائیل.

لەڕاستیدا هەردوو پڕۆژەکە بازدەدەن بەسەر کێشە سەرەکیەکانی ناوچەکەدا و تەنها بەدروشمە بریقەدارەکانیانەوە پشت ئەستوورن کە ناتوانێت ڕووبەڕووی ئەو ئاستەنگە ببێتەوە کە چوار دەوری کۆمەڵگای عەرەبی و ئیسلامیەکانیان داوە . کە ئەو ئاستەنگانەش بونەتە سەرچاوەیەکی ڕاستەقینە بۆ وبڵاوبونەوەی ڕەوتە توند ڕەوەکان و هەڵایسانی شەپۆلی نارەزایی و دواکەوتنی پلانەکانی گەشەسەندن.

ئاشکرایە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەدەست دەیان کێشەی مەزمین و قوڵەوە گیری خواردوە, لەسەروو هەمووشیانەوە کێشەی عەرەب-ئیسرائیلە کە تائێستاش بەشێوەیەکی عادیلانە چارەسەر نەکراوە,بەبێ چارەسەرکردنی ئەم کێشەیەش ناوچەکە ئارامی و گەشە بەخۆیەوە نابینێت. جا ئیسرائیل کەنەیتوانیوە لەڕێگەی شەڕەوە ئامانجەکانی وەدی بهێنێت,پێرس دەیەوێت لەڕێگەی ئابوریەوە ئەو ئامانجانە وەدەست بهێنێت. بەڵام ئەو خەون و خەیاڵانەی بەلەبارچوونی ڕێکەوتنامەکانی ئۆسلۆی ساڵی 1994 پوچەڵ بووەوە , کاتێك ڕاپەڕینی فەلەستینیەکان سەری هەڵدایەوە و بەمەش پڕۆژەکەی ((پێرس))ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی نوێ شکستی خوارد.

هێڵە گشتیەکانی
پڕۆژەکە

ئەم پڕۆژەیە وادادەنێت کە ناوچەی رۆڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەدوو ڕیانێکی چارەنوسسازدایە و پێویست دەکات کە هەنگاو بنێت بەرەو ڕیفۆرم کە هەندێ لەسەرکردەی ناوچەکە ئامادەیی خۆیان دەربڕیوە بۆ سازدانی,هەروەها 8 وڵاتە پیشەسازیەگەورەکەش پشتگیری لێ دەکەن.

لەڕێگەی هەردوو ((شەراکەتی ئەوروپی و ناوەڕاستیەوە)) و ((دەستپێشخەری شەراکەتی ئەمریکا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست)) و هەوڵی ئاوەدانکردنەوەی هەمەجۆر و هەمە لایەنە لە ئەفغانستان و عێراقدا .

بەرنامەی کاری ئەم پڕۆژەیە ئامانجەکانی دیاری دەکات بە ((پاراستنی بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا لەڕووی ئاسایشەوە و بەرژەوەندی هاوپەیمانەکانیشی)) .هەروەها هەوڵ دەدات بۆ سەر لەنوێ داڕشتنەوەی ناوچەکە لە ڕووی ڕیفۆرمی ئابوری و کۆمەڵایەتیەوە.

ئەم پڕۆژەیە ئامانجی ((هاندانی دیموکراسیەت و دەسەڵاتێکی باشە)) کە ئەمەش دەبێتە هۆی گۆڕانکاریەکی سیاسی بۆ ماوەیەکی دوور, ئەمەش بەمانای گۆڕینی ڕژێمەکانی ناوچەکە دێت.

ئەم گۆڕینەش لە ڕوانگەی ئەمریکیەوە چیێ دەبێت بەشێوەیەك ئەمریکا ئەم ناوچەیە وا هەڵدەسەنگێنێ کە ((هەمان شێوازیان هەیە و جیاوازیان نیە)). هەندێ لەلێکۆڵەرەوەکان وای دەبینن کە ((پڕۆژەیەکە ئامانجی سەپاندنی نمونەی کلتوری ئەمریکیە بەشێوەیەکی باوکانە,کەلەناوەڕۆکەکەیدا مەترسیەکی گەورەی هەڵگرتوە بەووردبونەوە لە ئاڵۆزی بارودۆخەکە لەنێوان وولاَتانی ناوچەکەدا, کە ڕێچکەی ڕیفۆرمیان هەڵگرتوە لەسایەی بارودۆخێکی ئالۆزو هەستیاردا))10.

ئامانجە ڕاگەیانراوەکانی

پڕۆژەکە

پڕۆژەکە 3 ئامانجی سەرەکی لەخۆگرتوە:-

1. هاندانی دیموکراسیەت وچێکردنی دەسەلاَتێکی باش لەناوچەکەدا.
2. بیناکردنی کۆمەڵگایەکی زانستی.
3. فراوانکردنی هەلی ئابوری.

ئاشکرایە لەژێر ئەم 3 ئامانجە سەرەکیەدا, کۆمەڵ گەلێك ناونیشانیلاوەکی کۆبونەتەوە, لەوانە:-

لەسایەی هاندانی دیموکراسیدا,داوای سازدانی هەڵبژاردنی ئازاد بۆ پەرلەمان و بەتایبەتیش مافی ژنان دەکات, هاوکاری و پشتیوانی یاسا بۆ هاولاَتیان,پێشخستنی هۆکارەکانی ڕاگەیاندنی سەربەخۆ,هاندانی وولاَتانی ناوچەکە بۆ دژایەتیکردنی گەندەڵی و پێکەوەنانی کۆمەڵگایەکی مەدەنی.

لەسەر ئاستی بواری کۆمەڵگای زانستیش, زنجیرەیەك دەستپێشخەری دیاریکردوە بۆ خوێندنی بنەڕەتی و نەهێشتنی نەخوێندەواری و چارەسەرکردنی کەمی لە کتێبی خوێندندا و سوود وەرگرتن لە کۆمپیوتەر و تۆڕی ئینتەرنێت.

لەسەر ئاستی فراوانکردنی هەلی ئابوریش, پڕۆژەکە پێشنیازی کردوە کە چەند صندوقێك دابمەزرێنێت بۆ هاوکاریکردنی بەوەی ناوبردوە((پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە ئابوریەی کەلە ڕۆژهەلاَتی ناوەڕاستدا هەیە)) و ئەم صندوقانە لەخۆی دەگرێت:-

صندوقی هاوکاری پڕۆژەی بچووك, صندوقی هاوکاری پڕۆژە مام ناوەند و گەورەکان , بانکی گەشە پێدانی ڕۆژهەلاَتی ناوەڕاستی گەورە بۆ هاوکاریکردنی ئەو وولاَتانەی کە هەوڵی چاکسازی دەدەن. بۆ دابینکردنی پێداویستیەکانی گەشەپێدانیان, شەراکەتکردن لەپێناو هاوکاریەکی دارایی باشتر,و کارئاسانی کردنی وولاَتانی ناوچەکە بۆ چوونە ناوەوەی ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی , و دامەزراندنی ناوچەی ئازادی بازرگانی بۆ هاندانی ئاڵوگۆڕی هەرێمایەتی و پڕۆژە هەرێمیە هاوبەشەکان .

گومانی پسپۆڕ و لێکۆڵەرەوەکان

دەربارەی پڕۆژەکە

ژمارەیەك لە پسپۆڕانی بواری سیاسەت و لێکۆڵەرەوەکان گومانیان هەیە دەربارەی سەرکەوتن و نیەتەکانی ئەمریکا بۆ جێبەجێکردنی پڕۆژەکە لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا.نا لەبەر ئاڵۆزی بارودۆخەکە لەناوچەکەدا, بەڵکو لەبەرئەوەی ئەمریکا نیەتێکی ڕاستەقینەو جدی نیە بۆ سەرکەوتنی پڕۆژەکە و بودجەی تەواو و کارئاسانی پێویست دابین ناکات بۆ ڕاپەڕاندنی ئیشوکارەکان و پێشکەوتنی قۆناغەکانی پڕۆژەکە.

((بیتەر سینغەر)) بەڕێوەبەری((پڕۆژەی سیاسەتی ئەمریکا بەرەو ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست)) لەدەزگای ((بروکینغز)) لەسەر ئەمە دەڵێت : ((ئەم پڕۆژەیە لەدوای زنجیرەیەك بەڵێنی ئەمریکی دێت کە هیچیان ئەنجامیان نەبوە دەربارەی چاکسازی لەجیهانی ئیسلامیدا, خەڵکی لەگوتاری((پڕ بەڵێن)) بێزار بوون کە هیچیان ئەنجامێکیان نابێت)).

هەروەها شارەزای ئەمریکی لەکاروباری ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستدا((مارك وولترز)) دەڵێت :-((لەڕووی رووخسارەوە ئەم پڕۆژەیە دەستپێشخەریەکی باشە, بەلاّم ناتوانین بڕوا بکەین کە بتوانرێت ئەو هەموو پارەیە دابین بکرێت بۆ جێبەجێکردنی ئەو هەموو پڕۆژەیە))11. ئەو نمونە دەهێنێتەوە و دەڵێت : ((ئیدارەی ئەمریکا بڕی پارەی کەم دادەنێت بۆ پڕۆژە دیموکراسیەکانی لەناوچەکەدا, هەروەك((دەستپێشخەری شەراکەتی ئەمریکی_ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست)) کەلەساڵی 2002وەوە بەچاودێری خاتوو((ئیلیزابیث تشینی)) کچی جێگری سەرۆکی ئەمریکا ((دیك تشینی)) وە ڕاگەیەنرا. ئەو پڕۆژەیە لەساڵی یەکەمیدا تەنها 29 ملیۆن دۆلاری بۆ خەرج کرا و دوای ساڵێکی ڕێك و لەئەنجامی ناڕەزایی لێپرسراون وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا ئەوکات 100ملیۆن دۆلاری تری بۆخەرجکرد.

ناوبراو ئەو ڕاستیەش دەدەرکێنێت کە تائێستا زۆربەی ئەو پارانە لەبانکەکاندا ماونەتەوە و جێبەجێکردنی پڕۆژەکە زۆر هێواش و سستە بەشێوەیەك کە دەبێت یەك نەوەی ڕێك چاوەڕێ بکەین پێش ئەوەی سەرەتاکانی گۆڕان ببینین,لەوانەیە 50 ساڵی تر بخایەنێت)) .

*　*　*

*　*

*

دوودڵی و گومانی ڕژێمە عەرەبیەکان

هەر لە سەرەتاوە و لەبەراری 2004/2/24 دا هەردوو ڕابەری کاریگەرترینی وولاّتانی عەرەبی لەمیسر و سعودیە و لەئەنجامی کۆبونەوەی حوسنی موبارەك سەرۆکی میسر و جێنشینی پادشای سعودیە ئەمیر عەبدولاّ پرۆژەکەیان ڕەتکردەوە و ڕایانگەیاند کە ((هەموو پرۆژەیەك ڕەتدەکەینەوە کە لەدەرەوە بسەپێنرێت بەسەر وولاّتانی عەرەبی و ئیسلامیدا , هەروەها لەبەیاننامە هاوبەشەکەیاندا ڕایانگەیاند وولاّتە عەرەبیەکان بەردەوامن لەسەر ڕێگای گەشەپێدان و نوێکردنەوە و ڕیفۆرمخوازی بەشێوەیەك کە بگونجێت لەگەلّ بەرژەوەندی گەلەکانیاندا و لەگەلّ داب و نەریتەکانیاندا بەشێوەیەك کە پێداویستی و تایبەتمەندێتی شوناسی عەرەبیەکەیان لەبەرچاوبگیرێت و هیچ شێوەیەکی چاکسازی سەپێنراو بەسەریاندا قبولّ ناکات کەلەدەرەوە داڕێژرابێت))12.

سوریاش لەسەر زاری وەزیری ڕاگەیاندنیەوە ((احمد الحسن)) کەلەڕۆژنامەی((حەیات)) لەڕۆژی 2004/2/29دا ڕایگەیاند کە ((سوریا بەهەمان شێوەی سعودیە و میسر بەهەموو شێوەیەك و هەموو کردەیەکی چاکسازی ڕەتدەکاتەوە کە لە ژێر فشاری دەرەکیدا بەسەریاندا بسەپێنرێت))13. هەروەها سەرۆك وەزیرانی پێشووتری لوبنانیش ((ڕەفیق حەریری)) ڕەتکردنەوەی پرۆژەکەی ڕاگەیاند و مەترسی خۆشی دەربڕی لەکاتی جێبەجێکردنیدا. بەلاّم سەرۆکی یەمەنی ((عەلی عەبدولاّ صالح)) جەختی کردەوە کە سەردەمی دیموکراسی دەستیپێکرد و سەردەمی دیکتاتۆریەت نەماو داوای کرد کە چاکسازیەکانی ئەمریکا قبولّ بکەن و ووتی ((با خۆمان سەرمان بتاشین پێش ئەوەی بۆمان بتاشن))14, لەبەر ئەم گوتەیەی بانگهێشتی کۆبونەوەی سەرکردەکانی 8 وولاّتە پیشەسازیە گەورەکەی جیهان کرا و بەفیعلیش ئامادەبوو لەگەلّ ژمارەیەك لەسەرکردەکانی تری عەرەبیدا.

لەلای خۆشیەوە ئەمینداری گشتی جامیعەی عەرەبی ((عەمرو موسا)) هێرشی کردە سەر پرۆژەکە و ((پرۆژەکەی بەکەموکورت و ناهاوسەنگ و جێگەی گومان وصف کرد کە بۆ گۆڕینی نەخشەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستەو ڕەخنەی گرت لەوەی کە پرۆژەکە باسی کێشەی فەلەستینی نەکردوە))15.

بەم شێوەیە لەلایەك سەرکردە عەرەبەکان بەهەلّوێست و گوتار پرۆژەکە ڕەتدەکەنەوە و لەلایەکی تریشەوە بەئەمریکا ڕادەگەیەنن کە ئەوان بەردەوامن لەسەر چاکسازی لە وولاّتەکانیاندا,بەلاّم لەسەرخۆو بەهێواشی کە ئەمەش بۆخۆی دەبێتە جێگەی مشتومڕ لەناوچەکەدا لەقۆناغەکانی داهاتوودا.

هەلّوێستی
گەلانی ناوچەکە

ئاشکرایە گەلانی ناوچەکە تا ئێستاش نەیانتوانیوە ڕای شەقامی جەماوەری عەرەبی بکەنە فشارێکی بەهێز لەسەر دەولّەتەکانیان و هیچ هێز و توانایەکیشیان نیە لەسەر گۆڕین یان ڕووخاندنیان و تەنها بەهەندێ

خۆپیشاندان و ناڕەزایی دەربڕینی توندوتیژ و ناشارستانی هەڵوێستی گەلەکانیان دەردەبڕن کە تەنها بۆماوەیەکی کەم و کورت بەردەوام دەبن.

هەڵوێستی گەلانی ناوچەکە دەربارەی ئەم پڕۆژەیە ڕەتکردنەوەیەتی ,بەلأم نالەبەرئەوەی کەپڕۆژەکە کەموکوڕی تایدایە و ئەم گەلانە حەز بەئازادیو دیموکراسیەت ناکەن.بەڵکو لەبەرئەوەیە کە گەلانی ناوچەکە بێزارن لەهەڵوێست و کردارو پڕۆژەکانی ئەمریکا.دەربارەی کێشەی عەرەب_ئیسرائیل و هەموو کێشەکانی تری ناوچەکەش چونکە دەبینن کە ئەمریکا هەمیشە لایەنگری ئیسرائیلە نەك عەرەبەکان . ئەوەتا لە ڕاپرسیەکدا کە دەزگایەکی ئەمریکی ئەنجامیداوە 94٪ی میسریەکان متمانەیان بەئەمریکا نیە, لەڕاپرسیەکی تریشدا کە کەناڵی ئاسمانی ((جزیرە)) ئەنجامیداوە پیشانی دەدات کە 96٪ عەرەبەکان ئەمریکا بەدژی خۆیان دەزانن.

گومانی ئەوروپیەکان

دەربارەی پڕۆژەکە

ئەمریکیەکان بەهەموو دەنگو ڕەنگە سیاسیەکانیانەوە, لەدوای ڕووداوی 11ی سێپتەمبەری ساڵی 2001وە, سوورن لەسەر چێکردنی گۆڕانکاری لەڕۆژهەلأتی ناوەڕاستدا,ئەمەش لەهەڵمەتی هەڵبژاردنەکانی ساڵی 2004دا بەئاشکرا دەرکەوت.کە هەردوو حیزبی دیکورات و کۆماریەکان هاودەنگ بوون لەسەر چێکردنی پڕۆژەی گۆڕانکاری لەناوچەکەدا, بەلأم جیاوازیان لەسەر چۆنێتی جێبەجێکردن و بەکارهێنانی هۆکارەکان هەیە. کە ئەمەش کاریگەری زۆر گەورەی نیە لەسەر ناوەڕۆکی پڕۆژەکە.

هیچ کەسێك گومانی لەوەدا نیە لە ڕۆژئاوای ئەوروپای کۆن و ڕۆژئاوای ئەمریکای نوێدا کە ئەوروپا بەرژەوەندی ستراتیژیان هەیە لەکاتی سەرکەوتنی پڕۆژەی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاستی گەورەدا. لەبەر ئەوەی ئەم ناوچەیە لەکۆتاییدا بە ((باخچەی دواوەی ئیمپراتۆریەتی گەشەکردووی ئەوروپا دادەنرێت .بەمەش ئەم ناوچەیە دەتوانێت ببێتە بەهەشتێکی دەوڵەمەند بۆ ئەوروپا یان ببێتە دۆزەخێکی پڕ ئاگر بۆی))16.

ڕۆژهەلأتێکی ناوەڕاستی ئارام و گەشەکردوو و دیموکراسی هاوکاری ئەوروپا دەکات بۆ ئەوەی ببێتە دەوڵەتێکی زلهێزی گەشەکردووی تەواو. بەتایبەتیش لەکاتێکدا ئەم ناوچە زیندوە هاوبەشی پێبکرێت بەدونیای عەولەمەی سەرمایەداری لەڕێگەی دەروازەی ئەوروپاوە. بەلأم ڕۆژهەلأتێکی هەژار و دواکەوتوو و دیکتاتۆری, پاشەڕۆژی ئەوروپا دەخاتە سەردەستی عیفریت و بەرەو چارەنوسێکی نادیار و ناڕۆشنی دەبات. نەك بەهۆی مەترسی تیرۆرو چەکی کوشندە و ڕۆکێتی کیشوەر بڕەوە بەڵکو بەهۆی ئەو کۆچکردن و زۆربونە دانیشتوانەی عەرەب و ئیسلامەکانەوە کەبەرەو ئەوروپا دەچن کەلەوانە یە گۆڕانکاری گەورە لەپێك هاتەی دانیشتوانی ئەوروپادا بهێنێتە دی.

بەلأم ئەوروپیەکان بەگومانن لە ئەمریکا لەوەی کە بەجدی هەوڵ بدات بۆ جێبەجێکردنی پڕۆژە دیموکراسیەکەی لەناوچەکەدا. ئەگەر نیەتی ڕاستەقینەیەئەوا کێشەی عەرەب_ئیسرائیلی چارەسەر دەکرد پێش هەر کارێکی تر.کە ئەم ناوچەیە بەبێ چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە هیچ ئارامی و جێگیریەك بەخۆوە نابینێت. و ئەوروپیەکان وای بۆ دەچن کەئامانجی ئەمریکا داگیرکردنی ناوچەکەیە نەك ڕزگارکردنی و

ئامانجی کۆتایشیان دەستگرتنە بەسەر نەوتی ناوچەکەدا.بەهەمان شێوە ئەوروپیەکان گومانیان لەم پڕۆژە ئەمریکیە هەیە و وای بۆ دەچن کە ئەمریکا دەیەوێت ئەم باخچەیەی دواوەی ئەوروپا بگۆڕێت بەباخچەیەکی سەربازی سیاسی ئەمریکی پێشکەوتووکەلەهەموو لایەکەوە گەمارۆی ئەوروپا بدات , ئەمەش لەچوارچێوەی((یاریە شەترەنجە گەورەکەدا))یە.کە لەلایەن ڕاوێژکاری ئەمنی نەتەوەیی ئەمریکاوە باسی لێوەکراوە((زبیغنیو بریجینیسکی)) کە ئاشکرای دەکات ئەمریکا دەیەوێت کە کۆنتڕۆڵی تەواوی کیشوەری((ئۆرئاسیا)) بەتەواوەتی بکات بەدەست بەسەراگرتنی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست .

متمانەیەکی وون

سەرەڕای ئەو ئامانج و دروشمە ڕاگەیەنراو و بریقەدارانەی ئەمریکا لەبڵاوکردنەوەی دیموکراسی و ئازادیەکان و گەشەپێدانی ئابوری و کۆمەڵایەتی ناوچەکە, بەڵام هەست و سۆزی گەلانی ناوچەکە دژ بەسیاسەت و بەرژەوەندیەکانی ئەمریکایە و متمانەیان بەبەڵێن و پڕۆژەو ئیدارەکانی ئەمریکا نەماوە .کە ئەمەش سەرەکیترین هۆکاری شکستی ئەم پرۆژەیەیە.

عەرەب و موسوڵمانەکان, چۆن بڕوا بەم پڕۆژەیە دەکەن کە ئەمریکا وای ڕادەگەیەنێت کە بەنیازی پێشخستن و گەشەپێدانی ئابوری و بەرزکردنەوەی ئاستی گوزەران و ژیان و زانستی و کۆمەڵایەتی گەلانی ناوچەکەیە. بەڵام ئەمریکا لەسەر زەمینەی واقیع کاربۆ ڕووخان و نەهێشتنی هەموو هۆکار و پایەکانی هەستانەوە و پێشکەوتنی کۆمەڵگاکانی ناوچەکە دەکات.هەروا کار بۆ زیندووکردنەوەو دروستکردنی توندوتیژی دەکات لەناوچەکەدا.هەر سیاسەتەکانی ئەمریکا نەبوو کە هانی عەرەبە توندڕەوەکانی دەدا کە دژی سۆڤیەتی جاران شەڕ بکەن لە ئەفغانستاندا و هەر ئەم کارەی ئەمریکا نەبوو کە بوە هۆی دروستبوونی((ڕێکخراوی ئەلقاعیدەی جیهانی)) و دەرکەوتنی دیاردەی ((عەرەب ئەفغانەکان)), بەڵام لەئێستادا ئەمریکا خۆی کار لەدژی ئەو گروپانە دەکات.و ئیدی چۆن عەرەبەکان پشتیوانی لەپڕۆژەیەك بکەن کە ئەمریکا دایدەڕێژێ و هەمیشە لایەنگری ئیسرائیلە و هەرئەویش ڕێگرە لەبەردەم ئاشتی و ئارامی و جێگیری ناوچەکەدا.

سەرکەوتنی پڕۆژەکە
لە چیدایە ؟

بەلای عەرەبەکانەوە کە زۆرترین ژمارەی دانیشتوانی ناوچەی پڕۆژەکە پێك دێنن, سەرکەوتنی پڕۆژەکە مەحاڵە, ئەگەر ئەمریکا سووربێت لەسەر سیاسەتی بەکارهێنانی هێز و چاوسوورکردنەوە و هەڕەشەکردن و سەپاندنی هەیمەنە و دەسەڵاتی بەزۆر.بەڵکو دەبێت ئەمریکا هەوڵی بەدەستهێنانەوەی متمانەی گەلانی ناوچەکە بدات بەسیاسەت و بەڵێن و پڕۆژەکانی دەبێت ئەمریکا دەست لە داگیرکردنی عێراق و ئیسرائیلیش لەفەلەستین هەڵبگرێت.و چیدی تاوانی تیرۆریستی بەسەر عەرەب و موسوڵماناندا نەسەپێنێت و ئەو جەنگە شاراوەیە ڕابگرێت کە دژی ئیسلام بەرپای کردوە. هەروا سیاسەتی پێوانە بە دوو پێوانەیی واز لێبهێنێت

لەهەڵوێست و گوتاری سیاسی خۆیدا و لەنەتەوە یەکگرتوەکان دژ بەعەرەب و موسوڵمانان .جێبەجێکردنی ئەم خاڵانە بەلای عەرەوبەکانەوە زامنی سەرکەوتنی پرۆژەکەیە و هێنانە کایەی ناوچەی ڕۆژهەڵاتێکی ناوەڕاستی نوێیە. کە ئارامی و جێگیری و دیموکراسیو گەشەکردن لەسیما دیارەکانی بێت .

ئامانجە

نهێنی و ڕاستەقینەکانی ئەمریکا

وەك لەپێشتردا باسمان کرد کە سەرانی ئەمریکا لەکۆنەوە تا ئێستا هەمیشە بەپلان و بەرنامەی ستراتیژیەوە لەهەولی دەستبەسەراگرتنی ئەم ناوچەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستەو هەموو دونیاشدا بون و خۆیان بەگەلێکی شایستەو بەدەسەلات داناوە کە ئازادی تەنها بۆ ئەوانە چونکە دەتوانن کەپارێزگاری لەخۆیان و گەلانی تریش بکەن, بیریارانی کۆنی ئەمریکا وای دەبینن ((کە گەلانێك نەتوانن پارێزگاری لە خۆیان بکەن مافی ژیانیان نیە)) .هەربۆیە ((ئەمریکا و ئالای ئەمریکا پێویستە ببێتە نمایندەی هەموو ڕەگەزی مرۆڤایەتی))17.لەکۆتایی سەدەی نۆزدەدا و ڕێك لەساڵی 1898دا لەیەکێك لەگفتوگۆکانی کۆنگریسی ئەمریکادا, سیناتۆر((ئەلبێرت بیفردج)) لەولایەتی فێرجینیا ڕایدەگەیەنێت کە :- ((ئازادی تەنها بۆ ئەو گەلانەیەکە دەتوانن پارێزگاری لەخۆیان بکەن, بەلام ئەو گەلانەی کە ناتوانن ئەوا ئەرکی پیرۆزمانە لەبەرامبەرخوادا کە ڕابەرایەتیان بکەین بۆ پێشکەوتنی ئەمریکی لە ژیاندا, چونکە ئەمریکا نمونەی ڕاستی و شەرەفە؟. ئێمە ناتوانین ڕابکەین لەلێپرسراوێتیەك کە خوای گەورە لەسەری داناوین بۆ ڕزگارکردنی ئازادی و شارستانیەت لەبەرئەوەی ئالای ئەمریکا پێویستە ببێتە سومبولی هەموو ڕەگەزی مرۆڤایەتی))18.

بەم شێوەیە دەبینین کە ئەمریکا دوور لە ئامانج و دروشمە بریقەدارەکانی هەمیشە و هەر لەکۆنەوە تاکو ئێستا لەهەولی دەست بەسەراگرتنی هەموو دنیادا بوە و ویستویەتی بەهەر شێوازێك و لەڕێگەی هەر بەلێن و پرۆژەیەکەوە بێت ئەو ئامانجەی بێنێتە دی , ئەمەش لەو ڕاگەیاندنەی ((کۆلن پاولی)) وەزیری دەرەوەی پێشووی ئەمریکادا دەردەکەوێت کە لە کۆنفرانسێکی ڕۆژنامەوانیدا لە مانگی کانونی دووەمی ساڵی 2003دا واتە پێش لەداگیرکردنی عێراق بەکەمتر لە 2 مانگ ڕایگەیاند و گووتی ((ئامانج لەشەڕی دژ بە عێراق, دۆزینەوەی نەخشەیەکی نوێیە بۆ ناوچەکە و پارێزگاری کردنیشە لە ئیسرائیل))19 . لەکاتێکدا زۆرێك لەلێپرسراوە پەیوەندیدارەکان ڕایدەگەیەنن کە ئامانجی سەرەکی لەداگیرکردنی عێراق بریتیە لە ((دەست بەسەراگرتنی نەوتی ناوچەکە, و گرنگترین وولاتیش عێراقە, هەوەها ئامانج پارێزگاری کردنی ئەمن و سەلامەتی ئیسرائیلە و دەستگرتن بەسەر ناوچەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستیشە))20.

ئاشکراشە ئەمریکا 3 بەرژەوەندی سەرەکی لەم ناوچەیدا هەیە:

1. ئیسرائیل و ئاوێتەکردنێکی ستراتیژی تەواوە لەگەڵ وولاتانی ناوچەکەدا.
2. سامانی نەوتی .
3. پاراستنی ڕژێمەکانی سەر بەئەمریکایە لەناوچەکەدا.

ئەوەتا لە ڕاپۆرتێکی پەیمانگای ((سیبری)) سویدی بۆلێکۆلینەو و بازرگانی چەك دەڵێت ((وولاتە

عەرەبییەکان بەزۆری چەکی ئەمریکیان کڕیوە لەنێوان سالآنی 1990-2000دا بەبڕی 506ملیار دۆلار, لەکاتێکدا هەموو ئەو چەکانەی کە کڕدراوە لەلایەن میسر و سوریا و عێراق لەنێوان سەرەتاکانی پەنجاکان تاسالی 1973 کە شەڕی دژی ئیسرائیلیشیان پێکردوە بڕی پارەکەی تەنها 2800 ملیۆن دۆلار بوە)) .21

هەر لەهەمان کاتدا و لەمانگی 2004/4دا ڕۆژنامەکانی ئەمریکا نەخشەی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستی گەورەیان بلآوکردەوە.کە تیایدا نەخشەیەکی نوێ بۆ ناوچەکە داڕێژرابوو کە وولآتی گەورەو یەکگرتوی دابەشکردبوە سەر چەند وولآتی بچوکتر و دروستکردنی وولآتی نوێ, دابڕانی بەشێك لە ولآتێك و لکاندنی بەوولآتێکی ترەوە. بەهەمان شێوەی ڕێکەوتنامەی سایکس_بیکۆی سەردەمی جەنگی جیهانی یەکەمەوە.

هەوەها ئامانج لەم پرۆژەیە بریتیە لە چەسپاندنی ڕۆشنبیریەکی نوێ بۆ گەلانی ناوچەکە لە ڕێگەی گۆڕینی داب و نەریت و بنەما نەگۆڕە نیشتیمانی و ڕەوشتیەکانیانەوە, تادەگاتە دینی ئیسلام و قورئانیش.

❖ ووردەکاری نەخشە سەربازیەکەشی بریتیەلەئامادەبوونی سەربازی ستراتیژی ئەمریکا لەناوچەکەدا بەم مەبەستانەی لای خوارەوە:-

1. دابینکردنی کۆنترۆلێکی سەربازی تەواو بەسەر هەموو ناوچەکەدا, بەشێوەیەك کە لەتوانایدا هەبێت هەموو شەڕێك یان کێشە و ئالۆزیەك کۆنترۆل بکات,بەبێ پێویست بوون بەهێنانی هێزی سەربازی لەناوچە دورەکانی ترەوە.

2. بۆئەوەی ئەمریکا هێزی سەربازی هەبێت لەبەرامبەر دوو هێزی گەورەی ڕوسیا و چیندا,و دابینکردنی کۆنترۆلی ئەمریکا بەسەر دەروازە و تەنگە و ڕێگا و بانە وشکاوی و ئاویەکاندا و کۆنترۆلی ئاسمانی و فەزایش بکات .

3. سەپاندنی هەیمەنەی تەواو بەسەر سەرچاوەکانی وزەدا و هەلسوڕاندنی کەبریتین لە نەوت و غاز لەناوچەی کەنداوی عەرەبی و دەریای قەزوێندا. بۆ ڕێگە گرتن لە ڕوسیا کەببێتە تاکە دەولەتێك لەبەرهەمهێنانی نەوتدا. هەروا ڕێگە گرتن لەگەشەکردنی چین لەڕووی ئابوریەوە.لەبەرئەوەی نەوت بۆ چین وەك دراوی قورس و نایاب وایە و چین پێویستی زۆرتری بەنەوت دەبێت لە داهاتوودا.

4. بەکار هێنانی نەوت وەك چەك لەڕووی ئەوروپای یەکگرتوودا, لانی کەم((دژی ئەو وولآتانەی کە دژ بە سیاسەتەکانی ئەمریکان و سەرکێشی دەکەن)).

5. کۆنترۆلکردنی تەواوی سەرمایەداری ئەمریکی و کۆمپانیا ئابوریە زەبەلاحە نێودەولەتیەکان, بەشێوەیەك کە ئەمریکا دەسبگرێت بەسەر ئابوری دونیادا. وە ئەو کۆمپانیا زەبەلاحانە ببنە تاکە خاوەن و دەسەلآتدار لە دونیادا بەشێوەیەك کە سەرمایەدارەکانی تر ببنە پاشکۆی سەرمایەداری ئەمریکا.

6. ڕێگەگرتن لەدروست بوونی هەر موونافسێك بۆ ئەمریکا لەسەر ئاستی دەولەتە زلهێزەکان , یان دروستبوونی هاوپەیمانێتی نوێ لە داهاتوودا کە هەڕەشە لەهەیمەنەی ئەمریکا بکات لەدونیادا.

بەم شێوەیە ئەمریکا ئامانج و مەرامی شاراوە و داهاتویی هەیە لەناوچەکەدا و لەم سەردەمەشدا کە ئەمریکا هەردوو هۆکاری بەهێزی سەربازی و ئابوری لە دەستدایە کە دوو پایەی گرنگن بۆ ئەنجامدانی هەر پرۆژەیەکی دونیایی,لەکاتێکدایە کە دەولەتە زلهێزەکان و دژەکانی بەرەو لێك هەلوەشان و بچوك بونەوە و پاشکۆیەتی ئەمریکا دەچن. یەکێتی سۆڤیەتی لەبەریەك هەلوەشاوە, بەریتانیا لەسالی 1956 وە کلیلی ناوچەکەی داوەتە

دەست ئەمریکا و بۆتە پاشکۆی , فەرەنسای دیگۆلی دوور لە ئەمریکا بۆتە سازشکاری ئەمریکا,تەنانەت چینیش کە گومان وابوو ببێتە جێگرەوەی ئەمریکا و ئەو بۆشاییە پڕبکاتەوە ئەویش بڕیاری هاوکاری کردنی داوە بە ئەمریکا.

بەم شێوەیە ئەمریکا لە ئێستادا تاکە جەمسەر و تاکە بڕیار بەدەست و تاکە زلهێزی دونیایە کە چی بوێت و لەبەرژەوەندی خۆیدا بێت ئەنجامی بدات. بەلآم لەگەلٚ هەموو ئەم هۆکارانە کە لە بەرژەوەندی ئەمریکادان. نەیتوانیوە سەرکەوتنی یەکجارەکی لە ئەفغانستان و عێراقدا بەدەست بهێنێت, نەیتوانیوە کێشەی لوبنان و سوریا و ئێران و فەلەستینیەکان چارەسەر بکات.

شەڕی حیزبولآ و ئیسرائیلی مانگی 2006/7 جارێکی تر سەلماندیەوە کە ئەمریکا هێشتا کۆنترۆلی تەواوی ناوچەکەی بۆ نەکراوە .هەربۆیە پرۆژەی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستی گەورە ئامانجەکانی وەدینەهاتون و بەناچاریش ئەمریکا و لەسەر زاری وەزیری دەرەوەی ((کۆندۆلیزاڕایس)) پرۆژەیەکی نوێی تری ڕاگەیاند بەناوی ((هاوپەیمانی وولآتە میانڕەوەکان)) یان ((هاوپەیمانی میانڕەوەکان یان ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستی میانڕەو)) کە ((هەر 6 وولآتەکەی کەنداو و میسر و ئوردونی)) بۆ ئەم پرۆژە نوێیە هەلبژارد.

کە ئەم پرۆژەیەش بەهەمان شێوەی ئەوانی پێشووتری بەبێ هیچ ئەنجام و دەسکەوتێك لاواز و بێگیان دەرکەوت.

لەکۆتاییدا پرسیار ئەوەیە سەرەڕای شکستهێنان و بە ئامانج نەگەیشتنی تەواوی پرۆژەی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستی گەورە, ئایا ئەم پرۆژەیە بەتەواوی وازی لێهێنراوە یان دەکرێت لەداهاتوودا ببوژێنرێتەوە و ئامانجەکانی وەدیبهێنێت ؟22

ئاستەنگەکانی بەردەم جێبەجێکردنی ئەم پرۆژەیە

بەدلنیاییەوە ئەم بیردۆزەیە ((فەوزای دروستکەر)) کە ماك و بنەمای داڕشتنی پرۆژەی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستی گەورەیە. کە ئەمریکا دەیەوێت لەناوچەی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستدا جێبەجێی بکات. کاریگەری گەورەی دەبێت لەسەر ڕژێمەکان,کۆمەلگاکان, گووتارەکان,تێڕوانینەکان لەئێستاو ئایندەدا.چونکە دەقی پرۆژەکە گەرچی دژی ڕژێمەکان و دەسەلآتەکانە و ئامانجی ڕووخاندن و گۆڕینیانە بەجێبەجێکردنی پرۆژەکە. ئەوا لەهەمان کاتدا یەکانگیرە لەگەلٚ داواو داخوازی و نارەزایی و بێزاری جەماوەر و کۆمەلگاکانی ئەو وولآتانە. چونکە ئەم دەسەلآتە خۆسەپێن و تاك ڕە و و توتالیتاری و زالمانە هەموویان مۆدێلی کلاسیکی حوکمڕانن و بەعەقلیەتێکی دواکەوتوو کۆنەپارێز و بنەمالەیی و ناوچەگەری و دینی و مەزهەبی و شۆڤێنیەوە حوکم دەکەن.کە فەلسەفەی حوکم و دەسەلآتەکانیان و هێز و بەردەوامیان تەنها و تەنها لەسایەی دواکەوتوویی و هەژاری و نەخوێندەواری و داخراوی کۆمەلگاکانیانەوە درێژە پێدەدەن , ئەگینا ئەو ڕژێم و دەسەلآتانە بەو شێوەیە خۆڕاگر و پتە و و چەسپیو و ڕەگ داکوتراو نین و لەلایەن کەمینەیەکی زۆر کەمی کۆمەلگاکانیانەوە پشتگیری دەکرێن.هەر بۆیە ئەم پرۆژەیە وەك تەوقی دەربازبوون و فریاد ڕەسێك وایە بۆ ئەو کۆمەلگایانە.

پرۆژەکە خۆی لە 3 بنەمای سەرەکی دەبینێتەوە کە ئەوانیش:-

1. بەدیموکراسی کردنی ناوچەکەیە
2. ئازادکردنی ئابوری و گەشەپێدانێتی
3. بەزانستیکردنی ناوچەکەیە

کە ئەم 3 بنەمایە و ووردەکاریەکانی و جێبەجێکردنی بەهەموو بەندو خاڵەکانیەوە دەبێتە هۆی گۆڕانێکی گەورە لەهەموو بوارەکانی سیاسی و ئابوری و کۆمەلآیەتی و زانستی و ...هتد. بەمەش ناوچەکە بازێکی گەورە دەدا و قۆناغێکی کۆن و بەسەرچوو و داخراو تێپەڕدەبێت بەرەو قۆناغ و ئایندەیەکی کراوە و پێشکەوتوو ئازاد و خۆشگوزەران و پڕ لە داهێنان و پاراستنی مافەکان لەسایەی سیستەمێکی سیاسی و دیموکراسی و پەرلەمانی و فرەیی و ئازادیداکە سەرجەم ئازادیەکانی سیاسی و میدیاو ڕاوبۆچوون و ئازادیە گشتیەکان و تاکەکسیەکانی تیادا پارێزراوبێت لەسایەی ئەم سیستەمەدا یاساسەروەر و مافی مرۆڤ و ژنان پارێزراوتر دەبێت. بەمەش ئەم ناوچەیە کە پێشتر سەرچاوەی ناردنە دەرەوەی توندڕەوی و تیرۆر بوو دەبێتە ناوچەیەکی ئارامی گەشەکردوو و دوور لە ململانێی دینی و مەزهەبی و نەتەوەیی و ...هتد. بەم کارەش ناوچەکە و دونیاش ئەگەر بۆ ماوەیەکیش بێت دوور دەکەوێتەوە لەهەڕەشەی مەرگ و تیرۆرو و ململانێی خوێناوی.

ئەم پرۆژەیە ناتوانرێت لەکات و ساتێکی کەم و دیاریکراودا جێبەجێبکرێت بەبێ گرفت و ڕێگر ی و ئاستەنگ.چونکە سنوری جوگرافیای پرۆژەکە گەلێك فراوانەکە ((هەموو وولآتانی عەرەبی لە مۆریتانیاوە تا کەنداوی عەرەبی و ئیسرائیل و تورکیاو ئێران و پاکستان و ئەفغانستان)) دەگرێتەوە.

کەبۆخۆی سنورێکی فراوانە و ژمارەیەکی زۆر دانیشتوانی تیادایە و بارودۆخی سیاسی و ئابوری و کۆمەلآیەتی و زانستی لەوولآتێکەوە بۆ وولآتێکی تر جیاوازە و توانا مادی و مرۆییەکانی ڕژێمەکانیش وەك یەك نین و ئامادەباشی بۆ گۆڕانیش لەناوخۆی ئەو وولآتانەدا لەیەك ئاست و بەهەمان جۆش و خرۆش و گەرم و گوڕی نین. هەروەها هۆشیاری سیاسی وکۆمەڵگاکانیش وەك یەك نین و هەموانیشیان دۆست و نزیکی ئەمریکا نین و کە یفخۆش نین بەمامەڵە و هەیمەنەی ئەمریکا.هەربۆیە ئەمریکا و پرۆژەکەی تووشی چەندین ڕێگری و ئاستەنگ دەبنەوە لەسەر زەمینەی واقیع. لەوئاستەنگانەش کە دێنە سەر ڕێگەی جێبەجێکردنی ئەم پرۆژەیە 4 ئاستەنگن, وەك ((نیکۆلاس پێرنز)) یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا ڕایگەیاند لەکۆنگرەیەکی رۆژنامەنوسیدا لەسەنتەری کەنداو بۆ توێژینەوەکان لەدوبەی23.

ناوبراو ڕایگەیاند کە دید و بۆچوونی ئیدارەی ئەمریکا بۆ ڕووبەڕووبونەوەی ئەو ئاستەنگانەی کە ئەمریکا لەناوچەکەدا دێتە ڕێی لەدوو بۆچوونی سەرەکیەوە سەرچاوە دەگرێت:-

یەکەمیان : بریتیە لە ئاسایشی ناوچەی کەنداو

دووەمیان: پاراستنی هێشتنەوەی ئاسایشی ئیسرائیلە

بەهەمان شێوە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا هەوڵدەدات کە پەیوەندیەکی باش و پتەوی هەبێت لەگەڵ وولآتانی کەنداوی عەرەبی بەهاوبەشی لەگەڵ وولآتانی ئیقلیمی لەناوچەکەدا کە هەوڵ دەدەن بۆبەدەستهێنانی ئاشتی و ئاسایش لەناوچەکەدا وەك وولآتانی میسر و ئوردون.هەروەها دەڵێت 4 ئاستەنگ لەخۆرهەلآتی ناوەڕاستدا

هەیە و پێویستە لەسەر ئیدارەی ئەمریکی کە تەرکیزی بکاتە سەر ئەوانیش:-

1. لە عێراقدا

پێویستە لەسەر ئەمریکا کە یارمەتی حکومەتی عێراقی بدات بۆ تێپەڕاندنی ئەو شەڕە ترسناکە و ئەو ناکۆکیە تایەفیانەی کە هەیە.هەروەها پێویستە یارمەتی عێراقیەکان بدات بۆ گەڕانەوەی ڕەگەزە سەرەکیەکانی ئاسایش ئەمەش پێویستی بەیارمەتی و هاوکاری وولاتە عەرەبیەکان و وولاتانی دراوسێی عێراق هەیە بەتایبەتی ئێران و سوریا, کارێکی باش نیە کە ئەمریکا دەست لەم ئیشەی هەڵبگرێت لە عێراقدا چونکە دەرئەنجامەکانی باش نابن.

2. لەلوبناندا

ئیدارەی ئەمریکا وای دەبینێت کە یارمەتی حکومەتی فوئاد سەنیورە بدات دژی ئەوانەی کەلەسەر شەقام ماندەگرن و ناڕەزایی دەردەبڕن بۆ ڕووخاندنی سیستەمی دیموکراسی لەو وولاتەدا. هەروەها پێویستە هەوڵ بدرێت کە گەلی لوبنانی بەدووربگیرێت لەشەڕێکی نوێ وەکو ئەو شەڕەی کە لەهاوینی ساڵی 2006دابەدەستیەوە دەیناڵاند.هەوەرها نابراو دەڵێت :- پێم وانیە حکومەتی فوئاد سەنیۆرە شکست بهێنێت.

3. لە ئیسرائیلدا

سەبارەت بە ئاسایشی ئیسرائیل و پێك هێنانی دەوڵەتێکی فەلەستینی کارێکی دژوارە و ئیدارەی ئەمریکی پابەندە بە ئاسایشی ئیسرائیلەوە و لەسەر عەرەب پێویستە کە یارمەتی بدەن بۆ بەدیهێنانی ئاشتی لەناوچەکەدا, هەروەك چۆن کۆندۆلیزاڕایس وەزیری دەرەوەی ئەمریکا جەختی لەسەر ئەو ڕاستیانە کردەوە((ئێمە دەمانەوێت حکومەتێکی دیموکراسی فەلەستینی ببینین,لەگەڵ هەریەکە لە فەلەستینی و ئیسرائیلیەکان کۆبومەتەوە و ئیسرائیلیەکان پێیان ڕگەیاندووم کە ئەوان ئاشتیان دەوێت, بەڵام پێویستیان بە پشتگیری ئیقلیمی و نێودەوڵەتی هەیە بۆ ڕەواندنەوەی مەترسیە ئەمنیەکان, هەروەها لەسەر سوریا و ئێران پێویستە کەواز بهێنن لە یارمەتیدانی کۆمەڵە ڕادیکاڵە توندڕەوەکان و هاندانی گفتوگۆکان بۆ گەیشتن بەچارەسەرێك بۆ ئەو کێشە ئاڵۆز و ئەگەر ئەو میانڕەویەش سەرینەگرت ئەوا سەرئەنجامەکەی وەکو بارودۆخی عێراقی لێدێت))23.

4. لە ئێراندا

ئێران ئیمکانیەتێکی مرۆیی و ئابوری و نەوتیی گەورەی هەیە, بەڵام دەسەڵاتی فەرمانڕەوا لەتاران وایکردوە کە ببێتە((بانکێکی مەرکەزی بۆ تیرۆر)) لەخۆر هەڵاتی ناوەڕاستدا, هەروەها ناردنەدەرەوەی سیاسەتی توندو تیژی لەبەرژەوەندی ناوچەی کەنداودا نیە, پێویستە لەسەر ئێران لەوە تێبگات کە پیادەکردنی ئەو سیاسەتانەی دەبێتە هۆی کەنارگرتنی کەلەساڵی 1979وە هیچ گفتوگۆیەکی لەگەڵدا نەکراوە.بەڵام ئێمە لەگەڵ هەریەك لە چین و ڕووسیاو وولاتانی یەکێتی ئەوروپا ئیش لەسەر قەناعەت پێهێنانی ئێران دەکەین بۆ ڕاوەستاندنی چالاکیە ئەتۆمیەکانی. هەروەها ناوبراو ئەوەشی ڕاگەیاندلەبەرژەوەندی ئەمریکادا نیە کە ڕووبەڕووی سەربازی ببێتەوە لەگەڵ ئێراندا.بەڵام لەسەر ئێران پێویستە لەوە تێبگات کە هەریەك لەئەمریکاو

وولاّتانی کەنداوو وولاّتانی ئەوروپا بەرژەوەندی خۆیان هەیە, لەبەر ئەمەیە کە ئەمریکا کەشتی فڕۆکە هەڵگری ناردۆتە ناوچەکە .

- بەم شێوەیە دەبینین کە ڕێگای جێبەجێکردنی ئەم پرۆژەیە بەگوڵ دانەپۆشراوە .بەڵکو سەرەڕای ئەم 4 ئاستەنگە کەزۆر ئاڵۆز و گرنگ و هەستیارن, دەیان ڕێگر و ئاستەنگی تریش دێنە پێشەوە کە چاوەڕوان ناکرێن, بۆیە لەکاتی سەرنەکەوتنی پرۆژەکەدا ئەوا مانایەکی تەواو بۆ بیردۆزەی ((فەوزای دروستکەر)) نامێنێتەوە و ئەگەری کاولکاریەکی هەتاهەتایی هەیە کە زیندووبونەوەو و بیناکردنەوەی سەردەم و زەمان و توانایەکی گەورەتر و درێژخایەنتری پێویست دەبێت کە گرەنتیش نیە لەپێشووتری باشتر دەبێت, ئەمەش زەمەن و ڕۆژگار زەمانەتی وەدیهاتنیانە.24

*　　　*　　　*

*　　　*

*

گرنگی
ناوچەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست بۆ ئەمریکا

ناوچەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست بۆتە مایەی سەرئێشەیەکی درێژخایەن نەك تەنها بۆ دانیشتوانەکەی , بەڵکو بۆ تەواوی دونیاش.بەتایبەتیش چالاکیە گرنگەکانی.

لەڕووی مێژوویەوە, ناوچەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست بەتایبەتیش بەشی باشوری کە لەناوچەی ڕۆژهەلاّتی عەرەبی پێك دێت,هەمیشە لەخەون و خەیاڵی زلهێزەکاندا بوە, کە ویستویانە دەست بەسەر دونیادا بگرن.هەر لەئەسکەندەری گەورەوە هەتا جۆرج بۆشی کوڕ, تەنانەت لەپێش ئەو ڕۆژگارانەشەوە ڕۆژانی هەڵمەتەکانی هەکسۆس و حیسیەکانیش , ئەسکەندەری گەورە کە ئیمپراتۆریەتەکەی هێندە بەهێز و فراوان ببوو بەشێوەیەك لەباشورەوە گەیشتە هند و بەرەو ڕۆژئاوا گەیشتە قەڕنی ئەفریقی و باکوری ئەفریقیا.بەلاّم لە ڕووی ستراتیژەوە گەیشتە ئەو بڕوایەی کە فراوانبونەکەی تەواو نابێت تەنها بە داگیرکردنی نیمچە دوورگەی عەرەب نەبێت.بەلاّم مەرگ ڕێگەی نەدا ئەو خەونە داگیرکەرانەیەی بێنێتە دی, لەو ڕۆژگارەوە ناوجەرگەی نیمچە دورگەی عەرەبی هەمیشە نەتوانراوە داگیربکرێت لەلایەن داگیرکەرانەوە, بەلاّم کەنارەکانی نیمچەدورگەی عەرەب بەتایبەتیش کەنارەکانی باکوری گۆڕەپانی فراوان بوونی ئیمپراتۆریەتەکانی فارس و ڕۆمەکان و مەغۆل و خاچ پەرستەکان

و دواتریش هێزە داگیرکارە کلاسیکیەکانی پورتوگال و هۆڵەندیەکان تەنانەت ئینگلیز و فەڕەنسیەکانیش بووە.هەتا ئەو سەردەمەی کە شەپۆلی فراوانبوونی ئیمپریالیەتی ئەمریکایی نوێ دستپێکرد کەلەسەرەتای ساڵەکانی پەنجاکانی سەدەی ڕابوردووەوە دەستیپێکرد, وتائێستاش لە قۆناغی پێشکەوتنی هێواشدایە.ئەگەرچیش جێ پێی خۆی کردۆتەوە بەڵام جێگیر نیە, بەڵام بەسە بۆ دروستبوونی بارودۆخێکی ناجێگیر, کە بیریارانی نوێی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا ناوی دەبەن بە ((فەوزای دروستکەر)).پێدەچێت ئەم هێرش و کشانەی ئەمریکا ترسناکترین شەپۆلی داگیرکردنی سەرمایەداری بێت بۆ ناوچەکە لەساڵی 2003وە.

کێشەی ناوچەکە کەدرێژ دەبێتەوە لەسنوری باشوری تورکیاوە لەباکورەوە و تادەریای عەرەب لەباشوور و وولاَتی دۆلی ڕافیدەین لە ڕۆژهەلاَت و تا میسر لە ڕۆژئاوا لەکۆنەوە پێی وتراوە ڕۆژهەلاَتی خواروو.لەڕووی جوگرافیشەوە لەبنچینەدا و لە ئەدەبیاتی سیاسەتی نێودەوڵەتیدا و لێکۆڵینەوە ستراتیژیەکان و ئەدەبیاتی جیۆپۆلەتیکس بەم ناوچەیە دەوترێت ((گەرووی دونیا)) , هەرکەس و وولاَتێك دەستی بەسەردا بگرێت دەتوانێت کە دونیا بخنکێنێت .

لە ئێستادا, سەرەڕای ئەم سیفاتە جیۆسیاسیە, سیفەتێکی تریشی پەیداکردووە,کە ئەمەیش لەڕووی ستراتیژیەوە هەمان سیفەتی((خنکاندنی)) هەیە, بەلاَم لەسەر ئاستی ئابوری. لێرەدا جێگەی باسە کە ئەو گووتەیەی وەزیری دەرەوەی پێشووتری ئەمریکا هێنری کیسەنجەر بهێنینەوە کە لەکاتی گەمارۆی نەوت لەلایەن وولاَتە عەرەبیەکانەوە خرایە سەر ڕۆژئاوا لەکاتی جەنگی ئۆکتۆبەری ساڵی 1973ی نێوان ئیسرائیل و عەرەبەکاندا کە دەڵێت((ئەمریکا ڕێگا بەهیچ کەسێك نادات کە بیخنکێنن)) 25

لەم ناوچەیەدا نزیکەی 70٪ی یەدەگی نەوتی دونیا هەیە.بەهەمان ڕێژەش پیشەسازی بەرهەمی نەوتی دونیای تیادایەلەگەڵ سیفەتی کێبڕکێی نەوتی کە نمونەی کەمە لەهەموو دونیادا, بەکورتی هەرکەس و وولاَتێك ئەم ناوچەیە کۆنترۆڵ بکات مانەی ئەوەیە دونیای هەمووی کۆنترۆڵ کردووە. و دەتوانێت دووجار دونیا بخنکێنێت, جارێکیان لەڕووی ستراتیژیەوە کە کۆنترۆڵی پێگە جیۆسیاسیەکەی دەکات. و جاری دووەمیش لەڕووی ئابوریەوە بەکۆنترۆڵکردنی داهاتە نەوتە زۆر و زەوەندەکەیەوە. کە لەهەردوو بارەکەدا, ئەم ناوچەیە زیندوو گرنگە بۆ ئارامی دونیا و هەیمەنە کردنی بەسەر دونیادا کە هەر لایەك بیەوێت.

یەکەم هەوڵی پاوانکردنی ئەم ناوچەیە لە سەرەتای سیەکانی سەدەی ڕابوردووەوە دەستیپێکرد کاتێك ئەمریکیەکان سەرکەوتن لەدۆزینەوەی توانا دەوڵەمەندەکەی و ئایندە ڕۆشنەکەی بەرهەمی نەوت لەناوچەی کەنداوی عەرەبیدا.و دەستیان کرد بەدەرپەڕاندنی هێزە داگیرکارە کلاسیکیەکان و بەتایبەتیش ئینگلیزەکان .

بەلاَم هەوڵە گەرم وگوڕەکانی ئەمریکا بۆ دەستبەسەراگرتنی ستراتیژی ئەم ناوچەیە, لەدوای جەنگی جیهانی دووەمەوە دەستی پێکرد. لەچوارچێوەی ((سیاسەتی لەخۆگرتن))و پڕکردنەوەی بۆشایی کە ئەمریکا گەشەی پێدا بۆ ڕێگرتن لەفراوانبوونی شیوعیەتی((سۆڤیەتی)) جاران لەدونیادا.بەشێوەیەك کە ناوچەی ڕۆژهەلاَتی ناوەڕاست و بەتایبەتیش ئەو هێڵەی کەلەتورکیاوە بۆ پاکستانە بەتێپەڕبوون بەکێڵگە نەوتیە دەوڵەمەندەکانی کەنداوی عەرەبیدا تێپەڕدەبێت بوە جێگەی گرنگیەکی ستراتیژی زۆرە.

دەوڵەتانی عەرەبیش بەڕابەرایەتی سعودیە و میسر کەوتنە ستراتیژیەتی هاوپەیمانان و بەمەش پەیمانی بەغداو دواتریش پەیمانی مەرکەزی ڕووخان و یەکەم هەوڵی ئەمریکاش شکستی هێنا بەبوونی هێز لەسەر

زەوی.

کاتێك دابەزینی هێزی ئەمریکا لەلوبناندا شکستی خوارد لەکۆتایی ساڵی 1958دا و ئەمریکا نەیاتوانی پارێزگاری لەمانەوەی هێزەکانی بکات لەسەر زەوی ناوچەکەهەتا دوای 45 ساڵ لەدوای ئەو هەوڵە سەرنەگرتوەی لەلوبناندا, کاتێك ئەمریکا و بەریتانیا عێراقیان داگیر کرد لەساڵی 2003دا .

لەئێستادا, ئەمریکا هەوڵ دەدات بەهۆی بوونی هێزەکانی لە ئەفغانستان و عێراقدا کە دست بکات بە پڕۆژەیەك بۆ دەستبەسەراگرتنی ناوچەکە. بۆئەوەی دواتر دەست بەسەر هەموو دونیادا بگرێت بەهۆکاری سیاسی, کاتێك نمونەی دیموکراسی ئەمریکا لەناوچەکەدا دەستیپێکرد لە ئەفغانستان و عێراقدا.و تووشی ئاستەنگی ڕاستەقینە بووەوە. بیریارانی ستراتیژی سیاسەتی ئەمریکا بیریان بۆ پلانێکی نویٚ چوو بۆ سەپاندنی دەسەلاٚتی ئەمریکا لەناوچەکەدا,بەلاٚم ئەمجارە بەبەکارهێنانی هێز و ئەو پلانەشیان ناوبرد بە((فەوزای دروستکەر)) شێوازێکی مارکسی بۆ گۆڕان, بەلاٚم بەچەند زیادکردنێك بەمۆدێلی ئەمریکایی بۆی. ئەم ((بیردۆزەی فەوزای دروستکەرە)) دانەڕێژراوە بۆ گۆڕینی ڕژێمە سیاسیەکانی ناوچەکە لەڕێگەی شۆڕش و هاتنەناوەوەی ڕاستەوخۆوە, بەڵکو بۆ گۆڕینی هەموو سیماکانی ناوچەکەیە. لەڕێگەی بلاٚوکردنەوەی بارودۆخێکی فەوزا و ناجێگیری بۆ ئەوەی لەئەنجامدا سیمایەکی نویٚ بۆ ناوچەکە پەیدا ببێت.

بەم پڕۆژەی ڕۆژهەلاٚتی ناوەڕاستی گەورەیە کەلەلایەن ئەمریکاوە کاری بۆ دەکرێت تەنها جیاوازیەك لەگەڵ پەیمانەکانی((بەغداد و مەرکەزی)) ساڵەکانی نیوەی یەکەمی سەدەی ڕابووردودا تەنها ئەوەیەکە ئەم پڕۆژەیە لەلایەك ئیسرائیلی بۆ زیادکراوە و لەلایەکی تریشەوە وولاٚتانی ڕۆژئاوای عەرەبیشی بۆ زیادکراوە. بۆچوونی ئەمریکا وایە ((ئەگەر هێز بەکارهێنان سەرنەکەوت لەوێنەکێشانی نەخشەی ڕۆژهەلاٚتی ناوەڕاستی گەورەو فراواندا, ئەوا تەنها چارەسەر بەکارهێنانی هێزی زیاترە))26.

هەتا مرۆڤ و زەوی لەگەڵ یەکتردا تەخت دەکرێن.ئەوکاتەش ئەمریکا نەخشەیەکی نوێی ناوچەکە دەکێشێتەوە کە وولاٚتانی نویٚ و بچووك لەسەر بنەمای مەزهەبی و نەتەوەیی دروست ببن,بەمەش ئەمریکا ناوچەکە دەخاتە ژێر دەسەلاٚتی خۆیەوە و دواتریش هەموو دونیا کۆنترۆڵ دەکات, بەهۆی کۆنترۆڵی قوڕگی دونیاوەکە ڕۆژهەلاٚتی ناوەڕاستە. بۆ درێژە پێدانی پاوانکردنی ئەمریکای نویٚ بۆ هەموو دونیا.بەلاٚم ئایا داهاتوو هەر وا بە سانایی بۆ ئەمریکا دەمێنێتەوە و دەتوانێت درێژە بەهەیمەنەو دەسەلاٚتی بدات؟ ئەگەر بەمێژووی کۆن و نوێدا بڕوانین دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە ئەم ناوچەیە بەئاسانی کۆنترۆڵ ناکرێت و هیچ کەس و لایەنێکیش نەیتوانیوە تاسەر و تاکۆتا پاوانی سەروەت و سامان و خێرو بێرەکەی بکات,و لەڕێگەشیوە هەموو دونیا بخاتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە,بۆیە پێدەچێت بۆ ئەمریکاش ئەم کارە نەچێتە سەر.27

*　　　*　　　*

* *
*

پەراوێزەکانی بەشی دووەم

==============================

1. مشروع الشرق الاوسط الكبير...لماذا؟/ايمن الجندى/2004/4/22/ مركز الشرق العربى/ للدراسات الحضارية والاستراتيجية/المملكة المتحدة/لندن/ www.asharqalarabi.org.uk
2.هەمان سەرچاوەی ژمارە (1)
3. هەمان سەرچاوەی ژمارە (1)
4. هەمان سەرچاوەی ژمارە (1)
5. هەمان سەرچاوەی ژمارە (1)
6. هەمان سەرچاوەی ژمارە (1)
7. هەمان سەرچاوەی ژمارە (1)
8. هل لاتزال مشروع الشرق الاوسط كبيرا؟ / عونى القلمجى/شبكة اخبار العراق/ www.aliraqnews.com
9.هەمان سەرچاوەی ژمارە (8)
10.هەمان سەرچاوەی ژمارە (8)
11.مشروع الشرق الاوسط الكبير...شراكة ام هيمنة؟!!/ د.سيد محمد الداعور/2004/9/7/صحيفة الحقائق / تصدر عن شركة الحقائق/المملكة المتحدة/ www.alhaqaeq.net
12.هەمان سەرچاوەی ژمارە (11)
13.هەمان سەرچاوەی ژمارە(11)
14.هەمان سەرچاوەی ژمارە (11)
15. هەمان سەرچاوەی ژمارە (11)
16.هەمان سەرچاوەی ژمارە (11)
17.هەمان سەرچاوەی ژمارە(8)
18.هەمان سەرچاوەی ژمارە(8)
19. هەمان سەرچاوەی ژمارە(8)
20.هەمان سەرچاوەی ژمارە(8)
21.هەمان سەرچاوەی ژمارە(1)
22.هەمان سەرچاوەی ژمارە(8)
23. ئەو ئاستەنگانەی کە دێنە سەر ڕێگای ئەمریکا لەناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا/ ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێ/ژمارە 4178 لە 2007/1/26دا.
24.هەمان سەرچاوەی ژمارە(1)
25.الشرق الاوسط الكبير..الواسع...الجديد؟ / د.طلال صالح نيا/ 2006/8/13/ www.okaz.com.sa
26.هەمان سەرچاوەی ژمارە(25)
27.هەمان سەرچاوەی ژمارە(11)

بەشی سێیەم

کاریگەریەکانی ئەم پڕۆژەیە لەسەر گەلان و ڕژێمەکانی ناوچەکە

❖ ئاشکرایە ئەم بیردۆزەیە بنەمایەکە بۆ جێبەجێکردنی پڕۆژەی ((ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورە)) یان ((پڕۆژەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی نویٚ)) یان ((پڕۆژەی ڕۆژهەلاتی میانڕەو)) , کەهەرسیٚ پڕۆژەکە لەلایەن ئەمریکاوە داڕێژراون و ڕاگەیانراون وکاری جدیشیان بۆ دەکریٚت بۆ جێبەجێکردنیان وەك ستراتیژێکی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لەناوچەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا.((بیردۆزەی فەوزای دروستکەر)) بۆتە کرۆك و ناوەڕۆکی ئەو پڕۆژانەی سەرەوە وەك لە پێشتردا بەشێوەیەکی ووردو فراوان باسمان لێوەکردوە,دەرکەوت کە ئەم بیردۆزەیە کاریگەریەکی گەورەی دەبێت لەسەر گۆڕینی سیستەمی سیاسی و ئابوری و کۆمەلأیەتی و تەنانەت جوگرافیای ناوچەکەش هەر لەمۆریتانیاوە لەڕۆژئاواوە تا ئەفغانستان لەڕۆژهەلات بەتێپەڕبوون بە ئیسرائیل و تورکیا و ئێراندا.و ئەگەر چانسی سەرکەوتنی بەربکەوێت ئەوا دەتوانرێت پێشبینی ئەوەبکرێت کە لە ئایندەدا ناوچەیەکی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی نویٚ لەدایك دەبێت زۆر جیاواز لەو ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستەی کە لەڕابووردوداو ئێستاشدا هەیە. کاریگەری ئەم بیردۆزەیەش لە ناوچەیەکەوە یان لە وولات و کۆمەڵگایەکەوە بۆ ناوچە و وولات و کۆمەڵگایەکی تر دەگۆڕێت . بەگوێرەی ڕێژەی قبوڵکردن یان ڕازیبون و ڕەتکردنەوەی ئەو وولات و کۆمەڵگایانە بۆ بیرۆکە و ئامانجەکانی بیردۆزەکە.

بەم شێوەیە دەکرێت کاریگەری ئەم بیردۆزەیە کورت بکرێتەوە:-

1. وولأتانی ڕۆژئاوای عەرەبی

کەبریتین لە وولأتانی ((مۆریتانیا و مەغریب و جەزائیر و تونس و لیبیا)) , ئەم وولأتانە بەگوێرەی پێگەیان لەڕۆژئاوای وولأتانی عەرەبیدا و دوورییان لەچەقی گۆڕانکاریەکان و ململانێکانی لەدونیای عەرەبی و ئیسلامیدا, هێندە کاریگەریان نیە بەسەر ئاڕاستەی گۆڕانکاریەکانی ناوچەکەدا. هەروەها ئەم وولأتانە جگە لە لیبیا کە داگیرکراو بوە لەلایەن ئیتالیاوە, ئەوانیتریان هەموویان لەلایەن فەرەنساوە داگیرکراوبوون ,ئەمەش جۆرە کاریگەریەکی تری هەیە وەك لەو وولأتانەی کە داگیرکراوی ئینگلیز بوون لەسەردەمی ئیستیعماری نوێدا و دوای جەنگەکانی یەکەم و دووەمی جیهانی.هەوەها ئەم وولأتانە هێندەی سەرقاڵی بارودۆخی ناوخۆی خۆیانن,نیو هێندە سەرقاڵی کێشە و گرفتە عەرەبیەکان نین,ئەوەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە گەلانی ئەم وولأتانە بنەچەیان عەرەب نین بەڵکو ئەمازیغین کە دانیشتوانی ڕەسەنی ئەو ناوچانەن, گەلانی عەرەب لەدوای فتوحاتی ئیسلامیەوە لەسەردەمی دەوڵەتی ئەمەویەوە لەیەمەن و نیمچەدورگەی عەرەبیەوە ڕوویان کردۆتە ئەو ناوچەیە و تیایدا جێگیر بوون و بونەتە گەلی باڵادەست و دەسەلأتیان گرتۆتە دەست لەناوچەکەدا.هەوەها ئەم وولأتانەش باکگراوەندێکی ئەفریقیشیان هەیە کە ئەمەش بۆخۆی کاریگەری تایبەتی هەیە لەسەر بیرکردنەوەو تێڕوانینی گەلان و دەسەلأتدارانیان بۆ کێشەکانی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاست.

ئەم وولأتانە سەرجەمیان سیستەمێکی سەربازی یان پاشایەتی یان تاکڕەوی و خۆسەپێن دەیانباتە ڕێوە.بەلأم هەریەکەشیان لەهەوڵی بێوچاندایە بۆ گەشەپێدانی دیموکراسیەت و دابینکردنی ئازادیەکان

وكرانەوەی بازاڕ و سوودوەرگرتن لە شۆڕشی تەکنەلۆژیای ژمارەیی لەدونیادا.و هەریەکەیان بەجیا لەگەڵ ئەورووپای یەکگرتوو و ئەمریکادا لەڕێکەوتنامەی بازرگانی ئازاد و کۆمەڵەی ئەورووپی_عەرەبیدا هاوبەشی دەکەن کە ئەم ڕێکەوتن و پێکەوە گرێدانانەی ئەو وولاتانە دەبنە هۆی گۆڕانکاری کەم تا زۆر لە گوتار و هەڵوێستی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتیەکانیاندا و لەئێستادا پرۆسەی ڕیفۆرم لەسەرهەموو ئاستەکان لە مەغریبدا بەردەوامە و هەنگاوی باشی ناوە لەو کاتەوەی مەلیك محەمەدی شەشەم کە گەنجێکی کراوە یە هاتۆتە سەر عەرشی ئەو وولاتە , لەمۆریتانیادا دوای کودەتا سەربازیەکەی کە لەساڵی 2006دا بەسەر حوکمی زیاتر لە 20 ساڵەی ((ولد تایعدا)) ئەنجام دراکە ڕژێمێکی سەربازی و تاکڕەو داخراو بوو , هەنگاوی باش نراوە بەرەو دیموکراسیەت و لەوپێناوەشدا بۆ یەکەم جار هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی و پەرلەمانی و شارەوانیەکان بە ئازادی ئەنجام دران کە ئەمە هەنگاوی یەکەم و گرنگە بەئاڕاستەی کرانەو و شەفافیەت و دیموکراسیەت و دابینکردنی ئازایەکان.

لەجەزائیردا سەرەڕای کێشەی ئەمازیغیەکان و توندڕەوە سەلەفیە ئیسلامیەکان, گەلێك هەنگاوی باش نراوە بەرەو ڕیفۆرمی سیاسی و ئابوری و زانستی و کۆمەڵایەتی, سەرەڕای باڵادەستی دەزگا سەربازیەکان, پەیمانی ئاشتبونەوەی نیشتیمانی و لێبوردنی گشتی دراوە و دان بەبونی ئەمازیغیەکاندا نراوە و تاڕادەیەك ئازادی میدیا و کاری کۆمەڵە و ڕێکخراوە پیشەییەکان دابینکراوە.

لە لیبیادا لەساڵی 1966وە لەلایەن شۆڕشی فاتحی موعەمەر قەزافیەوە ڕابەرایەتی دەکرێت و بەدرێژایی ئەو ماوەیە لیبیا سەرەڕای دەوڵەمەندی لەسامانی نەوتدا و کەمی ژمارەی دانیشتوانی, بەڵام بەهۆی خراپی بەڕێوەبردن و داخراوی ئەو وولاتەوە لەژێر سایەی سیستەمێکی تاك ڕە و داخراودا نەیتوانیوە گەشەیەکی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی بەرچاو بەخۆیەوە ببینێت. و هێندەی خەریکی خۆ پڕچەك کردن و پێکەوەنانی ترسانەیەکی گەورەی ئەتۆمی بوە و هێندەی پشتیوانی و هاوکاری ڕێکخراوە تیرۆریستی و چەکدارەکانی داوە لە دونیادا, نیو هێندە سەرقاڵی بەدیموکراسی کردن و ئازادکردنی بازاڕ و ئابوری و میدیا و پێشخستنی کۆمەڵایەتی نەبوە, بەڵام لەدوای گۆڕانکاریەکانی دونیا و هەڵوەشانەوەی یەکێتی سۆڤیەتی جاران لەساڵی 1991دا و ڕاگەیاندنی سیستەمێکی نوێی جیهانی و بەجیهانیکردنی دونیا و هەڵایسانی جەنگی دژە تیرۆرلەساڵی 2001دا و ڕزگارکردنی هەردوو گەل و وولاتانی ئەفغانستان و عێراق لەلایەن ئەمریکاوە لەدەست هەردوو ڕژێمی سەلەفی توندڕەوی تاڵیبان و ڕژێمی بەعسی شۆڤێنی و دیکتاتۆر, لیبیاو سەرکردەکەی کەوتنە خۆ بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ ئەم نەزمە نوێیەی دونیادا کە جێگەی توندڕەوی و تیرۆر و تیرۆریستانی تیادا نابێتەوە کە لیبیاش لەلیستی ڕەشی دەوڵەتانی پشتیوانی تیرۆردا بوو. هەربۆیە بەسانایی و لەماوەیەکی کەمدا هەموو بەرنامە و پرۆژە ئەتۆمیەکەی ئاشکراکردو دایە دەست ئەمریکا و ئەورووپیەکان و ئیدی لیبیا لە و ڕۆژەوە بەسەر دونیادا کرایەوەو خەریکی خۆگونجاندنی وياترە لەگەڵ ڕەوتی ڕووداو وپێشهاتەکاندا, بەڵام بەهێواشی.

لەتونسی سەوزداکە وولاتێکی بچوکە و لەوکاتەوەی لەشەستەکانی سەدەی ڕابوردووەوە سەربەخۆیی وەدەستهێناوە, تەنها دوو سەرکردەی بەخۆوە بینیەوە کە ئەوانیش ((حەبیب بۆرقێبە و زەینەلعابدین بن عەلی))یە و سەرەڕای پێشێلکاری لەمافەکانی مرۆڤ و نەبونی ئازادیەکی تەواوی میدیاو پارتە سیاسیەکان و ڕێکخراوە پیشەییەکان, بەڵام ئەم وولاتە بەسیاسەتێکی نەرم و نیان و بێدەنگ و هێواش هەنگاوی باشی ناوە

بەئاراستەی کرانەوەی زیاتر بەسەر ئەوروپا و ڕۆژئاوادا و کار بۆ گەشەپێدان و بەرەوپێشچوونی هەموو بوارەکانی ژیان دەکات و کەوتۆتە سەر سکەی گۆڕانکاری و ڕیفۆرمەکان.

2. وولاّتانی قەڕنی ئەفریقی

کەبریتین لە وولاّتانی ((سودان و صۆمال و ئەریتریاو جیبۆتی)) کە لەناو پرۆژەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستدان و لەدونیای عەرەبیدان, ئەم وولاّتانەش بەهۆی دواکەوتوویی و هەژاریو نەخۆشی و شەڕە ناوخۆییەکانیانەوە و دووریان لەچەقی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستەوە و تێکەلاّوی زیاتریان بەدونیای ئەفریقیای ڕەش پێستدا.هەروەها بەهۆە نەتوانینیان بۆ ڕێکخستنەوەی ناوماڵی خۆیان و بێتواناییان بۆ هەنگاونان بەرەو پێش و نەتوانینیان بۆ چارەسەرکردنی کێشە موزمینەکانی نێوانیان وەك کێشەکانی ((سنوور و ئاو و کەمینەکان و نەخۆشی و هەژاری و دارمانی ژێرخانی ئابوری و کۆمەلاّیەتیان)) .

لەبەر ئەم هەموو هۆکارانە نەیانتوانیوە و ناشتوانن کاریگەری گەورەیان لەسەر ڕووداوەکانی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست هەبێت, ئەوان جگە لە وولاّتی سوودان ئەوەندەی ئینتیمایان بۆ کەلتورو زمان و ئاینەکانی ئەفریقایی خۆیان هەیە هێندە ئینتیمایان بۆ دونیای عەرەبی و ئیسلامی نیە , چونکە ئەوان زیاتر کۆمەڵگایەکی فرە زمان و فرە ئاین و فرە ئیتنی جیاوازی ئەفریقاین نەك عەرەبی و ئیسلامی.

بەهەمان شێوەش وولاّتانی عەرەبی و ئیسلامی خاوەن دەسەلاّتی مادی و مرۆیی و سیاسی گرنگی نادەن و پشت نابەستنە سەر ئەو وولاّتانە و هیواشیان لەسەر هەڵنەچنیون بۆ چارەسەرکردنی کێشە عەرەبیەکان .

3. وولاّتی میسر

میسر لەدێر زەمانەوە و تائێستاش هەمیشە خۆی بەڕابەر و دەم ڕاستی وولاّتانی عەرەبی و تەنانەت ئیسلامیش زانیوە بەوەی کە خاوەن شارستانیەتێکی دێرین و مەزنی مرۆڤایەتیە و خاوەن توانایەکی مرۆیی گەورەی 70 ملیۆن کەسیە و گەورەترین زانکۆی ئیسلامی((ئەزهەر)) ی تیادایە و پێگەیەکی گرنگی جیۆسیاسی هەیە و کەوتۆتە سەر سێڕیانی کیشوەرەکانی ئاسیا و ئەوروپا و ئەفریقیاوە و لەناو جەرگەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستدایە, کەهەموو ئەم هۆکارانە وایکردوە کە ببێتە ڕابەری عەرەبەکان و تەنانەت لە ئێستادا ململانێ دەکات لەگەڵ ئیسرائیل و تورکیاو ئێراندا لەسەر ڕابەرایەتیکردنی ناوچەکەش.

میسر سەرەڕای کێشە سنوریەکان و ئاو و کەمینەی مەسیحیە قیبتیەکان و هەژاری و بێکاری لەناوخۆو لەگەڵ دراوسێکانیدا. گیرۆدەی سیستەمێکی سەربازی و تاك حیزبی بۆتەوە کە لەساڵی 1952وە کە شۆڕشی یۆلیۆ بەڕابەرایەتی ئەفسەرە ئازادیخوازەکان سەرکەوت و ئەنجامدرادژ بەرژێمی پاشایەتی, تائێستا و لەماوەی 55 ساڵدا لەسایەی حوکمی تەواری و تاك حیزبیدا بەڕێوەدەبرێت و تەنها 3 سەرۆك کۆماری بەخۆوە بینیوە .کەئەمەش بۆتە هۆی دروست بوونی ناڕەزایی و بێزاری شەقامی میسری بەهۆی نەبوونی ئازادی ڕادەربڕین و میدیاو نەبونی کاری فرەیی سیاسی و ڕێکخراوەیی و...هتد. ونەبونی دیموکراسی و پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ و ژنان و کەمینەکان هەموو بونەتە خاڵی ڕەش بەنێوچەوانی ڕژێم و دەسەلاّتداری میسرەوە.

لەساڵی 2001 بەدواوە و دوای ڕووداوی 11ی سێپتەمبەرەوە ڕژێمی میسر کەوتۆتە خۆ بۆ چێکردنی ڕیفۆرم لەدەستورو گۆڕینی چەند بەندێکی دەستور و کرانەوەی زیاتر لەئازادی و سەربەستی و دادەوەریدا و ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ و ژنان و کرانەوەی زیاتری بازاڕ و ...هتد.

بەشێوەیەك کەبۆیەکەم جار ئیخوان موسلیمینەکان توانیان 76 کورسی پەرلەمان بەدەست بهێنن و بۆ یەکەم جار بۆ هەڵبژاردنی سەرۆك کۆمار زیاد لە یەك کەس خۆی هەڵبژارد. کە ئەم کارانە نۆبەرەی دەسپێکی قۆناغێکی نوێن بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ ناوەڕۆکی ئەم بیردۆزەیەدا.

4. لوبنان و سوریا

ئەم دوو وولاَتە لەدێرزەمانەوە بەوولاَتی شامی گەورە ناسراون,بەلاَم دوای داگیرکردنیان لەلایەن فەرەنسیەکانە لەجەنگی جیهانی یەکەمدا و ڕێکەوتنامەی سایکس_بیکۆی ساڵی 1916 بونە دوو وولاَتی جیاواز و سنوری جوگرافیایان بۆ دیاریکراو لەساڵەکانی چلی سەدەی ڕابوردوەوە سەربەخۆییان وەدەستهێناوە, ئەم دوو وولاَتە لەڕووی پێك هاتەی مرۆییەوە جیاوازن, هەرچی لوبنانە زۆرینە مەسیحیەو کەمینە ئیسلامە بەپێچەوانەی سوریاوە , سوریا لەڕووی ژمارەی دانیشتوان و پانتایی ڕووبەری زەوی و توانای ئابوری و سەربازیەوە گەورەتر و بەهێزترە لە لوبنان . هەربۆیە هەمیشە دەسەلاَتدارانی سوریا خەونیان بە پێکەوەنانی وولاَتی شامی گەورەوە بینیوە و ویستویانە لوبنان بخەنەوە سەر سوریا. بەلاَم ئەوکارەیان بۆ نەچوە سەر تاساڵی 1991 کە لەئەنجامی ڕێکەوتنامەی ئاشتی ((تایفەوە)) و لەدوای وەستانی شەڕی ناوخۆی 25 ساڵەی لوبنانەوە توانی زیاتر لە 75 هەزار سەرباز و ئالیاتی سەربازی و دامو دەزگای عەسکەری و هەواڵگری سوری بباتە ناو لوبنانەوە و تاساڵی 2005 تیایدا بمێنێتەوە و سیاسەت و بەرژەوەندیەکانی خۆی تیادا بپارێزێت و دەسەلاَتی خۆی تیادا بچەسپێنێت.

لوبنان لەڕووی زانست و مەعریفەو گەشت وگوزاریەوە بالاَدەسترە لە سوریا و هەردوو وولاَت پێگەیەکی جیۆسیاسی گرنگیان هەیە لەناوچەکەداو کەوتونەتە چەقی ڕۆژهەلاَتی ناوەڕاستەوە, بەلاَم هەرچی سوریا هەیە بەشێوەیەکی لێبڕاوانە کاردەکات لەپێناو ئامانج و دروشم و ستراتیژیە عەرەبیەکاندا و بۆتە دەمڕاستی کێشەی عەرەب_ئیسرائیل و کاریگەری گەورەی لەسەر داناوە .ئەمەش بەهۆی دەسەلاَتداریَتی حیزبی بەعسی عەرەبیەوەکە حیزبێکی قەومی و ناسیونالیستی عەرەبیە.بەلاَم لوبنان هێندە ئینتیما عەرەبیەکەی گەورە و بەرچاو نیە.سوریا لەلایەن ڕژێمێکی داخراو و هەژار و دیکتاتۆرو سەربازیەوە دەبرێت بەڕێوە. کە دیموکراسی و ئازادیەکان و مافەکانی مرۆڤ و ..هتد,بونیان نیە لەو وولاَتەدا و بە ئاسانیش مل نادات بۆ گۆڕانکاریەکان و ئامادەنیە کە ڕیفۆرم لەبوارەکانی سیاسی و ئابوری و کۆمەلاَیەتیدا ئەنجام بدات ئەگەر بەناچاریو لەژێر فشاردا نەبێت.

بەلاَم لوبنان بەپێچەوانەوە لەدێر زەمانەوە چاوگی ئازادی و دیموکراسیەت بوە لەهەموو ناوچەکەدا و وولاَتێکی خاوەن مەعریفە و زانست و کرانەوەی سیاسی و ئابوری و بازرگانی و کۆمەلاَیەتی بوە و ڕابەری وولاَتانی

عەرەبی بوە لەو بوارەدا.بەڵام گیردۆدەی دوژمنی ئیسرائیل بۆتەوە لەباشور و سوریای گەورە هێزی عەرەبی تەماعکار لەباکورو ڕۆژهەڵاتدا کە تەنها ئەو دوو وولاتە دەروازەی وشکانی لوبنانن بەسەر دونیادا.کە ئیسرائیل دوژمنە و ئەو ڕێگەیەی نەماوە, هەرچی سوریاشە لەئێستاداو دوای تیرۆرکردنی ڕەفیق حەریری کە بەدەستی سوریا دەزانرێت و کشانەوەی سوپاکەی لەژێر فشاری بڕیاری 1559ی نێودەوڵەتیدا و نەمان و بچوکبونەوەی هێزو کاریگەری و ڕۆڵی سوریا لە لوبناندایەیوەندی ئەو دوو وولاتە ڕوو لە خراپیەو سوریا بەهەموو شێوەیەك فشار دەخاتە سەر ئەو وولاتە لەڕێگەی داروەستە و لایەنگرانیەوە لەڕووی سیاسی و ئابوری و بازرگانیشەوە هەڕەشەی داخستنی سنورەکانی دەکات. سوریا لەئێستادا بەهۆی پشتگیریکردنی مادی و مەعنەوی حیزبوڵای توندڕەوی شیعە و ئەمەل میانڕەوی شیعە و باڵی ئەمیل لەحودی سەرۆك کۆمار و ڕەوتی ئازادی میشێل عەونی مەسیحی فشار دەخاتە سەر حکومەت و زۆرینەی پەرلەمانی لەسونە مەزهەبەکانی مەسیحیەکان لە کەتائیب و سەمیر جەعجەع و وەلید جومبولات و لەڕێگەی تیرۆرکردن و بەکارهێنانی هێزی سەربازی و مانگرتن و عصیانی مەدەنیەوە, کار بۆ ڕووخاندنی حکومەتی فوئاد سەنیۆرە دەکات.
داهاتووی لوبنان بەهۆی ئەو بارۆودۆخە ئاڵۆزەوە کەوتۆتە بەر مەترسی لێك هەڵوەشانی بۆ کانتۆناتی بچوك وەك لەنێوان مەسیحی و ئیسلامەکاندا(بەسونەو شیعەوە) لەلایەك و لەنێوان باڵە جیاوازەکانی مەسیحیەکان خۆشیانەوە. بەم شێوەیە ئەم دوو وولاتە پێشەنگی وولاتانی عەرەبین بۆ کارتێکردن و ڕووخان و گۆڕینی سیستەمی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتیەوە لەسایەی ئەم بیردۆزەیەوە .

5. فەلەستین و ئیسرائیل

کێشەی فەلەستین_ئیسرائیل کێشەیەکی ئاڵۆزو پلەیەکی ناوچەکەیەو داهاتووی ئەم ناوچەیە بەندە بەچارەسەرکردنی ئەم کێشەیەوە.بەڵام چارەسەریش هێندە ئاسان و ساکار نیە, تەمەنی ئەم کێشەیە 59 ساڵە و ڕۆژ بەڕۆژیش ئاڵۆزتردەبێت. چونکە ئەوەی فەلەستینیەکان داوای دەکەن لەگەڕانەوەی ئیسرائیل بۆ سنووری ساڵی 1967 و گەڕانەوەی ئاوارەکانی فەلەستین لەهەموو دونیاوە بۆ فەلەستین و هەڵوەشانەوەی مستەوتەنە جولەکەکان لەپێشەوەی داواکاریەکانی فەلەستینیەکانن کە ئیسرائیل بەهیچ جۆرێك ناچێتە ژێر باری قبوڵکردنیانەوە چونکە ئەو مەرجانە مانای بچوك بونەوەو بێهێزکردنی و نەمانی ئیسرائیلە .تاساڵی 2005 و مانی یاسر عەرەفات لەژیاندا بەرەی فەلەستییەکان ئەگەر بەڕوکەشیش بوبێت یەك و یەکگرتووبون, بەڵام لەدوای سەرکەوتنی بزوتنەوەی ئیسلامی حەماسی توندڕەو لە هەڵبژاردنی ئەنجومەنی یاسادانانی فەلەستیندا و پێکهێنانی حکومەت, لێکترازانی ڕیزەکان و لەئێستاشدا شەڕ و پێکادانی ناو شارەکان و سەر شەقامەکان دەستی پێکردوە و لەئێستادا کێشەی ناوخۆی فەلەستینیەکان پێی ناوەتە قۆناغێکی مەترسیدارەوە و مەترسی هەڵایسانی شەڕی ناوخۆی لێدەکرێت, ئەوەش بەوەی لەلایەك بزوتنەوەی فەتح کە سەرۆکایەتی دەسەڵاتی فەلەستینی لەلایە و بە سانایی دەستبەرداری دەسەڵاتەکانی نابێت بۆ حەماس و حەماسیش بەپشت ئەستوور بەسەرکەوتنی لە هەڵبژاردنەکاندا و شەرعیەتی بونیدا دەیەوێت هەموو دەسەڵاتەکان بێنێتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە و کۆتایی بە قۆناغ و دەسەڵاتی فەتحاویەکان بهێنێت.

بەم شێوەیەش ئیسرائیل گرەو دەباتەوەو لەژێریشەوە پشتیوانی مەحمود عەباسی سەرۆك دەكات دژ بە حەماس و حكومەتەكەی و ئەمریكاو ئەوروپاش بەهەمان شێوە گەمارۆی ئابوریی وسیاسیان خستۆتە سەر حكومەتی حەماس .

هەموو ئەم بارودۆخە بەقازانجی ئیسرائیل دەگەڕێتەوە بەوەی لەداهاتوودا ببێتە وولاتێك كە جێگەی قبوڵكردن بێت لەلایەن وولاتانی ناوچەكەوە لەچوارچێوەی ڕۆژهەلاتی ناوەراستی نوێدا. لەئێستادا پەیوەندیەكانی وولاتانی عەرەبی لەرۆژئاواو ڕۆژهەلاتدا لەگەڵ ئیسرائیل بەپچڕاوی نەماوەتەوە بەڵكو زۆرێكیان هەوڵی دروستكردنی پەیوەندی راستەوخۆو ناڕاستەوخۆ دەدەن لەژێر پەردەی ئابوری و ڕۆشنبیری و...هتد.

ئەوەتا لە مانگی 2007/2 بەئاشكرا میری قەتەر پێشوازی لە شیمۆن پێرس دەكات و ماوەی چەند ساڵێكیشە نوسینگەیەكی ئابوریی ئیسرائیل لەو وولاتەدا هەیە. میسرو ئوردون و مۆریتانیا سەفارەتیان لەو وولاتەدا هەیەو بەپێچەوانەشەوە, مەغریب پەیوەندی ئاشكراو نهێنی لەگەڵ ئیسرائیلدا هەیە . وولاتانی كەنداو ژێر بەژێر پەیوەندی جۆراوجۆریان لەگەڵ ئیسرائیلدا دروستكردوە, بۆیە سوودمەندترین وولات لە بیردۆزەی فەوزای دروستكەر ئیسرائیل دەبێت بەپشتیوانی ئەمریكا.

6. وولاتانی كەنداوی عەرەبی و ئوردون

هەرچی ئوردونە وولاتێكی بچوكە و بێهێزە لەڕووی مادی و مرۆیی و سروشتیەوە . پەیوەندی سیاسی هەیە لەگەڵ ئیسرائیلدا و تاڕادەیەك دیموكراسی و ریفۆرمە ئابوری و كۆمەلایەتیەكان گەشەیان كردوە لەسەر دەستی شا عەبدولای دووەم كە گەنجێكی كراوە و خاوەن ڕۆشنبیریەكی ڕۆژئاواییەو پەیوەندیەكانی ئوردون لەگەڵ ڕۆژئاواو ئەمریكادا پتەو و دێرینە.

هەرچی وولاتانی كەنداوە كە لە ((سعودیە و كوێت و بەحرەین و قەتەر و ئیمارات و سەڵتەنەی عومان)) پێك هاتوە, لەگەڵ یەمەنیشدا, هەموویان جگە لەیەمەن بەوولاتانی كۆنەپارێز و میانڕەو دەناسرێن لەناو عەرەبەكاندا و پەیوەندیەكی دێرین و پتەویشیان لەگەڵ ڕۆژئاواو ئەمریكادا هەیە.

ئەم وولاتانە لەڕووی توانای سیاسی و سەربازی و مرۆییەوە بێهێزن, بەلام سەرچاوەكانی وزە لە ((نەوت و گازی سروشتیدا)) گەلێك دەوڵەمەندن و پێگە جوگرافیەكەشیان هێندەی تر گرنگیەكەیانی زیادكردوە. ئەم ڕژێمانە پاشایەتی و ئەمیری و خۆسەپێن و بنەماڵەیی و داخراون. مافی مرۆڤ و ژنان بونی نیە و هەڵبژاردن و پەرلەمان و دیموكراسیەت و بونی ئازادیەكان ئەگەر لە هەندێكیشیاندا هەبێت ئەوا ساواو ناكامڵ و پێنەگەیشتوون بۆیە پێشبینی دەكرێت ئەم وولاتانە گۆڕانكاری گەورەیان تیادا ڕووبدات و بكەونە ژێر كاریگەری گەورەی ئامانج و هێڵە گشتیەكانی ئەم بیردۆزەیەوە كەئامانجی سەرەكی ئەمریكایە.

هەرچی یەمەنیشە لەسایەی تاك حیزبی و تاك ڕەوی ((عەلی عەبدولا صالحەوە)) و بۆماوەی زیاتر لە 25ساڵە بەڕێوە دەبرێت, ئەگەرچی بەناوی عروبەوە هەندێ گوتار و هەڵوێست دەنوێنێت , بەلام ژێر بەژێر نەرم ونیانە و هەوڵی خۆگونجاندنی لەگەڵ ئەم نەزمە نوێیەی دونیا دەداو و دروشمی ((باخۆمان سەرمان بتاشین پێش ئەوەی بۆمان بتاشن))ی1 بەرزكردۆتەوە, بەمەبەستی جێكردنی ریفۆرمەكان لەو وولاتەدا.

7. توركيا

ئـەم وولاّتـە لـەڕووی دانیـشتوان 70 ملیـۆن کەسـە و خـاوەن پانتاییـەکی گـەورەی جـوگرافی و پێگەیـەکی جیۆسیاسی گرنگە و وەك پاشماوەیەکی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کەزیاتر لە 5 سەدە دەسەلاّتی لەناوچەکەدا هـەبوە و لـە ئێستادا توانایـەکی سـەربازی گـەورەی هەیـە و هاوپـەیمانێکی سـتراتیژی ئەمریکایـە و پەیوەنـدی باشیـشی هەیـە لەگـەڵ ئیـسرائیل و دەوڵـەتانی عـەرەبی و ئیـسلامیداو تاڕادەیـەکی باشـیش دیموکراسـیەت و ئازادیـەکانی تیـادا بەرقـەرارە, هـەموو ئـەم سـیفاتانەی وای کـردوە کـە ڕۆڵـی گـەورەو گـرنگ بگێڕێـت و لـە پێشبڕکێشدایە لەگەڵ میسر و ئیسرائیل و ئێراندا بۆ ڕابەرایـەتیکردنی ناوچەکە بۆ زیاتر چەسپاندنی بون و دەسەلاّتی و نفوزی خۆی.

بەلاّم کێشە ناوخۆیی یەکانی لەنێوان حیزبە سیاسیەکان و لەگەڵ کوردو ئەرمەن و لەگەڵ وولاّتی قوبروس و یۆناندا و پێشێلکردنەکانی مافی کەمینەکان و مرۆڤ. لەگەڵ یەکێتی ئەوروپادا کەوتۆتە کێشەوە و ئەم هۆکارانـە بونەتـە ڕێگـر لەبـەردەم بـوون بەئەنـدامێتی لـەو یەکێتیەداکـە بۆتـە خـەون و خـەیاڵی دەسـەلاّتدارانی توركیـا بـە ئیسلامی و عیلمانیەکانەوە.

باڵادەستبونی دەزگای سەربازی کەبە پارێزەری پرەنسیپەکانی ئەتاتورك دادەنرێت.ڕێگرێکی ترە لەبەردەم هێزە ئیسلامی و عیلمانیەکاندا کە بیانەوێت سازش و گۆڕانکاری لەدەستور و ئامانجەکانی ئەتاتورکدا بکرێت.

بۆیە تورکیاش یەکێکە لەو وولاّتانەی کە لەڕێگەی ئەم بیردۆزەوە کاری تێدەکرێت بۆ لەقاڵبدان و بچوکردنەوەی ڕۆڵ ُو نفوز و دەسەلاّتی بەسەر وولاّتانی ناوچەکەدا.

8. ئێران

ئەم وولاّتەش لەڕووی گرنگی پێگەی جیۆسیاسیەوە و دەوڵەمەندی لەنەوت و سامانە سروشتیەکان و پان و پـۆڕی جوگرافیاکـەی و زۆری ژمـارەی دانیـشتوانیەوە کـە 70 ملیـۆن کەسـە بۆتـە وولاّتێکـی حـساب بـۆکراو لەناوچەکەدا.

ئێـران پاشمـاوەی ئیمپراتۆریـەتێکی گـەورەو فـراوان و شارسـتانیەتێکی دێرینـی ناوچـەکەیە و لـە ئێـستاشدا بەهۆی کێشەی کورە ئەتۆمیەکەیەوە و دەستوەردانی لەکاروباری ناوخۆی عێراق و پشتیوانی کردنی لە سوریاو ڕۆڵی نەگەتیڤی لەلوبناندا بەپشتیوانی کردنی لە حیزبولاّی لوبنانی و لە فەلەستینیشدا بەپشتیوانیکردنی لە بزوتنەوەی توندڕەوی حەماس. بۆتە جێگەی گرنگی پێدانی زیاتر و پیلان دانان بۆ لێدان و ڕووخان و گەمارۆ خستنەسەری لەلایـەن ئەنجومـەنی ئاسایـشی نێودەوڵەتیـەوە,ئەمـە سـەرەڕای کێـشە ناوخۆییـەکانی باڵـەکانی دەسـەلاّت لـە ((موحافیزکارەکـان و ڕیفۆرمخوازەکـان)) کـە لـە ململانێیـەکی بەردەوامـدان و کێشەی داڵـدەدان و پـشتیوانی لـەتۆڕی ئەلقاعیـدە و سـەرکردەکانی و بزوتنـەوەی توندڕەوەکانی ئەنـصار ولئیـسلام و ...هتـد. و دروستکردنی مەترسی بۆ سەر وولاّتانی کەنداو و سونە مەزهەبی ناوچەکە و ئیسرائیل کە هەموو ئەمانەش مەترسـێن بۆسـەر بەرژەوەندیـەکانی ئـەمریکا لەناوچـەکەدا. ئێـران بۆتـە خـاڵی وەرچـەرخان لەسـەر ڕێگـای

سیاسەتەکانی دەرەوەی ئەمریکا لەناوچەکەدا, گەربێتوو ئەمریکا لەدژی ئێران سەرکەوتن بەدەست بهێنێت ئەوا لە 80٪ی ئامانجەکانی وەدیهێناوە و بە پێچەوانەشەوە سەرنەوکەتنی‌مانای نەمانی بون و ووجدی ئەمریکایە لەناوچەکەدا و شکاندنی هەیبەت و هەیمەنەی ئەمریکاشەلەدونیادا.

9.پاکستان

کە وولاتێکی ناو چوارچێوەی پرۆژەی رۆژهەلاتی ناوەراستی گەورەیە و رۆڵ وکاریگەری بەرچاوی هەیە لە سەرکەوتن و ژێرکەوتنی ئەم بیردۆزەیەدا. پاکستان لەرووی ژمارەی دانیشتوانیەوە وولاتێکی زلهێزە و لەرووی توانای سەربازی و ئەتۆمیشەوە هێزو دەسەلاتی گەورەی هەیە و لە کێشەی ئەفغانستانیشدا رۆڵی گەورەی بینیوە . پاکستان خۆشی بەهاوپەیمانێکی دێرین و نزیکی ئەمریکا دادەنێت..

بەلام ئەم وولاتەش بەهۆی دالدەدانی سەرانی رێکخراوی ئەلقاعیدە و تالیبان لەوولاتەکەیدا و ئێستاش هاوکاری و پشتیوانیان دەکات ژێر بەژێر و بەهۆی کێشەی جامۆو کشمیریش لەگەل هندستانی کۆنە دۆست و هاوپەیمانی ئەمریکاو ئیسرائیلدا و سەپاندنی سیستەمێکی سەربازی و تاکرەو و خۆسەپێن و تاڕادەیەکیش ئیسلامی دوورکەوتۆتەوە لە دیموکراسیەت و ئازادیەکان و پاراستنی مافەکانی مرۆڤ و ژنان و پێکەوەنانی کۆمەلگایەکی مەدەنی , هەربۆیە ئەم هۆکارانە وای کردوە کە ببێتە یەکێك لەو وولاتانەی کە ئەم بیردۆزەیە گۆڕانکاری گەورەی تیادا چێ بکات.

10. ئەفغانستان و عێراق

ئەم دوو وولاتە لەوەتەی ڕزگارکراون لەلایەن ئەمریکاوە لەسالەکانی 2001 و 2003دا , ئەو دوو وولاتە بەفعلی پلانی پرۆژەی رۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورەیان تیادا جێبەجکراوە و بونەتە پێشەنگی ئەو وولاتانەی کە ئامانجی پرۆژەکە بوون لەگۆڕانکاریەکاندا و لە ئێستاشدا بونەتە دوو وولات کە لەفەلەکی ئەمریکادا دەسوڕێنەوەو سەرەڕای ئاستەنگ و بەرگریەکان توانراوە هەنگاوی گەورە بە ئاڕاستەی دیموکراسی و ئازادیەکان و پاراستنی مافەکان و گەشەکردنی ئابوری و کۆمەلایەتی بنێت.

بەم شێوەیە ئەم بیردۆزەیە کاریگەریەکی گەورەو بەرچاوی دەبێت لەسەر گۆڕانکاری لەم ناوچەیەدا و لەکاتی سەرکەوتنیشیدا دەبێتە گرنگترین بیردۆزە لەدونیای سیاسەت و گۆڕانکاریەکانی دونیاو سەدەی بیست و یەکدا.

* * *

* *

*

پەراوێزەکانی بەشی سێیەم

===================

1. چاوپێکەوتنێکی سەرۆکی یەمەن ((عەلی عەبدولاّ صالح)) لەگەڵ کەناڵی ئاسمانی ئەلجزیرە دا لەساڵی 2003دا دوای ڕزگارکردنی عێراق.

بەشی چوارەم

چارەنوسی ئەمریکا
لە عێراقدا بەرەو کویٚ ؟

❖ ئاشکرایە عێراق وولاٚتێکی گرنگی عەرەبیە لەناوچەی کەنداو و ڕۆژهەلاٚتی ناوەڕاستدا و دەروازەی ڕۆژهەلاٚتی وولاٚتانی عەرەبیە و خاوەن جوگرافیایەکی تایبەتمەندە و خاوەن کەلتور و مێژویەکی دێرینە و بەلانکی شارستانیەتەکان دادەنرێت کە کۆنترین شارستانی سۆمەریەکان لەم وولاٚتەدا بوە و یەکەمین یاسا هەر لەم جوگرافیایەدا دانراوە, عێراق کە لەکۆندا بە وولاٚتی دووڕووبار یان وولاٚتی نێوان دوو ڕووبار یان میزۆپۆتامیا ناسراوەو هەر لەکۆنەوە تاکو ئێستا زۆرینەی کات گۆڕەپانی ململانێکانی فارس و ڕۆمەکان و ئیسلام و فارسەکان و ئەمەوی و عەباسیەکان و لایەنگرانی عەلی کوڕی ئەبو تالیب و معاویە و دواتریش لەنێوان صەفەویەکان و عوسمانیەکاندا تووشی شەڕو شۆڕ و پێکادان و کاولکاری زۆر بوە. لەدوای دروستبوونی دەوڵەتی عێراقیشەوە لەساڵی 1921 وە هەمیشە وولاٚتی شەڕ و شۆڕ و ڕاپەڕینەکان بوە. عێراق پێکهاتەیەکی عەجیب و غەریبی هەیە لەڕووی زمان و نەتەوە و مەزهەب و دیانەتەوە کە عەرەب و کوردوتورکومان و یەزیدی و مسوڵمان و مەسیحی و جولەکە و صابیئە و سونە و شیعە و کاسۆلیك و ئەرسۆدەکس و ئاشوری و کلدانی و ...هتد تیادا کۆبۆتەوە .کەئەم پێکهاتە ئاڵۆز و جیاوازانە هەمیشە بونەتە خاڵی لاواز و بێهێزی بۆ دەسەلاٚتەکانی ئەم وولاٚتە. بۆخۆشی دەسەلاٚتەکانیش هەمیشە دووربوون لەگیانی دیموکراسیەت و ئازادیەکان و پاراستنی مافی کەمینەکان و نەتەوەو مەزهەبە جیاوازەکان. هەمیشە سیستەمی تاکڕەو ودیکتاتۆر و زاڵم و چەوسێنەرەوە بوون.

جارێكی تر عێراق لەدەیەی هەشتاكانی سەدەی ڕابووردودا بوەوە گۆڕەپانی جەنگێكی 8 ساڵەیی لەگەڵ ئێراندا, كە تیایدا توانایەكی مادی و مرۆیی زۆر بەهەدەر چوو بەبێ سەركەوتن و بەدیهێنانی ئامانجەكان.
دواتر لەساڵی 1990داو دوای ئەو شەڕە لەگەڵ ئێراندا عێراق لەژێر فشارو بارێكی قورسی زەرەرو زیان و قەرزاریدا و تێكچوونی باری ئابوری و كۆمەڵایەتی و نەفسی كۆمەڵگای عێراقیدا پەلاماری وولاتی دراوسێ و برا بچوكی خۆیدا ((كویت))و لەماوەیەكی كەمی چاوتروكاندندا داگیری كردوە كردیە نۆزدەهەمین پارێزگای عێراق. ئەم كارەش بۆ ئەوەبوو كە دەست بگرێتە سەر سەرچاوەكانی نەوتی زۆرو زەوەندی كویت و لەو قەرزاریە ڕزگار ببێت و ئەو خەونەی لەجەنگی ئێراندا بۆ نەهاتە دی ئەوا لەكوێتدا وەدی بهێنێت كە ببێتە وولاتێكی گەورەو زلهێز و دەوڵەمەندی ناوچەكە و ببێتە سەركردەو ڕابەری عەرەبەكانیش. بەلاّم ئەم حساباتەی بەهەڵە دەرچوو وەئەوەی چاوەڕوان نەدەكرا ڕوویدا و لەژێر چەتری شەرعیەتی نێودەوڵەتیدا و بەڕابەرایەتی ئەمریكاو هاوپەیمانی زیاتر لە 33 وولاّت بەرەو ڕووی سوپای عێراق بونەوە و توانیان لەماوەی 100 ڕۆژدا عێراق و سوپاكەی لە كوێت بەشكستی وەدەرنێن و كوێت ڕزگار بكەن .عێراق لەم شەڕەدا زەرەروزیانێكی زۆر گەورەی لێكەوت لە سوپاو چەك و تەقەمەنی و فڕۆكە و ڕۆكێت و ئەو چەكانەی كەلە جەنگی ئێران مابونەوە. و جارێكی تریش تووشی قەرزاریەكی گەورەتر و قەبەتر بووەوە.سەرەڕای ئەمەش بۆ ماوەی زیاتر لە 12 ساڵ لە ژێر گەمارۆی ئابوری سەختی نێودەوڵەتیدا مایەوە. كە بوەمایەی زیاتر هەژاركردن و برسیكردن و بلاّوبونەوەی نەخۆشی و بێهێزبوونی هەموو بنەماكانی دەوڵەتی عێراقی.
عێراق لەكاتی جەنگی ئێراندا كە لە ئێستادا و لەكاتی دادگایكردنی سەرانی ئەو ڕژێمەدا دەردەكەوێت چەندین جرا چەكی قەدەغەكراوی نێودەوڵەتی لە چەكی كیمیاوی و بایۆلۆژی و ..هتد.بەكار هێناوە دژ بەگەلی كورد لەناوچەكانی هەڵەبجە و سێوسێنان و قەرەداغ و دۆڵی جافایەتی و سەرگەڵو بەرگەڵوو یاخسەمەر و دەشتی هەولێر و ناوچەی بادینانیش.
ڕژێمی بەعس سیاسەتی بەسوتماككردنی كوردوستان و ئەنفالكردن و كاولكردنی گوندو شار و شارۆچكەی دەداو لەباشوریشدا ووشككردنی زۆرنگاوەكان و گۆڕستانە بەكۆمەڵەكانی پیادە دەكرد.
لەكاتی داگیركردنی كوێتیشدا عێراق هەڕەشەی سڕینەوە و لەناوبردنی ئیسرائیلی دەكرد وبەچەكی بایۆلۆژی و كیمیاوی و چەكی مزدەوەج. بەم شێوەیە عێراق دانینا بەوەدا كە خاوەنی چەكی كۆمەڵ كوژی قەدەغەكراوە.
هەربۆیەش لەساڵانی گەمارۆداو و لەمیانەی ناردنی چەندین تیمی نێونەتەوەیی بۆ دۆزینەوەو لەناوبردنی ئەو چەكە بڕێكی باشیان لەناوبرد.بەلاّم ئەمریكا هەر بڕوای نەدەكرد كە هەموو ئەو چەكانەی لەناوبردبێت و هێشتا مەترسی لەعێراق هەبوو بۆ خۆ توندوتۆڵكردنەوە و دەسكردنەوەی بە هەڕەشە بۆ سەر ئیسرائیل و بەرژەوەندیەكانی ئەمریكا لەناوچەكەدا. هۆكاری سەرەكی و دیاری هێرش كردنە سەر عێراق لەلایەن ئەمریكا و بەریتانیاو هاوپەیمانەكانیانەوە بریتی بوو لە بوونی چەكی كیمیاوی و بایۆلۆژی و..هتد.لەعێراقدا بەهاندانی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی لەڕێگەی هەواڵ و زانیاری ناڕاستەوە.
ئەوەبوو لەدوای ڕووداوی 11 ی سێپتەمبەری ساڵی 2001وەو داگیركردنی ئەفغانستان و لەبەریەك هەڵوەشانی ڕێكخراوی ئەلقاعیدەی تیرۆریست و بلاّوبونەوەی بە وولاّتانی ناوچەكەدا و لەناویشیاندا عێراق. بیانویەكی تریشی دایە دەست ئەمریكا بۆ هێرشكردنەسەری.

بەم شێوەیە ئەمریکاو بەریتانیا توانیان لەماوەی کەمتر لە 1 مانگدا کۆتایی بەحوکم و دەسەڵاتی تاکڕەو و خۆسەپێن و زاڵمی ڕژێمی بەعسی صدامی دوای 35 ساڵ بهێنێت و گەلانی عێراق ڕزگار بکەن لەدڕندەترین ڕژێمی سەردەم و لە 2003/4/9دا توانیان بەغدای پایتەخت بگرن و سەرانی ڕژێم و سوپاکەی و هەموو دام و دەزگاکانی حیزبی و حکومی و هەواڵگری و ئەمنیەکانی لەبەریەك هەڵوەشاند و سەردەمێکی نوێ و عێراقێکی نوێ هاتنە ئاراوە. کەلەماوەی 3 ساڵدا پڕۆسەی سیاسی لە عێراقدا سەرەڕای هەموو ئاستەنگ و ڕێگریەکان و هێرش و پەلامارە تیرۆریستیەکان و دەست وەردانە کاروباری ناوخۆی عێراقەوە لەلایەن وولاّتانی ناوچەکە و دەرودراوسێ و ئیسڕائیل و دونیاشەوە. هەنگاوی گەورەو باشی ناوە. دوو پڕۆسەی هەڵبژاردنی کۆمەڵەی نیشتیمانی لە 2005/1/30 و لە 2005/12/15دا بۆ پەڕلەمانی عێراق ئەنجام دراوە . لە 2005/10/15یشدا پڕۆسەی ڕاپرسی لەسەر دەستووری هەمیشەیی عێراق ئەنجام درا. دراوی نوێی عێراق لە چاپ دراوحکومەتی کاتی و ئینتیقالی پێك هێنران لەدوای هەڵوەشانەوەی ئەنجومەنی حوکم و نوسینەوەی یاسای کاتی ئیدارەی دەوڵەت.دواتریش سەرۆك کۆمار و حکومەتی 4 ساڵەیی پێك هێنران لەسەر بنەمای تەوافوق و ڕازیکردنی هەموو پێك هاتەکان.بەڵام هێشتاش مەترسی و هەڕەشەی تیرۆریستان هەرماوەو حکومەت نەیتوانیوە باری ئەمنی کۆنتڕۆڵ بکات و گەشەی بازاڕو ئابوری ببوژێنێتەوە و عێراقی وێران و کاولکراو ئاوەدانبکاتەوە و خزمەتگوزاریەکان بۆ گەلانی عێراق دابین بکات وەك سووتەمەنی و ئاو و کارەبا و خزمەتگوزاریە ڕۆژانەییەکانی تر.ئەم بارودۆخە ناجێگیر و نائاساییە ئەمریکا و هێز و سوپاو و داهاتووی دەسەڵاتەکەی لە عێراق و ناوچەکەشدا خستۆتە بەر مەترسیەوە و هەڕەشەی شکستی لێ دەکات.

هەربۆیە ئەمریکا و ئیدارەی جۆرج بۆش کەوتۆتە خۆی بۆ ئاسایکردنەوەو کۆنتڕۆڵکردنی بارودۆخەکە ئەویش بە گۆڕینی تاکتیك و ستراتیژیەکانی و دانانی ستراتیژ و پلانی سەربازی و ئەمنی نوێ و هێنانی باڵوێز و لێپرسراوە گەورەکانی ئیدارەکەی لە ئەمریکا و لە عێراقیشدا , بەڵام تائێستاش بەرئەنجامی بەرچاویان لێنەکەوتۆتەوەو ڕۆژ بەڕۆژ بارودۆخەکە ئاڵۆزتر دەبێت و هێزەکانی بەناو مقاوەمە کە لە ((پاشماوەکانی بەعس و ڕێکخراوی ئەلقاعیدە و توندڕەوەکانی سونە و شیعە و باندە کانی دزی و تالاّنی و ڕێکخراوە نێو دەوڵەتیەکان و هەواڵگری وموخابەراتیەکانی دونیا)) پێك هاتوون کارە تێکدەرو تیرۆریستیەکان درێژە و بەردەوامیان هەیەو لەناوچەی ڕۆژئاواو پارێزگای ڕومادیشدا((دەوڵەتی عێراقی ئیسلامی)) ڕاگەیەنراوە لەسەر شێوەی ئیمارەتەکەی تاڵیبان لە ئەفغانستان و سەرۆکەکەی وەك مەلا عومەری ئەفغانی ئەمیش ناوی ((مەلا عومەری بەغدادیە)).

ئیدارەی سەرۆك بۆش وەك لە عێراق و ناوچەکەدا تووشی بەربەرەکانی و مقاوەمەت و سەرئێشەو ئاستەنگ بۆتەوە لە ناوخۆی ئەمریکاو ئیدارەکەی و کۆنگرێسیشدا تووشی بەربەرەکانی حیزبی دیکموکراتخوازەکان بۆتەوە , ئەوەبوو لە هەڵبژاردنی کۆنگرێسدا و دوای 12 ساڵی زاڵبونی کۆماریەکان,دیموکراتخوازەکان توانیان زۆرینەی کۆنگرێس و ئەنجومەنی پیران وەدەست بهێنن و بەمەش هەڵوێستی سەرۆك بۆش و کۆماریەکان زەبرێکی گەورەیان بەرکەوت.بەشێوەیەك کە سەربەستی جارانیان نەما بۆ بڕیاردان و خەرجکردن و ناردنی سوپا و بڕیاری یەکلایەنە. بەم شێوەیە ئیدارەی سەرۆك بۆش لە ئێستادا لەبارودۆخێکی ئاڵۆزی ژێر فشاری جیاواز و هەمە لایەنەدایە و ستراتیژیەتێکی ڕوونی نیە بۆ داهاتووی هێز و دەسەڵاتەکەی لە عێراقدا. کە ئەگەر

ئەمریکا لە عێراقدا شکست بێنێت ئەوا لە ناوچەکەداو لە دونیاشدا سەنگ و قورسایی و هەیمەنەی بچوك دەبێتەوە .هەربۆیە لەهەموو لایەکەوە ئامۆژگاری دەکرێت کە گۆڕانکاری لەسیاسەت و ستراتیژیەتیدا بکات,لەگرنگترین ئەو ئامۆژگاری و ڕاسپاردانەش , ڕاسپاردەکانی لیژنەی ((بیکەر _هاملتۆن)) بوو کەلە 79 ڕاسپاردە پێك هاتبوو لەئەنجامی گوێگرتن و بینینی 176 کەسایەتی سیاسی جیاوازی عێراقی و ناوچەکە و ئیسرائیل و ئەورووپییەکان و ئەمریکاهاتبوە گەڵاڵە کەلەماوەی 7 مانگدا ئەنجامیان دابوو. ئەم ڕاسپاردانە مولزەم نین لەسەر ئیدارەی سەرۆك بۆش جێبەجێیان بکات بەلاّم کاریگەری خۆشی دەبێت. بۆیە لە ئەنجامی 3 ساڵەی داگیرکردنی ئەمریکا بۆ عێراق و بەردەوام بوونی کاری تیرۆر و کوشتن و تەقاندنەوەو تێکدەرانە. دەکرێت ئەو پرسیارە بکرێت کە ئایا ئەمریکا تائێستا سەرکەوتنی بەدەست هێناوە لە عێراقدا؟ و ئایا چارەنوسی هێزو دەسەلاّت و هەیمەنەی ئەمریکا لە عێراقدا بەرەو چ ئاڕاستەیەك دەچێت ؟ ئایا ئەمریکا تائێستا توانیویەتی پرۆژەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستی گەورە جێبەجێبکات؟

لەوەلاّمدا دەکرێت بووترێت کە بەدڵنیاییەوە ئەمریکا سەرکەوتنی بەدەست نەهێناوە و ئەگەر ئەم ستراتیژە نوێەشی کە ئەمریکا ڕایگەیاندو دواترینیانە و ماوەی 8_9 مانگی بۆ دانراوە کە ئامانجەکانی وەدیبهێنێت واتە لە مانگی 2007/11دا. ئەگەر ئەم ستراتیژە ئامانجەکانی وەدینەهێنا ئەوا پاشەڕۆژ و ئایندەی ئەمریکا لەعێراق وناوچەکەدا ڕۆشن نابێت و تەواوی نفوز و هەیمەنەی ئەمریکا لەناوچەکەو دونیاشدا بەرەو شکست و بچوك بونەوە دەچێت و بەمەش ئەمریکا لەم قۆناغەدا ناتوانێت پرۆژەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستی گەورە جێبەجیٚ بکات و مەرام و ئامانجە ئاشکراو نهێنیەکانی وەدیبهێنێت .

*   *   *

*   *

*

هۆکارەکانی

شکستی ئەمریکا لە عێراقدا

گەلێك هۆکار کاریگەریان هەبوە لەسەر شکستی ئەمریکا لەعێراقدا و ڕێگە گرتنی لەوەدەست هێنانی سەرکەوتن و وەدیهێنانی ئامانجەکانی لەوانە:-

1. نەبونی ستراتیژێکی واقیعیانەو ڕوون و ئاشکرای ئەمریکا لەعێراقدا, بەهۆی نەبونی تێڕوانینێکی یەکگرتوو لەلایەن ئیدارەی سەرۆك بۆشەوە کە خۆی لە مەجلیسی ئەمنی قەومیدا دەبینێتەوە کە ((سەرۆك و وەزیری دەرەوە و وەزیری بەرگری و بەڕێوەبەری ئەمنی قەومی و بەڕێوەبەری هەواڵگری مەرکەزی و سەرۆکی

هاوبەشی ئەركان و ...)) پێك هاتوە و هەریەكەیان لەنێوان سیاسیەكان و عەسكەریەكاندا بیرڕای جیاوازیان هەیە1 . چ لەڕووی سیاسی و سەربازی و ئابوری و ...هتدوەبێت .

2. كاركردن بە هەندێ بڕیار و ڕاسپاردەی هەڵەكەلەلایەن هەندێ گروپی سیاسی عێراقەوە پێشكەش بەئەمریكیەكان دەكرا وەك یاسای لەڕیشە هەڵكێشانی بەعس و هەڵوەشانەوەی سوپا و دەزگا موخابەراتیەكانی عێراق كە بەمەش بەشێكی زۆر لە كادری سیاسی و سەربازی و ئیداری و موخابەراتی بێكار مانەوە و كەوتنە دژایەتیكردنی ئەمریكا و سوپاكەی.

3. جڵەوشلكردنی ئەمریكا بۆ هێز و گروپە شیعیەكان.كە ئەمەش وایكرد شیعەی زۆرینەی دانیشتوان و لایەنگری گەورەی ئێران.زۆربەی دەسەڵاتەكان بگرنە دەست و لە ڕێگەشیانەوە ئێران نفوز و دەسەلاَت و جاسوسەكانی خۆی بەشێوەیەك گەشە پێبدات كە لە ئێستادا((32 هەزاربەكرێگیراوی هەیە لەناو عێراقدا))2. وەك ((صبحی توفەیلی)) ئەمیندار پێشووی حیزبوڵای لوبنانی دەڵێت ((حەسەن نەصروڵاو عەبدول عەزیز ئەلحەكیم جێبەجێكاری سیاسەتەكانی خامنەئین لە عێراق و لوبناندا))3.

هەروەها پێش هەڵبژاردنەكان لە 2005/1/30دا, ((ڕائۆل مارك غیریشت)) لە ووتارێكی ڕۆژنامەی((ویكلی ستاندرد))دا ڕایگەیاند((لەسەر عەلاوی و ئەمریكیەكانە كە بە ئاشكرا بزانن كە شیعەكان بەرەو دەسەڵات دێن, وەلەسەر ڕابەرانی سونەشە كە وا 1 ساڵیان دەوێت بۆ گەیشتنەوە بەعێراقی نوێ وەدەبێت ئەوەش بزانن كە سوپای عێراق لەزۆرینەی شیعە و كورد پێك دێت لەبەرئەوەی هەڵوێستی سونە ئەو ئەنجامەی پێدان , بەمەش دەبێت سونەی عەرەب ئەوە بزانن كە ئەوان عێراقیان لەدەستچوو))4.

4. ئێران

ئێران ووڵاتێكی گەورەیە لەڕووی جوگرافیاو ژمارەی دانیشتوان كە 70 ملیۆن كەسە و دەوڵەمەندەلەڕووی سەرچاوەی مادی و مرۆییەكانەوە و خاكێكی پان و بەرینیشی پڕ لەسامانی سروشتی لەنەوت و كانزاكانی تر و گازی سروشتی هەیە. دراوسێیەكی گەورەو كاریگەری عێراقە و لە دێر زەمانەوە ئێران و دەسەڵاتەكەی تەماعی داگیركردنی عێراقیان لەلادروست بووە بۆزەمەنێكی دوور و درێژیش لەسەر ئەم خاكە لەگەڵ ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا لەجەنگدا بوون.ئێران درێژترین سنووری لەگەڵ عێراقدا هەیە كە نزیكەی 1200كم دەبێت و زۆرینەی مەزهەبی ئاینیشیان شیعە مەزهەبە. و بەمەش كاریگەریەكی گەورەی هەیە لەسەر شیعەكانی ناو عێراق كە ئەوانیش زۆرینەن و لە 55_60٪ی گەلانی عێراق پێكدێنن.

بوونی مەزارە پیرۆزەكانی ئیمامی شیعەكان وەك ((عەلی كوڕی ئەبوتالیب وحوسەین و ئیمام عەباس و زەین العابدین و هادی و حەسن عەسكەری و...هتد)) لەعێراقدا هێندەی تر عێراق بۆتە جێگەی چاوتێبڕینی ئێرانیەكان بەدەسەڵات و گەلانی ئێرانیشەوە.

ئێران لەوكاتەوە لەساڵی 1979وە كۆماری ئیسلامی تیادا دامەزراوە و توانرا ڕژێمی شاهانشاهی دۆستی نزیكی ئەمریكا بڕوخێنرێت, ئیدی لەگەڵ ئەمریكادا نێوانیان تێكچوو و هەرئەوەش بوو كە ئەمریكا هانی ڕژێمی بەعسی عێراقیدا لەساڵی 1980دا پەلاماری ئێران بدات وشەڕێكی 8 ساڵەیی بەئێران بفرۆشێت بەنیازی ئەوەی كە ئەو ڕژێمە ئیسلامیە بڕوخێنرێت.بەلاَم ئەمریكا ئەو كارەی بۆ نەچووەسەر و ئێران هەرچەندە

لەژێر فشاری دەرەکی و ناوخۆیدا لەسەر زاری ئایەتولاَ خومەینی لەساڵی 1988دا ڕاگرتنی شەڕی ڕاگەیاندو ڕازیبوو بەبڕیاری 598 ی نەتەوە یەکگرتوەکان..هەرچەندە بەنابەدڵیش ئەو بڕیارەی داو ڕایگەیاند((ئەم بڕیارە وەك نۆشکردنی پەرداخێك ژەهروایە بۆم))5. بەم شێوەیە ئێران هەمیشە لەڕۆژێك دەگەڕا کە بتوانێت ڕژێمی عێراقی بڕوخێت و بەئازادی دەست وەربداتە کاروباری ناوخۆیەوە. ئەمریکاش لەساڵی 1979وە و یەکلایەنە گەمارۆی ئابوری خستۆتە سەر ئێران بەلاّم ئێران بەپەیڕەوکردنی سیاسەتی پشت بەخۆ بەستن توانی بارودۆخی ناوخۆیی و نێونەتەوەیشی لەدوا جەنگی عێراق_ ئێران ڕێك بخاتەوە و سەرقاڵی گەشەپێدان و پەرەپێدانی توانا سەربازی و ئیداریو ئابوری و سیاسیەکانی خۆی بێت. سەرەڕای ململانێی حیزبەکانی و باڵە جیاوازەکانی((موحافیزکارو ڕیفۆرمخوازەکان)).

لەئێستادا کێشەی کورە ئەتۆمیەکانی ئێران بۆتە گەرموگوڕترین کێشە لە ناوچەکەدا کە ڕووبەڕووی ئەمریکا بۆتەوە و سەرجەم ئەوروپاو دونیاش و نەتەوەیەکگرتوەکانیشی بەخۆیەوە سەرقاڵکردوە.کە دەسکەوتنی ئەو چەکە مەترسیە بۆ سەر بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە بۆ سەر ئیسرائیل و لەلای سێهەمیشەوە بۆ سەر وولاّتانی کەنداو کە دۆستی ئەمریکان لە ناوچەکەدا.کە ئەمەش بۆخۆی تەواو دژ بە ئامانج و سیاسەت و پرۆژەکانی ئەمریکایە بۆ ناوچەکە .

هەوەها هێزو دەسەلاّت و تواناى ئێرانی شیعی لەدوای ڕووخانی ڕژێمی بەعسەوە لەساڵی 2003دا بەڕادەیەك زیادبوە کە وەزیری دەرەوەی سعودی ((ئەمیر سعود فەیسەڵ)) لەبەردەم مەجلیسی پەیوەندیە دەرەکیەکانی ئەمریکا لە نیویۆرك ڕیگەیاند کە ((ئێرانیەکان لەئێستادا بەشێوەیەکی فراوان لەعێراقدان,ئەو جێگەیانەی کە ئەمریکی و بەریتانیەکان دەستی بەسەردا دەگرن ئێرانیەکانی تێدەچێت و بەپارەو بەچەك هاوکاری میلیشیاکان دەکات))6 وەك ئاماژەیەك بۆ باشووری عێراق کە زۆرینەی شیعە نشینن.

هەورووەها ئێران بەناردنەناوە و کارئاسانی بۆ ئەندامانی ڕێکخراوی ئەلقاعیدە بۆ ناو عێراق و درێژەدان بەکارە تیرۆریستیەکان بەهەمان شێوە بۆتە جێگەی مەترسی و هەڕەشە لەبەردەم پلانەکانی ئەمریکا لە عێراقدا.

هەروەها ئێران بەهاوکاری و هاوپەیمانی لەگەڵ سوریاو پشتیوانیان لە حیزبولاّی لوبنانی شیعە جارێکی تر بۆتەوە هەڕەشە لەسەر بوون و دەسەلاّتی ئەمریکا لەناوچەکەدا, بەهەمان شێوە هاوکاری و پشتیوانی مادی ئێران بۆ بزوتنەوەی توندڕەوی حەماسی فەلەستینی هێندەی تر ڕۆڵی نێگەتیڤی ئێرانی بەرامبەر ئەمریکا زیادکردوە.

بەم هاوکاری وپەیوەندیە شیعەیەی ئێران و عێراق و سوریاو حیزبولاّو حەماس, هەڕەشەیەکی جدی دروست بوە لەسەر وولاّتانی سونە مەزهەبی عەرەبەکان لە ئوردون و میسر و کەنداویەکان وەك شاعەبدولاّی دووەمی ئوردون لە ساڵی 2005دا ڕایگەیاندکە ((مانگی شیعی ئێران وسوریاو حیزبولاّ, هەڕەشەیەکی گەورەیە بۆ سەر وولاّتە سونە مەزهەبەکان))7.

5. سوریا

سوریاش بەهەمان شێوەی ئێران دوژمنایەتیەکی دێرینی لەگەڵ دەسەلاّتدارانی بەعسی عێراقیدا

هەبوە,هەرچەندە هەردووكیان دووڕووی یەك دروایش بوون وەك دووباڵی حیزبی بەعسی عەرەبی ئیشتراكی و هەردووكیشیان خۆیان بەنمایندەی باڵی قەومی و شۆڤێنی و ناسیۆنالیستی عەرەبی دادەنا.

هەربۆیەش لە ئێستادا ڕۆڵێكی گەورە دەگێڕێت بۆ ناجێگیربوونی باری سیاسی و سەربازی و ئەمنی لە عێراقدا و چەندین جار لەلایەن ئەمریكاوە ئاگادارکراوەتەوە بەڵام سوریا سوورە لەسەر شكسپێهێنانی ئەمریكا لە عێراق و ناوچەكەشدا.لەبەرامبەر شكستپێهێنانی و دەركردنی لەژێر فشاردا لەلوبنان و نەمانی هێز و دەسەڵاتی لەو وڵاتەدا. سوریاش بەهەمان شێوەی ئێران لەژێر فشاری كۆمەڵی نێودەوڵەتیدا و ئەمریكا و ئەوروپادا لەحاڵەتێكی ناجێگیری سیاسیدا دەژی بەتایبەتیش دوای كوژرانی ڕەفیق حەریری سەرۆك وەزیرانیپێشووتری لوبنان كە بەدەستی سوریا دەزانرێت و تائێستاش لێكۆڵینەوە لەو مەسەلەیە بەردەوامە.ئیدی دوای ئەو ڕۆژە سوریا لەلوبناندا هێز و دەسەلاَت و نفوزی كەم بۆتەوە و لەئێستاشدا لەڕێگەی حیزبولاَو حیزبی ئەمەلی شیعی و كەمایەتیەكی مەسیحیەكان درێژە بەكارە تێكدەرو دەسوەردانی لەكاروباری ئەو وولاَتە درێژە پێدەدات.

سوریا بەهەمان شێوە هاوكارو پشتیوانی ڕێكخراوی حەماس و گروپە توندڕەوەكانی فەلەسین دەكات دژی ئیسرائیل و بەرژەوەندیەكانی ئەمریكا, بەم هەڵوێستانەشی بۆتە ئاستەنگ و ڕێگرێكی گەورە لەبەردەم پلان و ستراتیژیەتی ئەمریكا لە عێراق و ناوچەكەشدا.

6. حیزبولاَی لوبنانی و ڕیكخراوی حەماسی فەلەستینی

ئەم دوو ڕێكخراوە توندڕەوە ئیسلامیە شیعە و سونە مەزهەبە كە لایەنگر و هەواداری سیاسەتەكانی ئێران و سوریان, زۆر بەگەرمی دژایەتی ئیسرائیل دەكەن و مەترسییشان لەسەر ئیسرائیل دروست كردوە و لە جەنگی 1 مانگەی حوزەیرانی/2006دا حیزبولاَ توانی بۆ یەكەم جار لەمێژووی ئیسرائیلدا ڕۆكێتی دوورهاوێژ ڕەوانەی ئیسڕائیل بكات و مەترسی جدی بۆ دانیشوان و شارەكانی دروست بكات وەك شارەكانی حەیفاو تەنانەت تەلئەبیبیش. حیزبولاَ لەلوبناندا بۆتە سەرەنێزەی ئۆپۆزسیۆن دژی حكومەتەكەی فوئاد سەنیۆرە و زۆرینەی پەرلەمان و ئاژاوەو گێچەڵی زۆر دەنێتەوە.

حەماسیش لە فەلەستیندا بەهەمان شێوە لەگەڵ ڕێكخراوی فەتحدا كەمیانڕەوترە دژی ئیسرائیل كەوتۆتە هەڵایسانی شەڕی ناوخۆ و هیچ مساوەمەیەك ناكات لەسەر دروشم و ئامانجەكانی. كە بەمەش هەردوو ڕێكخراو مەترسی جدیان دروست كردوە بۆسەر هەیمەنەو نفوز و دەسەلاَتی ئیسرائیل و ئەمریكا لەناوچەكەدا.

بەم بوونی هەموو ئاستەنگانەوە لەبەردەم ستراتیژ و پلانەكانی ئەمریكا لەناوچەكەو لەعێراقیشدا.,ئاسۆی دواڕۆژی مانەوەو بون و دەسەلاَتی ئەمریكا لە عێراق و ناوچەكەدا ڕۆشن نیە و بەرەو ئاڕاستەیەكی نادیار و تاریك هەنگاو دەنێت.8

*　　*　　*
*　　*
*

گەورەترین مەترسی

❖ ئاشکرایە دین کاریگەریەکی گەورەی هەیە لەسەر فکر و هەڵسوکەوت و گوتاری سیاسی و کۆمەڵایەتی و دابونەریتی گەلان بەشێوەیەکی گشتی و بۆتە هۆکارێکی پێکەوە گرێدانی زۆرێك لەگەلان بەیەکەوەو یەکێکە لەپایەکانی پێکهێنانی نەتەوەش, دیانەتە سەرەکیەکانی ئەم ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە بریتین لە دیانەتی ((جولەکە و مەسیحیەت و ئیسلام)) کەهەرسێ دیانەتەکە لەم ناوچەیەدا سەریان هەڵداوەو بڵاوبونەتەوە بەناو گەلانی دونیاشدا.

هەروەك چۆن دین بۆتە هۆکارێکی پێکەوەگرێدان و کۆکردنەوەی زۆرێك لەنەتەوەکانی دونیا بەهەمان شێوە و بگرە زیاتریش بۆتە هۆکاری لێکترازان و جیابونەوەو خوێنڕشتنی گەلان و بگرە پێکهاتەی یەك گەلیش, هەموو دیانەتەکان بەهۆی قوڵبونەوەو لێکتێگەیشتنی جۆراو جۆر و شیکردنەوە و ڕاڤەکردنی هەمەلایەنە بۆ دەقی ئایەتەکان و فەرموودەکان, دابەش بونەتە سەر چەند ڕچە و ڕێبازێکی ئاینی کە ئەگەر لەبنەما سەرەکەیەکانی ((عەقیدەدا)) یەك بگرنەوە, ئەوا لە زۆرێك لەهەڵسوکەوتە ڕۆژانەییەکاندا لێك دوور دەکەونەوە. هەرئەمەش وایکردوە کە گروپی دینی جیاواز لەناو یەك دیانەتدا دروست ببێت و هەریەکەشیان سەر بە قوتابخانە و ناودارێکی ئەو دیانەت بن و پەیڕەوی فتواو بڵاوکراوەکانی بکەن. مێژووی دیانەتەکان لەم ناوچەیەدا چەندە مێژوویەکی پرشنگدارە و هۆکاری پێشکەوتن و سەرهەڵدانیقۆناغێکی نوێ و هوشیارکردنەوەی میلەتان بوە, بەهەمان شێوەش لەدوو توێی مێژوەکەی خۆیاندا بەسەدان لاپەڕەی ڕەش و خوێناویشیان لەخۆ گرتوە.هەربۆیە لەسەردەمانی کۆن و ئێستاشدا هەرکاتێك لایەنێك ویستبێتی دەست وەربداتە کاروباری ناوخۆی وڵاتێکەوە بەمەبەستی ئاژاوەنانەوەو گۆڕان و داگیرکردن ئەوا هەمیشە خاڵی لاواز بریتی بوە لە ((کەلێنی ئاینی)) و توانیویانە لێوەی دزە بکەنە ناو ڕیزەکانی ئەو گەل و وڵاتەوە. بەو پێیەی ئەم ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەش زۆربەی هەرەزۆری گەلانی موسوڵمانن و پەیڕەوانی دینی ئیسلامن. هەربۆیە هەمیشە خاڵە جیاوازەکانی ئەم دیانەتە بونە هۆکاری دەسپێکی ئاژاوەنانەوە و گۆڕان .

ئاشکرایە لە دیانەتی جولەکەدا ڕچە و ڕێبازی توندڕەو و میانڕەو هەن. هەروەرها لەدیانەتی مەسیحیشدا مەزهەبی کاسۆلیکی و پرۆتستانت و ئەرسۆدەکس هەن. لەدیانەتی ئیسلامیشدا مەزهەبی سونەو شیعە هەن.

کە زۆربەی کات ئەم مەزهەبانە لەهەموو دیانەتەکاندا بەدرێژایی سەرهەڵدان و لێك جیابونەوەیان لەململانێ و دووبەرەکی و خوێن ڕشتنی یەکتریدا بوون و هێندەی بونەتە هۆی لاوازی دیانەتەکان نیوهێندە نەبونەتە هۆی پتەوکردن و بەهێزکردنیان.

هەربۆیە لە ئێستادا و لەم ناوچەیەدا((مەترسیدارترین هەڕەشە بۆ سەر یەکێتی گەل و وڵاتەکان بریتیە لە

هەڕەشەی مەزهەبی لەنێوان سونەو شیعەکاندا)) 9
ئاشکراشە پڕۆژەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورە و کە کرۆکی بیرۆکەکەی بریتیەلە لەبیردۆزەی فەوزای دروستکەر و پایە گرنگەکانی ئەم بیردۆزەیەش بریتیە لە جۆشدان و هاندانی کێشە مەزهەبی و تایەفی و نەتەوەییەکان بۆ دروست بوونی فەوزایەکی گەورە لەناوچەکەدا و دەستپێکردنی گۆڕانێکی گەورە و کاریگەر بەسەر جوگرافیاو سنوری وولآتانەی ناوچەکەدا.و سەرلەنوێ داڕشتنەوەو ڕێکخستنەوەی لەلایەن ئەمریکاوە بەپێی تێڕوانین و بەرژەوەندیەکانی خۆی ,
بۆزیاتر تێگەیشتن لەهەردوو مەزهەبی سونە و شیعە لە ئیسلامدا و کێشە و ململانێکانیان و خاڵە جیاوزەکانیان بەکورتی باسی هەریەکە لەو دوو مەزهەبە دەکەین .

*　　　*　　　*

*　　　*

*

1. مەزهەبی سونە

زاراوەی ئەهلی سونە و جەماعەت ئەم زاراوەیە زاراوەیەکی گشتگیرە و بەتایبەتیش بەکاردێت بۆ ئاماژەکردن بەمەزهەبی سونە لە ئیسلامدا کە خۆیان جیادەکەنەوە لە مەزهەبی شیعە.
ئەم زاراوەیە ئاماژەیەکی دینی هەیە بەوەی کە مەزهەبی سونە بەوە دەزانێت کە پەیڕەوانی سونەتی پەیامبەرن لە ((گوتە و کردار و نوسیندا)). لەهەمان کاتیشدا تێگەیشتنی سیاسیشی هەیە و لەوەدا دەردەکەوێت کە زاناکانی ئەم مەزهەبە هەمیشە جەخت دەکەنەوە لەسەر یەکێتی و کۆمەڵ و ڕێگرتن لە فیتنە. ئەم هەڵوێستەش لەکاتێکدا دەرکەوت کە زۆربەی صەحابیەکان خۆیان پەراوێزگرت لەفیتنەی ((ململانێی نێوان معاویە و عەلی)) لەدوایشدا بەحوکمی معاویە ڕازیبوون دوای سەرکەوتنی لێرەشدا هەر لەبەر ترسی فیتنە.10
سونە ڕێباز و ئاینزایەکی سەرەکی ئیسلامە.بەشێکی سەرەکی پێك هاتەی مسوڵمانانە و زۆربەی مسوڵمانانی جیهان دەگرێتەوە, ئەمانە تەنها بڕوایان بەو فەرمایشتانە هەیە کە لە قورئاندا هاتوەیان لەسەر زاری پەیامبەرەوە بیستراوە.یاخود ئەو بیروڕایانەی کەلەڕێگای ئەوانەوە چەسپاوە, ئیتر هەرچیەکی تر هەبێت پاش ئەوانە((بیدعەیە)). هەروەها بەوە لەگەڵ مەزهەبی شیعەدا جیادەکرێتەوە کە سونە پەیڕەوی ئەو فتوایە دەکەن کە دەڵێ پێشەوایەتی ئیسلام دوای پەیامبەر بۆ ئەبوبەرکی صدیقە, بەپێچەوانەی شیعەکان کە تەنها بەپێشەوایەتی ئیمام عەلی ڕازین و بەحەقی ئەوی دەزانن چونکە ئامۆزای پەیامبەرەو لە ئەهل و بەیتە و لەوبەولاوە بەکەسی تر ناشێ. 11

سونە لەڕووی زاراوەییەوە بریتیە لە داب و نەریت و ڕێگا, هەروەها بریتیە لەوەی کە ڕەنگێکی دیاریکراوی نیە دەشێت باش بێت یان خراپ, بەڵام لەڕوی دینی و سیاسیەوە چەند مانایەك دەبەخشێت:-
1. سونەت بەمانای یاساو ڕێگا دێت, وەك لە قورئاندا هاتوە((سنت الله)) و ((سنت الاولين)).
2. سونەت بەمانای ئەوەی لە پەیامبەرەوە وەرگیراوە لە گوتە و کردار و نوسین,کە ((سونە و شيعە)) لەسەر ئەمە کۆکن جیالەوەی کە سونە بڕوای بە گێڕانەوەی صەحابەکان هەیە و شیعەش بڕوای بەئیمامەکان هەیە, بەمەش سونەت یەکێکە لەچوار کۆڵەکەی دین لە قورئان و سونەت و ئیجماع و قیاس.
3. سونە , بەمانای ئەهلی جەماعە دێت کە مەزهەبێکی سیاسی و بیروباوەڕی و فقهیە,کە بە میانڕەو نەك توندڕەوی ناسراوە لەهەموو بیروباوەڕەکانیدا. زۆرێکیش پێیان دەڵێن ئەهلی جەماعە و جمهور.
4. سونە, جۆرێکە لەو پێنج حوکمە کە زانایانی دین بۆ کرداری مرۆڤ دایانناوە لە :- فەرز و سونەت و ڕێپێدراو خراپ و حەرام . 12
لەئێستادا زۆرێك لەو گروپە ئیسلامیانە ئەم زاراوەیە بەکاردێنن بۆ ئەو گروپەی کە ڕزگاری دەبێت وەك ئەوەی لە فەرمودەیەکی پەیامبەردا هاتوە کە دەڵێت ((ئیسلام دەبێت 73 گروپ و کۆمەڵەوە کە تەنها یەکێکیان ڕزگاری دەبێت)). وەزۆرێك لەو گروپە ئیسلامیانە هەوڵی پاوانکردنی ئەو ناوە دەدەن بۆ خۆیان وەك وەهابیەکان و...هتد.لەکاتێکدا چەمکی مێژوویی ئەم زاراوەیە هەموو مەزهەبە سونیەکان دەگرێتەوە کە پەیڕەوی لەسونەتی پەیامبەر دەکەن.13

فقهی سونی

سەرهەڵدان و گەشەکردنی فقهی سونی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتاکانی ئیسلام.بەتایبەتیش دوای کۆچی پەیامبەر, بەشێوەیەك کە ئیجتیهاد لەلایەن صەحابە و دواکەوتوان(تابعين) و مسوڵمانان بەگشتی سەر یان هەڵدا دەربارەی جێبەجێکردنی گوتەو کرداری پەیامبەر.
لەگەڵ بڵاوبونەوەی ئیسلام و فراوان بوونی و ڕووبەڕووبونەوەی لەگەڵ زۆرێك لە کێشەی نوێی دینی و یاسادانان, لەبەرئەوە ئیجتیهاد بوە پێویستیەك بۆ وەڵامدانەوەی ئەو کێشانە.بەمەش کۆمەڵێك لەزانا دروست بوون کە ئەرکیان فێرکردنی مسوڵمانان بوو بۆ ئەرك و فەرمانە دینیەکان. فراوان بوونی جوگرافیای ئیسلام و جیاوازی ژینگەکان کە ئیسلامی تیدا بڵاوبۆوەو هەروەرها توانی هەندێ دەقی ئاینی کە دەکرا ئیجتیهادیان تیادا بکرێت بەگوێرەی بارودۆخەکان, ڕێگە خۆشکەر بوو بۆ دروست بوونی قوتابخانە فقهیە جیاوازەکان لەووڵاتانی ئیسلامیدا. بەشێوەیەك کە بۆ هەر زانایەك فەقێ و پەیڕەوانی بۆ پەیدا بوو کە ڕێنمایی و فتواکانی ئەم زانایانەیان بڵاودەکردەوە.
ئەو مەزهەبە فقهیانەی کە دەرکەوت و زۆر بڵاوبونەوە لەناو ئەهلی سونەدا بریتین لە چوار مەزهەب و بونەتە مەزهەبی فەرمی لەکتێب و بڵاوکراوەکانی ئەهلی سونەدا , ئەوانیش بەپێی دەرکەوتنیان:-
1. مەزهەبی ئەبی حەنیفەی نوعمان

2.مەزهەبی مالكی كوڕی ئەنەس

3. مەزهەبی شافعی

4. مەزهەبی ئەحمەدی كوڕی حەنبەل

بنەماكانی فقهی سونە

بنەمای فقە لەلای ئەهلی سونە بریتیە لە قورئان و سونەتی پەیامبەر و ئیجماع و پێوانە(قیاس). سونەتی پەیامبەر كۆكراوەتەوە لە 10 كتێبی سوندا وەك ((صەحیحی بوخاری و موسلیم و 4 كتێبەكانی سونە وەك سونەتەكانی ئەبو داود و نسائی و پاڵپشتەكانیان وەك پاڵپشتی ئەحمەدی كوڕی حەنبەل و ...هتد وەك سەرچاوەیەك بۆ ئیمان و یاسادانان.)).

قوتابخانە فقهیەكان

دابەش دەبێتە سەر 4 قوتابخانە مەزهەبیە فقهیەكان بەپێی دەركەوتنیان:-

1. حەنەفی
2. مالكی
3. شافعی
4. حەنبەلی

ئەم مەزهەبانە تەنها قوتابخانەیەكی فقهین و هیچ جیاوازیەكیان لەنێواندا نیە لەسەر ((عەقیدە)), هەروەها مەزهەبی فقهی تر هەن بەلأم هێندەی ئەم چوار مەزهەبە بلأو وبەناوبانگ نین.

دەسەلأت وجوگرافیای بلأوبونەوەی مەزهەبی سونە

مەزهەبی سونە بەگەورەترین و بلأوترین مەزهەب دادەنرێت لە ئیسلامدا لەهەموو دونیادا. بەشێوەیەك پەیڕەوانی ئەم مەزهەبە دەگاتە 90٪ی مسوڵمانان جیهان. هەروەها لە ئێستادا مەزهەبی فەرمی زۆرێك لە ووڵأتە ئیسلامیەكانە,هەروەك لە كۆنیشدا مەزهەبی فەرمی زۆربەی ووڵأتانی ئیسلامی بوە لە ڕۆژهەلأت و ڕۆژئاوادا, بۆ نمونە دەوڵەتی عوسمانی مەزهەبی ((ماتریدی)) سونەی كردبوە مەزهەبی ڕەسمی دەوڵەت و قوتابخانەی ((حەنەفیشی)) كردبوە سەرچاوەی حوكم و یاسادانانی دەوڵەت , لەگەڵ داننان بەمەزهەبەكانی تریشدا و دامەزراندنی دادوەر و مامۆستا بۆیان.

زاناو ڕابەرانی ئەهلی سونە و جەماعە

1. پەیامبەر((محمد کوڕی عەبدوڵا)) درودی خوای لێبێت
2. خەلیفەکانی ڕاشدین
3.صەحابەکان
4.دواکەوتوەکان(تابعین)
5.ئەبوحەنیفەی نوعمان
6.مالکی کوڕی ئەنەس
7.شافعی
8. ئەحمەدی کوڕی حەنبەل
9. محمد کوڕی ئیسماعیل کوڕی ئیبراهیمی بوخاری کە دانەری کتێبی صەحیحی بوخاریە
10. موسلیکم کوڕی حەجاجی نیساپوری دانەری کتێبی صەحیحی موسلیمە

قوتابخانە فکریەکان لای ئەهلی سونە

مەزهەبی سونە گەلێك لق و پۆپی لێدەبێتەوە کە جیاوازیان هەیە لە ڕاڤەکردنی((عەقیدەی ئیسلامیدا)) لەوانەش:-

1. قوتابخانەی سەلەفی/ ئەهلی فەرمووده
2. قوتابخانەی ئەشعەریەکان
3. قوتابخانەی ماتریدیەکان
4. قوتابخانەی دیوبەندیە
5. قوتابخانەی بربلویە

هەندێ لە سۆفیەکانیش خۆیان حساب دەکەن لەسەر ئەهلی سونە و جەماعەت, لەگەڵ ئەوەی کە چەند جیاوازیەکیان هەیە لە گەڵیاندا دەربارەی هەندێ لە عەقیدە و خواپەرستیدا, لە ڕێگاکانی سۆفیەکانیش:-

1. ڕێگای قادری
2.ڕێگای تیجانی
3.ڕێگای ڕیفاعی14

* * *

* *

*

2.مەزهەبی شیعە

چەمك و زاراوەی شیعە

ووشەی شیعە لە زمانی عەرەبیدا بەمانای لایەنگری دێت و هەموو ئەوانە دەگرێتەوە کە لایەنگری عەلی کوڕی ئەبوتالیب و ئال و بەیتی پەیامبەرن. 15

وشەی ((شیعە)) وەرگیراوە لەکرداری ((تەشەیوع))وەکە ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە ڕێبازێکی دیاریکراو دەگرن, یان ڕێگایەك یان فکرەی کەسێکی دیاریکراو دەگرن.

((شیعە)) مەبەست لێیان لایەنگرانی ئیمام عەلی کوڕی ئەبو تالیبە کە لەلایەن پەیامبەرەوە دەستنیشانکراوە بۆ جێگرتنەوەی لە دواخۆی. شیعەکان داننانێن بە خەلافەت لەڕێگەی شوراوەکە هەرسێ خەلیفەکانی تر((ئەبوبەکر و عومەر و عوسمان)) لەڕێگەیەوە بونەتە خەلیفەی مسوڵمانان و پێیان وایە ئەوان حەقی عەلیان خواردوە لە خەلافەتدا.

هەروەها شیعە بڕوایان وایە کە ئیمام عەلی کوڕی ئەبوتالیب و کوڕەکانی پێشەواو ڕابەری مسوڵمانانن لەدوای پەیامبەر بەدەقی قورئان. وەهەر لە پەیامبەرەوە زانست و پاکێتیان وەرگرتوە و ملکەچبون بۆیان واجبە, و بەمەزهەبی فقهیەکەیان دەوترێت ((جەعفەری)) کە بۆ ئیمام جەعفەری صادق دەگەڕێتەوە. 16

بەڵام هەندێك لە شیعەکان پەیڕەوی ئەو گووتەیە دەکەن کە دەبێت پێشەوایەتی ((ئیمامەت)) دوای پەیامبەر بۆ عەباسیەکان بێت.

کۆمەڵێکی تریان بڕوایان وایە کە پێشەوایەتی بۆ کەسانی تر بێت کە هیچ پەیوەندیەکیان بە ئەهلی بەیتی پەیامبەرەوە نەبێت.17

مێژووی سەرهەڵدانی شیعە

دروستبوونی ((شیعە)) کە بەلایەنگرانی ئیمام عەلی کوڕی ئەبوتالیب ناسراون لەوکاتەوە ناسرا کە پەیامبەر لە دوای ((حەجی ماڵئاوایی)) مسوڵمانانی کۆکردەوە لە جێگەیەك کە بە((غدیر خم)) ناسراوە و پێڕاگەیاندون کە ((دوا خۆی عەلی ببێتە ڕێبەری مسوڵمانان))وەك لەم فەرمودەیەدا دەردەکەوێت ((من كنت مولاه فهذا على مولاه,اللهم وال من ولاه وعاد من عاداه.وانصر من نصره واخذل من خذله وادرالحق اينما دار))18. لەگەڵ ئەوەی ئەم ڕووداوەهەموو سەرچاوە ئیسلامیەکان ڕاستیەکەی دەسەلمێنن بەڵام بەهۆی هەڵەیەکی زمانەوانی و لێتێگەیشتنی جیاوازەوە گەورەترین هەڵا دروست بوە لەناو ئیسلامدا.هەرچی لایەنگرانی شیعەیە دەڵێن مانای((مولى)) ئەوەیە کە((هەرچی پەیامبەر ڕابەرایەتی کردوە ئەوا لەمەودوا عەلی ڕابەرایەتی دەکات)) .

بەڵام ئەهلی سونە دەڵێن ووشەی ((مولى)) بەمانای ڕێز و خۆشەویستیە و مانای ((ڕێبەر و ئیمامی)) مسوڵمانان ناگرێتەوە.

مەزهەبی شیعە لە ئیسلامدا بەدووەم مەزهەب دادەنرێت لەدوای مەزهەبی سونەوە , چونکە لە ڕووی پەیڕاوەنەوە لە مەزهەبی سونە کەمترن و تەنها لەلایەن هەندێ ووڵاتانی ئیسلامەوە بەمەزهەبی فەرمی دەوڵەت ناسراوە , مەزهەبی شیعە و دروستبوونی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتاکانی ئیسلام لەسەردەمی ژیانی پەیامبەردا

کاتێك کۆمەڵێك لە صەحابە لایەنگری ئیمام عەلیان ئەکرد کە ناوبانگترینیان ((ئەبو زەری غەفاری و سەلمانی فارسی و مقدادی کوڕی ئەسوەدی کندی و عەماری کوڕی یاسر و جابری کوڕی عەبدولاَ و حوزەیفەی کوڕی یەمانی و بیلالی کوڕی ڕەباح و زۆرێکی تر)) 19 ,هەندێکی تر مێژووی دروست بوونی شیعە بۆ دوای مردنی پەیامبەر دەگەڕێننەوە.

هەندێکی تر دەڵێن دوای کوشتنی عوسمانی کوڕی عەفان سێیەم خەلیفەی ئیسلام شیعە سەریهەڵداوە .

د. تەها حوسەینیش دەڵێت ((لەدوای کوشتنی عەلیەوە شیعە سەریهەڵداوە)).

هەندێکی تریان پێیان وایە کەلەگەڵ دەرکەوتنی بیردۆزەی ((دەق و دیاریکردنەوە)) دروست بووە.

بەلای شیعەکانەوە ئەو گوتەیە ڕاست نیە کە دەڵێت شیعە لە مێژوی جەنگی ((صفين))ەوە دروست بوە, ئەگەر وابوایە ئەی ئەو کەسانەی کە لەگەڵ ئیمام عەلیدا دەجەنگان کە ژمارەیەکی زۆری صەحاب بوون کێبوون ئەگەر شیعە نەبوبن.شیعەکان پێیان وایە ئەوانەی کە ئەم بیردۆزەیە دەخەنە ڕوو گوایە شیعە مەبەستی سیاسی لەپشتەوەیە نەك دینی.

هەندێکی تر دروستبوونی شیعە دەگەڕێننەوە بۆ ئیمام ((جەعفەری صادق)) و مەزهەبی شیعە بەناوی ئەوەوە ناسراوە. بەلاَم شیعەکان ئەم ڕایەش بەهەڵە دادەنێن چونکە شیعە زۆر لەپێش سەردەمی ئیمام جەعفەری صادقەوە هەبوە,چونکە ئیمام جەعفەر لەباوکیەوە ئیمام باقرمەزهەبی شیعەی وەرگرتوە و ئەویش لە باوکیەوە عەلی کوڕی حوسەین و ئەویش لە لە ئیمام حوسەین و بەم شێوەیە ئەو نجیرە ڕابەرانە کۆتاییان دێت بە ئیمام عەلی کوڕی ئەبو تالیب و لەوەوە مەزهەبی شیعە دروست بوە . بەلاَم بەهۆی ئەوەی لە سەردەمی ئیمام جەعفەری صادقدا جۆرێك لە ئازادی ڕادەربڕین هەبوە و توانیویەتی لەسەردەمی خۆیدا چالاکی ئاشکرا بنوێنێت و بتوانێت زانست و فکر و بنەماکانی مەزهەبی شیعە بلاَوبکاتەوە و بناسێنێت بەمسوڵمانان.

شێخ کاشف الغطاء دەڵێت :- ((ئەو کەسەی کە یەکەم تۆوی تەشەیوعی ڕواند لە ئیسلامدا هەمان ئەو کەسەیە کە خاوەن نامەی ئیسلامە کە ئەویش پەیامبەرە. و لەژیانی خۆیدا گەشەی کردو لەدوای مردنیشی بەریگرت)).

شێخ موزەفەر دەڵێت :- ((بانگەوازی تەشەیوع لە ئیسلامدا لەوکاتەوە سەریهەڵدا کە بۆ یەکەم جار پەیامبەر بانگەوازی ئیسلامی ڕاگەیاند لە دۆڵ وچیاکانی شاری مەکەدا و ئیمام عەلیش هەر لەوکاتەوە لەتەك پەیامبەردا بانگەوازی بۆ کردوە)).

بەلاَم هەندێ لە ناحەزانی شیعە دەڵێن:- بانگەوازی شیعە لەلایەن((عەبدولاَی کوڕی سەبەئەوە)) دەستپێکردوە, کەشیعە لەو پیاوە و لەگوتار و کردارەکانی بێبەریە, و ئەم پیاوە کە کەسایەتیەکی خەیاڵیە تەنها بۆ دژایەتیکردنی شیعە دروستکراوە .

هەندێکی تر دەڵێن:-شیعە لەوکاتەوە دروست بوە کەلەژێر کەپری ((سەقیفە)) کۆبونەوەیەك لەنێوان ئیمام عەلی و لایەنگرانیدا کرا کە بەیعەت بەخەلیفە ئەبوبەکر نەدەن. کە ئەمەش بەلای شیعەکانەوە ناڕاستە چونکە ئەگەر پێشینەیەك بۆ ئەو کۆبونەوەو لایەنگریە نەبوبێت چۆن ئیمام عەلی و لایەنگرانی کۆدەبنەوە و هاوڕاو هاودەنگ دەبون.

هەندێکی تر دەڵێن:-فارسەکان دامەزرێنەری مەزهەبی شیعەن,کە ئەمانەش لەگەڵ ئەو کەسانەدا یەکدەگرنەوە کە دەڵێن شیعە بەڕەچەڵەك جولەکەیە کە ئەمانە هەموو بۆ لەڕیشە هەڵکێشانی شیعەن لە بنەماکانی خۆی

ودوورن له ڕاستیه‌وه.20

❖ زیاد له‌یه‌کێك له‌نوسه‌ره كۆن و نوێكان ڕایانگه‌یاندوه كه‌ مه‌زهه‌بی شیعه‌ وه‌ك هه‌موو مه‌زهه‌به‌كانی تری ئیسلام له‌ ئه‌نجامی ململانیٚ سیاسیه‌كانه‌وه‌ دروست بوون, له‌هه‌مان كاتدا هه‌ندێكی تر وای ده‌بینن كه‌ له‌ ئه‌نجامی گفتوگۆیه‌كی زمانه‌وانی و ململانێی فكریدا دروست بوه‌.

به‌م شێوه‌یه‌ ده‌گه‌ڕێن به‌دوای مێژوی سه‌رهه‌ڵدان و گه‌شه‌كردنی له‌گۆڕه‌پانی ئیسلامیدا, وه‌ك ئه‌وه‌ی كه‌ مه‌زهه‌بی شیعه‌ دیارده‌یه‌كی نویٚ بێت و هاتبێته‌ ناو ئیسلامه‌وه‌,و وای بۆ ده‌چن كه‌ مه‌زهه‌بی شیعه‌ هه‌رچه‌ند به‌شێكه‌ له‌ جه‌سته‌ی ئیسلام به‌لاٚم به‌ درێژایی مێژوو و له‌ ئه‌نجامی پێشكه‌وتنه‌ سیاسی و كۆمه‌لاٚیه‌تی و فكریه‌كانیه‌وه‌ ئه‌م مه‌زهه‌به‌ دروست بوه‌ و گه‌وره‌ بوه‌ و بلاٚویش بۆته‌وه‌ له‌ جه‌سته‌ی ئیسلامدا. به‌لاٚم ئه‌م بۆچونه‌ش به‌لای شیعه‌كانه‌وه‌ هه‌ڵه‌یه‌, چونكه‌ دروست بوونی شیعه‌ بۆ سه‌رده‌می په‌یامبه‌ر ده‌گه‌ڕێته‌وه‌, كاتێك كۆمه‌ڵێك له‌ صه‌حابه‌ بونه‌ لایه‌نگری ئیمام عه‌لی كه‌ په‌یامبه‌ر به‌جێنشینی خۆی ناساند. به‌م شێوه‌یه‌ شیعه‌ بریتیه‌ له‌ ((مسوڵمانه‌ ئه‌نصار و موهاجیره‌كان)) و ئه‌وانی دوایان كه‌وتون له‌نه‌وه‌كانی ئاینده‌.

❖ مه‌زهه‌بی شیعه‌ش هه‌روه‌ك چۆن مه‌زهه‌بی سونه‌ خۆیان به‌و گروپه‌ ده‌زانن كه‌ ((ڕزگاربوون)) ئه‌مانیش خۆیان به‌ مه‌زهه‌بێكی ڕاست و ڕزگاربوو سه‌ركه‌وتوو ده‌زانن. و به‌چه‌ندین ده‌قی ئایه‌تی قورئان و فه‌رمووده‌ی په‌یامبه‌ر به‌ڵگه‌ ده‌هێننه‌وه‌ له‌سه‌ر ڕاست و دروستی مه‌زهه‌به‌كه‌یان. وه‌ك ئایه‌ته‌كانی ((ان االذين امنوا وعملوا الصالحات اولئك هم خير البرية)), لێره‌دا ((خير البريه)) به‌ ئیمام عه‌لی ووتراوه‌ . چونكه‌ له‌ناو صه‌حابه‌دا بلاٚو بوو هه‌ركاتیٚ عه‌لی بهاتایه‌ ده‌یانووت ئه‌وا ((خير البريه)) هات. وه‌ك ((ئیبن عدی و ئیبن عه‌ساكر له‌ئه‌بو سه‌عید ده‌گێڕنه‌وه‌ كه‌ عه‌لی خير البريه بوه‌)) .

❖ هه‌روه‌ها ئیبن عدی له‌ ئیبن عه‌باس ده‌گێڕێته‌وه‌ كاتێك ئایه‌تی ((ان الذين ....اولئك هم خير البرية)) هاته‌ خواره‌وه‌, په‌یامبه‌ر به‌ عه‌لی فه‌رموو كه‌ ((تۆ و لایه‌نگرانته‌ تا ڕۆژی دوایی و خوالێتان ڕازیه‌)) .

❖ زۆرێكی تر له‌فه‌رمووده‌ له‌و باره‌یه‌وه‌ هه‌ن.كه‌ ئیمام عه‌لی كه‌سێكی خۆشه‌ویست و ڕێزلێگیراو و خواش لێی خۆش بوه‌و جێگه‌ی به‌هه‌شته‌ له‌گه‌ڵ ماڵ و منداڵ و لایه‌نگرانیدا.

❖ شیعه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی كه‌ئه‌وان ڕاست و دروستن و شاڕێگه‌ی ئیسلامیان گرتوه‌ده‌ڵێن : ئه‌گه‌ر ئه‌هلی سونه‌ له‌كه‌سانی تره‌وه‌ سونه‌ته‌كانی په‌یامبه‌ریان وه‌رگرتبێت ئه‌وا شیعه‌ ڕاسته‌وخۆ له‌ئال و به‌یتی په‌یامبه‌ریان وه‌رگرتوه‌ كه‌ ئه‌وانیش ئیمامی عه‌لی و حه‌سه‌ن و حوسه‌ینن واته‌ شیعه‌ ڕاسته‌وخۆ له‌ سه‌رچاوه‌ پاكه‌كه‌ی ئیسلامه‌وه‌ ڕێنمایه‌كانیان وه‌رگرتوه‌.

ئیمام صادق ده‌ڵێت ((سه‌یرم له‌ خه‌ڵك دێت كه‌ ئه‌وان زانستیان له‌ په‌یامبه‌ر وه‌رگرتوه‌ و كاریان پێكردوه‌ و خوا هیدایه‌تی داون, به‌لاٚم واده‌بینن كه‌ ئێمه‌ی ئال و به‌یت زانستمان لێوه‌رنه‌گرتوه‌ و خوا هیدایه‌تی نه‌داوین,كاتێك ئێمه‌ ئه‌هلی به‌یت و نه‌وه‌ی ئه‌وین و له‌ماڵه‌كانی ئێمه‌دا وه‌حی هاتۆته‌ خواره‌وه‌و هه‌ر لای ئێمه‌شه‌وه‌ زانسته‌كان گه‌یشتوه‌ به‌خه‌ڵكی, ئه‌وان وا ده‌بینن خۆیان زانستكار و هیدایه‌ت دروان, به‌لاٚم ئێمه‌ نه‌زانین)) كه‌ ئه‌مه‌ شتێكی مه‌حاڵه‌.

هه‌روه‌ها ئیمام باقر ده‌ڵێت :-((ئه‌گه‌ر ئێمه‌ خه‌ڵكیمان به‌ ئاره‌زوو و ڕاوبۆچونی خۆمان ئاشنا كرد ئه‌وا به‌هیلاك ده‌چین, به‌لاٚم ئێمه‌ به‌فه‌رموده‌كانی په‌یامبه‌ر خه‌ڵكی هوشیار ده‌كه‌ینه‌وه‌ كه‌ له‌ په‌یامبه‌ره‌وه‌ وه‌رمان گرتوه‌)).

هەروەها ئیمام صادق لە جێگەیەکی تردا دەڵێت:- ((**ڕێنماییەکانی من ڕێنمایی باوکمە و ڕێنمایی باوکیشم هـی باپیرمـە و ڕێنمـایی باپیریـشم ڕێنمـایی حوسـەینە و ڕێنمـایی حوسـەینیش ڕێنمـایی حەسـەنە و ڕێنمـایی حەسەنیش ڕێنمایی ئیمام عەلیە و ڕێنمایی ئیمام عەلیش ڕێنمایی پەیامبەرەو ڕێنمایی پەیامبەریش ڕێنمایی خوایە**)).

گەلێك ئایەت و فەرموودەی تر هەن لەسەر بەرزی جێگەی ئیمام عەلی لـەلای پەیامبـەر لەوانـە:فـەرمودەی مـاڵ یـان فەرمودەی ئاگادارکەرەوە کە دەڵێت ((هذا علی اخی,ووزیری , ووصیی ,وخلیفتی من بعدی)) .

هەروەها لە جێگەیەکی تردا پەیامبەر بە عەلی دەڵێت ((انت منی بمنزلة هارون من موسی)).

هەروەها دەڵێت ((لاعطین الرایة لرجل یحب الله ورسوله و اعطاها لعلی وقوله انا مدینة العلم وعلی بابها)) .

ئایەتی ولایە کەلەسەر ئیمام عەلی هاتۆتە خوارەوە ((انما ولیکم الله ورسوله والذین امنوا الذین یقیمون الصلاة ویؤتون الزکاة وهم راکعون)) .

- روی الزمخشری فـی ربیعـه :ان رسـول الله قـال ((یـاعلی,اذا کـان یـوم القیامـة اخـذت بحجـزة الله تعالی,واخذت انت بحجزتی,واخذ ولدك بحجزتك,واخذ شیعة ولدك بحجزهم,فتری این یؤمر بنا)).
- روی احمد فی المناقب انه صلی الله علیه وسلم قال لعلی ((اما ترضـی انك معی فی الجنة,والحسن والحسین وذریتنا خلف ظهورنا,وازواجنا خلف ذریتنا وشیعتنا عن ایماننا وشمائلنا)).
- روی الطبرانـی: انـه صـلی الله علیـه وسلم قال لعلی((اول اربعـة یـدخلون الجنـة: انـا وانـت والحسن والحسین,وذریتنا خلف ظهورنا,وازاجنا خلف ذریتنا وشیعتنا عن ایماننا وشمائلنا)).

وەگەلێکی تر لە فەرموودە هەن لە سەر خۆشەویستی ئیمام عەلی و نەوەکانی .21

* * *
* *
*

عەقیدەی شیعە

شیعە لە عەقیدەیاندا پشت دەبەستن بەو دەقەی کە پەیامبەر گووتویەتی لـە جێگـەی ((**غدیر خم**)) **کـە لـەدوای خـۆی عـەلی کـردوە بەڕابـەری مـسوڵمانان, ئیـدی شـیعە ئـەم گوتەیـە بـەدەق و دیـاریکردن دادەنـێن لەلایـەن پەیامبەرەوە.**

شیعە مەزهـەبی عەقیـدەیان جەعفەریەکـە دەگەڕێتـەوە بـۆ ئیمـام جەعفـەری صـادق کـە ئـەم مەزهەبـەش لەلایـەن زانکـۆی ئەزهـەرەوە دانیپیـادانراوە. هـەروەها شـیعە لەزانـست و وەرگرتنـی دینـەوە پـشت دەبەسـتنە ئـەو پاشماوانـەی کـە لـە ئیمامەکانیانـەوە بۆیان ماوەتـەوە. و پشت نابەستن بەگوتـەی صـەحابەکانی تر, هـەروەها شیعە بڕوایان بەدادوەری هەموو صەحابەکان نیە, هەربۆیە زۆرێك لـەو کتێبانـەی لای سونە دانیانپیادانراوە لای شیعە بڕوایان پێیان نیەوەك((صـەحیحی موسلیم و بوخـاری)) و لـەجیاتی ئەمانـە هەنـدێ کتێبـی تایبـەت بـەخۆیان هەیـە وەك کتێبـی ((من لایحضره الفقیه والاستبصار والکافی للامام الکلینی و...هتد)) .**شیعە دان**

تەنها بەپاكێتی و ئیمامەتی ئیمامەكانی شیعەدا دەنێت.22

بنچینەی دین لای شیعە

لای شیعە بنچینەی دین دروست نیە چاولێكەری تیابێت, بەڵكو پێویستە لەسەر هەركەسێ بەدەلیل بیزانێت كە ئەوەش باوەڕ و بڕوا پێكردنە. لای شیعە ئەم 5 خاڵە بنچینەی دینن:-

1. یەكتا پەرستی :- بڕوابوون بەخوای تاك و تەنها و خاوەن دەسەلأت..
2. دادپەروەری:- بڕوابوون بەدادوەری خوای تاك و تەنها.
3. پەیامبەری:- بڕوابوون بە پەیامبەری((محەمەدی كوڕی عەبدولأ)) و گوێڕایەڵی بۆی.
4. پێشەوایەتی :- شیعە بڕوایان بەپێشەوایەتی كەسێك هەیە كەلە پەیامبەرەوە زانست و دینی وەرگرتوە و دەبێتە ڕابەر و پێشەواو شیعە بڕوایان وایە كە خوا مسوڵمانان بەبێ پێشەوا بەجێناهێڵێت.
5. ڕۆژی كۆتایی:- بڕوابوون بەڕۆژی كۆتایی و زیندووبونەوە.23

لقەكانی دین لای شیعە

بریتین لەو لق و پۆپانەی كە دەكرێت چاولێكەریان تیادا بكرێت وەك :-

نوێژ و زەكات و ڕۆژوو و حەج و پێنج یەك و جیهادكردن و كاری چاكە و دووركەوتنەوە لەخراپە و لایەنگری پیاوچاكانی خواو دژایەتیكردنی دوژمنانی خوا.

جوگرافیای بلأوبونەوەی شیعە

چڕی دانیشتوانی شیعەی دوانزە ئیمامی دەكەوێتە ئێران و عێراق و ئازەربایجان و بەحرێنەوە,و بەڕێژەیەكی گرنگیش لە كوەیت و لوبنان و هەندێ ناوچەی قەتیف و احساومەدینەی منەورە لەسعودیە و لەناوچەی مەسقەت و باتنە لە سەڵتەنەی عومان و دەوڵەتانی تری كەنداو و پاكستان و ئەفغانستان و هند و وولأتانی ئاسیای ناوەڕاست.

بەلأم شیعەی ئیسماعیلی لە نەجرانی سعودی و لە هندیش هەن,بەلأم شیعەی زەیدی بەزۆری لە یەمەن هەن.24

گروپ و كۆمەڵەكانی شیعە

مەزهەبی شیعەش هەروەك مەزهەبی سونە دابەشبۆتە سەر چەندین لق و پۆپی جیاواز وەك:-

1. شیعەی ئیمامی یان دوانزە ئیمامی

ئەم گروپە لە ئەنجامی ململانێی سیاسی لەسەردەمی ئەمەویەكاندا دروست بوو,بەوەی كە دەقێكی قورئانیو پەیامبەر هەیە بە دانپیادانانی عەلی بۆ پێشەوایەتی مسوڵمانان25 , ئەم گروپە بەزۆری لە ئێران و عێراق و لوبنان هەن. ئەم گروپەش دەبنە 3 لقی ترەوە وەك:-

- الاصولیة

- ❖ الشيعية
- ❖ الاخبارية 26

دوانزه ئیمامەکەی ئەم گروپە بریتین لە :-

1. **عەلی کوڕی ئەبو تالیب**
2. **حەسەنی کوڕی عەلی**
3. **حوسوینی کوڕی عەلی**
4. **عەلی کوڕی حوسەین((زەین العابدین))**
5. **محمەدی کوڕی عەلی((باقر))**
6. **جەعفەری کوڕی محەمەد((صادق))**
7. **موسی کوڕی جەعفەر((کازم))**
8. **عەلی کوڕی موسا((ڕەزا))**
9. **محەمەد کوڕی عەلی ((جەواد))**
10. **عەلی کوڕی محەمەد((هادی)**
11. **حەسن کوڕی عەلی ((عەسکەری))**
12. **محەمەدکوڕی حەسن((مەهدی چاوەڕوانکراو))**27

2. شیعەی ئیسماعیلی

لەشیعەی دوانزە ئیمامی جیابۆتەوەکە هۆکاری سیاسی لە پشت ئەم جیابونەوەیەوە بوو,جیابونەوەکەش لەسەر ئەوەبوو کە ئیسماعیلیەکان دەیان ووت دەبێت ئیمامەت لەدوای جەعفەری صادقەوە بۆ کوڕە گەورەکەی بێت ((ئیسماعیل)) بەڵام دوانزە ئیمامیەکان دەیان ووت دەبێت بۆ کوڕی دووەمی بێت ((موسی)) , ئەم گروپە زیاتر فکر و فەلسەفە خەیاڵی بەسەردا کێشاو دواتر چەند گروپێکی فەلسەفی لێ جیابۆوە وەك ((اخوان الصفا وخلان الوفا)). وەهەندێکی تریان بڕوای کۆمەڵایەتی و جەماعی تیایدا زاڵ بوو وەك ((قەرامیتەکان)) ئەم ڕەوتە بە باڵی چەپی ناو شیعە دەزانرێن,لەیەمەن و کەنداوی عەرەبی بڵاوبونەتەوە و دەوڵەتیان دامەزراند وەك ڕەوتێکی شۆڕشگێڕی دژی خەلیفەی عەباسیەکان لەسەرەتای سەدەی دەیەمی زاینیەوە دەرکەوتن. و بڕوایان بە یەکسانی پیاوان و ژنان هەبوو, موڵکایەتی تایبەتیان ڕەتدەکردەوە, هەموان لە بەرهەم هێناندا بەشداربوون, کۆمەڵە و ڕێکخراوە پیشەییەکانیان دامەزراند. , وەهەندێکی تریان کۆنەپارێزی بەسەریدا زاڵ بوو وەك ((فاتمیەکان)) لەمیسر و مەغریب کە دواتر دەوڵەتیان دامەزراند28.. ئەم ڕەوتەی شیعە بەزۆری لە ((هند و پاکستان و ئەفغانستان و عومان و زنجیبار و تانزانیا))دا هەن .وەئەم ڕەوتەش چەند لقێکی تری لێ دەبێتەوە وەك:-

- ❖ **نزاری**

- ئیسماعیلی فارس
- ئاغاخانی
- بەهرەییەکان 29

3. شیعەی زەیدی

بنەچەیان دەگەڕێتەوە بۆ ئیمام((زەیدی کوڕی عەلی)) کە ناسراوە بە ((زەین العابدین)) لەدوای کوشتنی زەیدەوە ئەم ڕەوتە لەسەردەمی عەباسیەکاندا سەریهەڵدا. بەڵام لە پێش ئەو کاتەدا وەك ڕەوتێکی شیعی لەبزوتنەوەی((موعتەزیلەدا)) کاریان دەکرد. فکرەی شۆڕشیان بۆ گۆڕان بەلاوە پەسەند بوولەبەرئەوەی موعتەزیلەکان لایەنگری خەلیفە عەباسیەکانیان دەکرد ئەم ڕەوتە جیابونەوە لێیان.زەیدیەکان گەلێك شۆڕشیان بەرپاکرد و توانیان لە تەبەرستان و یەمەن دەوڵەتی زەیدی دابمەزرێنن. ئەم ڕەوتەش دابەش دەبێتە سەر 3 لقی تر وەك:-

- جارودی
- سلێمانی
- بەتری 30

4. شیعەی کەیسانی

بریتین لەو گروپەی کە محەمەدی کوڕی عەلی کوڕی ئەبوتالیب بە ئیمامی خۆیان دەزانن, ئەم کوڕەی ئیمام عەلی لە فاتیمەی کچی پەیامبەر نیە و بەچوارەم ئیمامی دادەنێن لەدوای عەلی و حەسەن و حوسەینەوە, ناوی ((کەیسانی)) لەوەوە هاتوە کە ناوی یەکێك لەسەرکردە دیارەکانی شۆڕشەکەیان بوو کە ئەویش ((موختاری کوڕی ئەبو عوبەیدە)) بوو کەناسراو بوو بە ((کەیسان)), شۆڕشەکەیان لەدوای کوشتنی حوسەینەوە دەستیپێکرد لە کوفە. ئەم ڕەوتە کۆتایی پێهات وەکو هەموو ڕەوتە شیعیەکانی تر . 31

5. مەزهەبی تر

وەك نەصیری یان عەلەوی 32

6. هەندێ مەزهەب کە دواتر بونەتە دینی سەربەخۆ وەك :-

- بەهائی
- بابی
- دورزی

7. هەندێ گروپی مێژوویی کە بەشیعە دادەنرێن وەك:–

- فەتحی
- واقفی
- کەشفی
- کەریمخانی
- موسەوی
- قرتی
- موغیری
- تۆبەکاران
- نەجاری
- قەتعی
- بەکری
- زرار
- محەمەدی
- ناووسی
- هشامی
- شەمتی
- عەماری
- موبارەکی
- کامیلی 33

- لەناو کوردیشدا((عەلی ئیلاهی و کاکەیی و شەبەك)) بەشیعە دادەنرێن. 34

*　　　*　　　*
*　　　*
*

خاڵە جیاوازەکانی نێوان مەزهەبی سونە و شیعە لە ئیسلامدا

وەك لەپێشەوە باسمان کرد ئەم دوو مەزهەبە هەریەکەیان چەندین دەقی ئایەت و فەرموودە دەهێننەوە بۆ پاڵپشتیکردنی خۆیان کە ڕاستن و مەزهەبەکەی تر هەڵە و ناڕاست و دروستکراوەو نامۆیە بە ئیسلام و مسوڵمانان .

مێژوی جیاوازی نێوان هەردوو مەزهەبی سونە و شیعە دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازیەکی سیاسی کە دەرکەوت لەسەردەمی خەلیفە ڕاشیدینەکاندا کەلای سونە واناسراون کە لەسەر ئیمامەتی عەلی کوڕی ئەبو تالیب بوو کە شیعە پێی وایە خەلیفایەتی حەقی ئیمام عەلیە نەك ئەو 3 خەلیفەیەی تر ((ئەبوبەکر و عومەر و عوسمان)) , هەروەها جیاوازیەکە زیاتر قوڵ بوەوە لەلایەك بەهۆی ململانێی عەلی و معاویەوە و لەلایەکی تریشەوە ململانێی نێوان عەلی و ئەصحابەکانی شەڕی جەمەل لەدوای کوشتنی عوسمانی کوڕی عەفان.

کێشەکە زیاتر قوڵ بۆوە لەسەردەمی هەردوو دەوڵەتی ئەمەوی و عەباسیەکاندا کە دژایەتیەکی زۆری شیعەکانیان دەکرد و دەیان چەوساندنەوەو بەمەش بۆشاییەك لەنێوان شیعە و دەسەڵاتدا دروست بوو.

سەرەڕای ئەوەی کە جیاوازیەکە بەشێوەیەکی سیاسی و فکری دەستی پێکرد لەسەر مەسەلەی ئیمامەت و حەقی عەلی کوڕی ئەبو تالیب, بەڵام دواتر گۆڕا بۆ کێشەیەکی ئیمانی و فقهی قوڵ کاتێك کە بیردۆزەی ئیمامەت لای شیعە ڕەگی داکوتا, بەشێوەیەك شیعە وایدەبینێت کە ئیمامەتی ئال و بەیت ئەصڵی دینە و مەزهەبە فقهیەکانی تر لادەرن وەشیعە ئەبوبەکر و عومەر و عوسمانیش بەهەڵە دادەنێن نەك هەر معاویە .

جێگەی باسە کە جیاوازی ئەم دوو مەزهەبە لەسەر ئەصڵی دینە کە ئیمانی پێتەواو دەبێت.لەبەرئەوەی ئەو صەحابانەی کە ڕازیبون بە خەلیفایەتی 3 خەلیفەکەی پێش عەلی, لەبەرامبەردا شیعە بڕوایان بەو فەرموودانە نیە کە ئەو صەحابیانە گێڕاویانەتەوە, یان بە تەفسیری قورئان یان مەسەلە فقهی و عەقیدەیەکانیان و...هتد.

بەم شێوەیە سونەش بەهەمان شێوە دەڕواننە ئەو ئەصحابانەی کە بڕوایان بە ئیمامەتی عەلی هەیە و 3 خەلیفەکەی تر ڕەتدەکەنەوە. بەهەمان شێوە لە مەزهەبی شیعەی ئیسماعیلیدا هەندێ کەس پەیدابوون کە هەندێ بیرۆکەی عیرفانیان داهێنا کە بەمەزیاتر لە فوقەهائی مسوڵمانان دوورکەوتنەوە,هەتا لەناو سونەکانیشدا ڕەوتی سۆفیگەرایی دروست بوو وەك مونافسێکی ئەو ڕەوتەی شیعەی ئیسماعیلی .35

❖ گرنگترین خاڵە جیاوازەکانی نێوان مەزهەبی سونە و شیعە:-

1. ئەهلی سونە بڕوایان بە خەلافەتی خەلیفە ڕاشیدینەکان هەیە لە ئەبوبەکر و عومەر و عوسمان و عەلی, بەڵام شیعە دان نانێن بەو حەقەی 3 خەلیفەی یەکەمدا و ئیمام عەلی بە خاوەنی ڕاستەقینەی خەلافەت دەزانن.36
2. ئیمامەت:- سونە دەڵێن ئیمامەت بەشورا و هەڵبژاردن و ڕای گشتی دەبێت نەك بە دیاریکردن. هەروەها سونە دەڵێن ئیمامەت لقی دینە نەك ئەصڵی دین و باوەڕ, بەپێچەوانەی شیعەوە کە بەئەصڵی دینی دادەنێن و دەڵێن دەبێت بە دەق و دیاریکردن بێت, وە بەپێچەوانەوە خەواریجەکان دەڵێن دەبێت ئیمام بەهەڵبژاردنی ئازاد و ڕاستەوخۆ بێت کە هەموو مسوڵمانان هەڵیبژێرن نەك لەلایەن هەندێ کەسی

تایبەتیەوە, وەخەلیفە بەردەوام دەبێت تا داد پەروەر بێت.

سونە دەڵێن: دەبێت سیفاتی ئیمام ئەوەبێت کە ئاشکرا بێت نەك شاراوە و چاوەڕوانکراو. مەرجیش نیە بیّ هەڵە بێت بەلاّم دەبێت زانست و توانا و ساغ و سەلامەت بێتو زۆرینەی سونە دەڵێن دەبێت ڕەچەڵەکی قورەیشی بێت و مسوڵمانان بەشورا بەیعەتی پێبدەن و دادپەروەریش بێت.

بەلاّم شیعەدەڵێن ئیمام بەکەس دەناسرێت نەك بە وەصف وەخوا بەدەق لەسەر زاری پەیامبەر عەلی دیاریکردوە بەئیمام و ئەویش ئیمامی دواخۆی دیاریکردوە, ئیمام بیّ هەڵەیە و مەرجە هاشمی بێت.

بەلاّم خەوارج دەڵێن ((ئیمامەت پابەند نیە بەبنەماڵەیەکەوە لە عەرەب و مسوڵمانان و تەنها بۆ قورەیش نیە و بەباشی دەزانن کە خەلیفە لەدەرەوەی قورەیش بێت)).37

سەرچاوە و هۆکاری سەرەکی ئەم جیاوازیەی ئەم دوو مەزهەبە بریتی بوو لەو ((فیتنەیەی)) کە لە ئەنجامی کوشتنی خەلیفەی سێیەمەوە ((عوسمانی کوڕی عەفانەوە)) دروست بوو, کە معاویە بەدەستی لایەنگرانی عەلی دەزانی و عەلیش وای دەبینی کە معاویە دەیەوێت دەسەلاّت لە عەلی زەوت بکات, بەم شێوەیە ئەم جیاوازیە سەرەتاکەی سیاسی بوو دواتر قوڵ بوەوە بۆ بواری ئیمان و فقهیش.

زۆربەی صەحابەکان لەم((فیتنەیەدا)) هەڵوێستی بیّ لایەنیان هەڵبژارد و بەناوبانگترینیان ((عەبدولاّی کوڕی عومەر)) بوو ,کەزۆرجاران حەقیان دەدایە عەلی , بەلاّم لە کۆتایشدا هەموو صەحابەیان بە خاوەن ئیجتیهاد دەزانی و هەموانیشیان بەڕاست دەزانی بەمعاویەشەوە, بەلاّم شیعەکان ئەمە ڕەتدەکەنەوە و تەنها ئیمام عەلی بەڕاست و لەسەر حەق دەزانن.38

3. مەزهەبی سونە هەمیشە ئامادەگی هەبوە و بواری تەواوی بۆ ڕەخساوە بۆ بلاّوبونەوەو دەرکەوتنی, بەلاّم شیعە هەمیشە بزربوەو بەهۆکاری گەمارۆ و جەور و چەوساندنەوە و تۆقاندنەوە.

4. لەبەرئەوەی مەزهەبی سونە هەمیشە لەگەڵ دەسەلاّتدا پەیوەندی باشی هەبوە و دەستەمۆی دەسەلاّت بوە بەباش و خراپیانەوە, بۆیە شەرعیەتی بوون و ئازادی و بانگەوازکردنی هەبوە , بەلاّم شیعە بەهۆی ئەوەی ئالاّی ئالوبەیتی هەڵگرتوە و تەنها ئیمامەکانی بەڕابەری خۆی زانیوە, جێگەی لێڕازیبوونی دەسەلاّتداران نەبوە و لەچوارچێوەی ئیسلام وەدەرنراون و لەبیرکراون.

5. لەبەرئەوەی سونە ئاشکرابوون زیاتر ناسراوبوون, بەلاّم شیعە بەهۆی شاراوەییانەوە بونەتە نەزانراو و نادیار, هەرلەبەرئەمەشە جۆرەها قسەوقسەلۆك بۆ شیعە دروستکراون و جۆرەها تۆمەتی خراپیان دراوتە پاڵ و بەمەش مەزهەبەکە بچوك بۆتەوەو خاوەنی حەق شاراوەتەوە.

6. سونەو دەسەلاّت بونەتە جمکێك کە هەمیشە بەرژەوەندیان پێکەوەیە دژی شیعە و بەم شێوەیە مێژووی شیعە لێرەوە دەست پێدەکات و هەر لێرەشەوە کۆتایی دێت.

7. سونە دەڵێت مەزهەبی شیعە لەسەردەمی ئیمامی جەعفەری صادقەوە دروست بوە, شیعەکانیش دەڵێن عەقیدەی سونە لەسەردەمی خەلافەتی عەباسیەوە دروست بوە وەك وەلاّمدەرەوەیەك بۆ بزوتنەوە وەرگێڕییە یۆنانیەکان.39

بەم شێوەیە دەردەکەوێت کە ئەم دوو مەزهەبە بەدرێژایی دروست بوون و سەرهەڵدانیان لەململانیّ و مشتومڕێکی بەردەوامدابوون و هەردەشبن. و لەم پێناوەشدا زۆرجاران پەنایان بردۆتە بەربەکارهێنانی هێز بۆ

زاڵ بون بەسەر ئەوی تردا و بچوککردنەوەی و نەمانی .

ئەوەتا دەوڵەتی ئەمەوی و عەباسی و سەلجوقی و ئەیوبی و عوسمانی و ...هتد. هەموویان مەزهەبی سونە یان ڕەوتێك لە مەزهەبی سونەیان کردۆتە مەزهەبی ڕەسمی دەوڵەت و بەزۆر سەپاندویانە وەك ڕەوتی ((ئەشعەری و ماتریدی و حەنەفی و حەنبەلی و..هتد)). وەهەر کەس و لایەن و گروپ و بزوتنەوەو دەوڵەتێکی تر دژی ئەو مەزهەبانە یان ڕەوتە فکریانە بوەستانایەتەوە بە ((ڕافزی و موعتەزیلە)) دەدرانە قەڵەم کە هەموو ئەمانەش بە ((شیعە)) دەوتران و ئیدی ئەم ووشەی ((زەندیق و ڕافزە و موعتەزیلەیە)) ببوە چەکێکی کوشندە بەدەست دەسەلاٌتداران و ڕابەرانی ئاینیەوە بۆ لەناوبردنی نەیارەکانیان.

ئەوەتا هەریەکە لە ((دەوڵەتی فاتمی شیعی لە میسر و بزوتنەوەی موختاری سەقەفی کە بەبزوتنەوەی تۆبەکاران ناسراوە و بزوتنەوەی زەیدی کوڕی عەلی دژی هشامی کوڕی عەبدولمەلیك4 0...و لەسەدەی بیستیشدا جەنگی نێوان عێراقی سونە مەزهەب و ئێرانی شیعە مەزهەب کە 8 ساڵی خایاند یەکێك لە هۆکارەسەرەکیەکانی بریتی بوو لە خنکاندن و تاساندنی شۆڕشی ئیسلامی لەئێران بەڕابەرایەتی ئایەتولاٌ خومەینی کە بنەمای شۆڕشەکە بیروباوەڕی شیعە مەزهەبی هەبوو, ئەم جەنگە بەگەورەترین جەنگ دەژمێردرێت لەسەدەی بیستدا لە ڕووی ماوەی جەنگەکە و بڕی زەرەرو زیانی جەنگەکە و ژمارەی کوژراو و بریندارەکانیەوە و لە ڕووی کاریگەری لەسەر ژێر خانی ئابوری و کۆمەلاٌیەتی هەردوو گەل و هەردوو وولاٌت و بەڕاستیش جەنگێکی زۆر گەورە بوو , چونکە ژمارەی کوژاوەکانی لەنێوان 500هەزار بۆ یەك ملیۆن کوژراوبووە وژمارەی کوژراو و بریندارەکانی ئەم جەنگە لە هەموو کوژراو بریندارەکانی جەنگەکانی عەرەب _ئیسرائسیل زیاتر بوو, هەروەرها زیاتر بوو لە ژمارەی کوژراو و بریندارانی جەنگی 11 ساڵەی ئەهلی لە لوبنان کە زیاد لە 100000 کەس بوو. هەروەها یەکسان بوو لەگەڵ ژمارەی بریندارانی جەنگی سەربەخۆیی ڤێتنام لەماوەی 20 ساڵدا.بەشێوەیەك خەرجی مانگانەی ئەم جەنگە 1 بلیۆن دۆلار بوە.41

- هەربۆیە لە ئێستاشدا و لەتەواوی ناوچەی ڕۆژهەلاٌتی ناوەڕاستدا هەڕەشەی جەنگی تایەفی و مەزهەبی لەنێوان مەزهەبی سونە و شیعەدا لەئارادایە و بۆتە هەڕەشەیەکی جدی و مەترسیداریش و پێدەچێت ئاگری ئەم هەڕەشەیەش لە عێراقەوە هەڵبگیرسێت و بەفعلیش ئەو جەنگە بەرپابوە بەلاٌم بەشێوەیەکی ناڕەسمی و ناڕاگەیەنراو. ئەوەتا شیعە و شیعە و سونەو شیعە و سونە و سونە و سونە و کوردو شیعە و کوردو تورکومان و ..هتدمسوڵمان و مەسیحی و یەزیدی و ئاشوری و ..هتد , بەربونەتە گیان و بوونی یەکتری و ڕۆژانە ژمارەیەکی زۆر لە یەکتری دەکوژن و ماڵ و منداڵیان ئاوارە دەکەن و بەم شێوەیەش هەڕەشەی دابەشبوونی عێراق بۆ سەر 3 ناوچەی کوردو سونە و شیعە لەئارادایە.
- ئەم جەنگە مەزهەبیەش هەر بەعێراقەوە ناوەستێت بەڵکو هەموو دەوڵەتانی ناوچەکە دەگرێتەوە چونکە هەموو دەوڵەتانی کەنداو ئوردون و میسر و پاکستان و تورکیا و ئەفغانستان و لیبیاو تونس و جەزائیر و مۆریتانیاو سودان وو...هتد, زۆرینە سونە مەزهەبن و کەمینە شیعەن, لەوولاٌتانی سوریاو ئێران و لوبنان و مەغریب زۆرینە شیعە مەزهەبن یان کاریگەریان لە وولاٌتانەدا هەیە و هەمووشیان کەمینەی مەسیحی و جولەکە و ..هتد.یان تیادایە.کە چاوەڕوان دەکرێت ئەم جەنگە مەزهەبیە ببێتە ڕێگە خۆشکەر بۆ جێبەجێکردنی بیردۆزەی فەوزای دروستکەر و ببێتە هۆکاری سەرەکیش بۆ گۆڕانێکی گشتگیر لەهەموو

وولاَتانی ناوچەکەدا و ئەوەی ئەمریکاو ئیسرائیل گەرەکیانە بێتە دی لە ڕۆژهەلاَتێکی ناوەڕاستی گەورەو نوێدا کە لە بەرژەوەندی ئەمریکاو ئیسرائیل بەپلەی یەکەم تەواو دەبێت .

*　　　　*　　　　*

*　　　　*

پەراوێزەکانی بەشی چوارەم

1.السياسة الخارجية الامريكية امام ازماتها/ توفيق المدينى/ 2004/1/30 www.alarabnews.com

2.**هەواڵێکی کەناڵی ئاسمانی ئەلجزیرە لەڕۆژی 2007/1/27دا.**

3.**هەواڵێکی کەناڵی ئاسمانی ئەلجزیرە لەڕۆژی 2007/2/2دا.**

4.**هەمان سەرچاوەی ژمارە(1)**

5.**ئەم گوتەیەی ئایەتوڵا خومەینی ڕابەری شۆڕشی ئیسلامی ئێران لەبەیانی ڕاگرتنی جەنگی 8 ساڵەی نێوان ئێران و عێراقدا هات کە ڕەزامەندی دا لەسەر بڕیاری 598ی نەتەوەیەکگرتوەکان لە ساڵی 1988دا.**

6.**هەمان سەرچاوەی ژمارە (1)**

7.**هەمان سەرچاوەی ژمارە (1)**

8.**هەمان سەرچاوەی ژمارە(1)**

9.**گوتاری عەمروموسا ئەمینداری گشتی جامیعەی عەرەبی لەکەناڵی ئاسمانی ئەلجزیرەدا لە ڕۆژی 2007/2/16دا.**

10.www.ar.wikipidia.org

11**ئینسایکلۆپیدیای گشتی/ یاسین صابر صالح/ دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم/ چاپی یەکەم/ کوردوستان/سلێمانی/2005.**

12.موسوعةالسياسية/الجزء الثالث/المؤسسة العربية للدراسات والنشر/د.عبدالوهاب الكيالى/الطبعة الاولى/لبنان/بيروت/1983

13.**هەمان سەرچاوەی ژمارە(10)**

14.**هەمان سەرچاوەی ژمارە(10)**

15.**هەمان سەرچاوەی ژمارە(12)**

16.www.ar.wikipidia.org

17.**هەمان سەرچاوەی ژمارە (11)**

18.**کۆمەڵگا لەسایەی دەوڵەتی خەلافەتدا/ عباس عبدالكريم /چاپی یەکەم/ سوید / ستۆکهۆڵم/ 1997**

19. عقائدالسنة وعقائد الشيعة/ صالح الوردانى/ قاهرة/ موقع الالكترونى الشبكة الشيعة العالمية www.shiaweb.org

20.**هەمان سەرچاوەی ژمارە(19)**

21.لماذا اخترت مذهب الشيعة/ www.aqead.com

22.**هەمان سەرچاوەی ژمارە(16)**

23. **هەمان سەرچاوەی ژمارە(16)**

24. **هەمان سەرچاوەی ژمارە(16)**

25. **هەمان سەرچاوەی ژمارە(12)**

26. **هەمان سەرچاوەی ژمارە(16)**

27.www.shiaaw.com

28. **هەمان سەرچاوەی ژمارە(12)**

29. **هەمان سەرچاوەی ژمارە(16)**

30. **هەمان سەرچاوەی ژمارە(12)**

31. **هەمان سەرچاوەی ژمارە**(12)
32. **هەمان سەرچاوەی ژمارە**(16)
33. **هەمان سەرچاوەی ژمارە**(16)
34. **هەمان سەرچاوەی ژمارە** (11)
35. **هەمان سەرچاوەی ژمارە**(16)
36. **هەمان سەرچاوەی ژمارە**(16)
37. **هەمان سەرچاوەی ژمارە**(12)
38. **هەمان سەرچاوەی ژمارە**(16)
39. **هەمان سەرچاوەی ژمارە**(19)
40. **هەمان سەرچاوەی ژمارە**(19)
41.جمهورية الخوف/ سمير الخليل واحمد رائف/مطابع الزهراء للاعلام العربى/مصر/ القاهرة/1991

بەشی پێنجەم

پڕۆژەی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاستی گەورە
لە چ قۆناغێکدایە ؟1

❖ ئاشکرایە پڕۆژەی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاستی گەورە لە لایەن ئەمریکاوە پلانی بۆ دانراوە و هەرخۆشی سەرکردایەتی و ڕابەرایەتی جێبەجێکردنەکەشی دەکات بەهاوکاری دۆست و هاوپەیمانەکانی لە ئەوروپاوناوچەکەدا .ئەم پڕۆژەیە پێش ساڵێك و ڕاستەوخۆ لەدوای ڕووخانی هەردوو ڕژێمەکانی تاڵیبانی ئیسلامی سەلەفی لە ئەفغانستان و بەعسی دیکتاتۆری لە عێراقدا ڕاگەیەنراو کەوتە قۆناغی جێبەجێکردن و پیادەکردنیەوە لەسەر زەمینەی واقع و خاڵە میحوەریەکانی و مەرام و سنووری جوگرافیاکەشی دیاریکرا بۆ هەموو دونیا, لەکاتێکدا قۆناغی پلاندانان و بەرنامە ڕێژیەکەی و گفتوگۆ چڕوپڕەکان لەسەری زۆر پێشتر دانرابوون, بەلأم ڕوودانی کارەساتی 3شەممەی گەورە ((خاپوورکردنی هەردوو هەوربڕەکانی سەنتەری بازرگانی جیهانی لەواشنتۆن و نیۆیۆرك)) دا لەلایەن ڕێکخراوی ئەلقاعیدەی ئیسلامی سەلەفی بەڕابەرایەتی ئوسامە بن لادن سەرتاپای گۆڕانکاریەکان و پێشهاتەکانی لەدونیادا پێشخست و لەدوای ئەو ڕووداوەوە دونیا پێی نایە قۆناغ و سەردەمێکی زۆر ترسناك و نوێوە بەشێوەیەك کە هەموو دونیا بەگەورە و بچوکەوە کەوتە بەر مەترسی تیرۆرو تیرۆریستانەوە و پێویستی دەکرد کە پڕۆژەیەك هەبێت بۆ بەگژداچونەوە وبەرپێگرتنی ئەو تەوژمەی تیرۆریستان و ئەلقاعیدە و هەموو ڕێکخراوە هاوشێوەکانیشی و ڕێگە نەدرێت کە چەرخی بیست ویەکەمیش بگەڕێنرێتەوە دواوە و وەك چەرخە تاریکەکانی ناوەڕاستی لێبکەن لەتاریکی و دواکەوتن و جەهالەتدا .

➢ بۆیە لەدایك بوون و جێبەجێکردنی پڕۆژەی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاستی گەورە کەوتە قۆناغی جێبەجێکردنەوە و لە 3 تەوەری سەرەکیدا داڕێژرا کە بریتی بوون لە (دیموکراسیەت و بازاڕی ئازاد و بەزانستی کردنی ناوچەکە) هەرسیٚ ئەم تەوەرانەش بە نەمانی ڕژێمە دیکتاتۆری و سەلەفی و نەتەوەییە دەمارگیر و ئیسلامیە توندڕە و کۆنەپەرست و توتالیتاریەکان دەگەنە ئەنجام و لەکەش و هەوایەکی ئاشتی و ئارامیدا کە مافەکانی مرۆڤ و ژنانی تیادا پارێزراو بێت و کۆمەڵگەی مەدەنی بەرەو دروست بوون بڕوات , هەروەها بەکرانەوەی بازاڕەکان و ئازادکردنی لە دەستی ڕژێم و حکومەتەکان و بوار والأکردن لەبەردەم کەرتی تایبەت و کۆمپانیا زەبەلاحە نێونەتەوەیەکاندا چیٚ دەبێت و هەموو ئەمانەش بەسوود وەرگرتن دەبێت لە پرۆسەی بەجیهان بوونی دونیاو نەمانی سنوورەکان و تێکەلأوبوونی گەلان و نەتەوەکان و سوودوەرگرتن لە هەموو ئەو پێشکەوتنە سەر سوڕهێنانەی کەلەبواری زانست و تەکنەلۆژیادا ڕوویانداوە و سەرتاپای جیهانیان گرتۆتەوە ... بەم شێوەیە ئەم پڕۆژەیە گشتگیرە و بەلأم تایبەتە بە سنوورێکی جوگرافیای دیاریکراوە وە کە وولأتانی ((عەرەبی لە مەغریبەوە تا کەنداو و ئیسرائیل و تورکیاو ئێران و پاکستان و ئەفغانستان)) دەگرێتەوە و ئاشکراشە کە ئەم سنوورە ڕۆژهەلأتی ناوەڕاستی گەورە دەگرێتەوە و ناوجەرگەی دونیاش پێك دێنن و خاڵی چڕبوونەوەی بەرژەوەندیەکانی زلهێزەکانن و خاوەن سەرمایە یەکی مرۆیی و سروشتی زۆر و زەوەندن بەتایبەتیش نەوت وبازاڕێکی پڕ فرۆختیشن بۆ کۆمپانیا زەبەلاحەکان و

هەریەکەشیان بەدەست سەدان کێشەی سیاسی و سنووری و ئابووری و کۆمەڵایەتی و جەهالەت و دواکەتنەوە دەناڵێنن و کۆمەڵگایەکی دواکەوتووی داخراوو ماف پێشێلکراون و خاوەنی حوکمڕانی فەساد و کۆنەپارێزو ئیسلامی و شۆڤێنی و دواکەوتون وتائێستا سوودێکی ئەوتۆیان لەو هەموو پێشکەوتنانە نەبینیوە و بەم حاڵەشیانەوە لەسەدەی بیست و یەکەمدا دەبنە ڕێگرێکی گەورە لەبەردەم جێبەجێکردنی ئەو پڕۆژەیەدا هەربۆیە پڕۆسەی بەدیموکراسی کردن و ئازادکردنی بازڕەکانیان و سوود وەرگرتنیان لە زانستەکانی سەردەم و پێشکەوتنەکانی بواری پەیوەندیەکان بۆتە کارێکی زێدەگرنگ و هەنوکەیی و ناکرێت هەروا بەئاسانی پشتگوێ بخرێن و نەخرێنە ئەجێندای گۆڕانکاریەکانەوە ..

- ئەمریکا بەڕووخاندنی هەردوو ڕژێمەکانی ئەفغانستان و عێراق گورزێکی کاریگەرو کوشندەی سرەواندە جەستەی سیستەمە داخراو و دواکەوتووەکانی ناوچەکە و بەمەش سەرکەوتنێکی گەورەی بەدەست هێنا و ئیدی هەموو ئەو وولاَتانەی کە پڕۆژەکە دەیانگرێتەوە کەوتنە خۆ بۆ چاکسازی و گۆڕانکاری لە سیستەم و یاسا و دەستوور و لەهەوڵێکی بێووچاندان بۆ خۆگونجاندن بۆ ئەوەی بەر گورزی گۆڕانکاریەکان نەکەون و پێش ئەوەی سەریان بتاشن خۆیان سەری خۆیان بتاشن وەك عەلی عەبدولاَ صاڵحی سەرۆکی یەمەن دەڵێت و بۆئەوەی ئەو نفوز و دەسەلاَت و سەروەت و سامانە زۆرەیان لەدەست نەچێت بۆیە بەناچاری و دوودڵی و لەژێر فشارەکاندا کەوتنە خۆ بۆ جوانکردنی سیمای حوکمڕانیەکانیان بەوەی کەوتنە هەڵبژاردنی شارەوانی و پەڕلەمان و سەرۆکی ولاَتەکانیان و جۆرە کرانەوەیەکیاندا بەکاری سیاسی و ڕێکخراوەیی و ڕۆژنامەوانی و ئازادی بازاڕەکانیان زیاتر کرد و سنوورەکانیان ئەو پیرۆزیەی جارانیان نەما, بەلاَم هێشتا لەئاستی پێویست و ئەو پڕۆژەیەدا نین بۆیە فشارەکان لەسەریان بەردەوامە .
- ئەو وولاَتانەی کە پڕۆژەکە زۆر مەبەستێتی کە گۆڕانکاریان تیادا ببێت بریتین لە وولاَتانی عەرەبی و ئێران و لەپێش هەمووشیانەوە سووریاو ئێران دێت و لەئێستاشدا هەردووکیان بەبیانووی جیاوازەوە کەوتونەتە بەر فشاری نێودەوڵەتی و ناوچەیی گەورەوە و خۆش بەختانەش لەم پڕۆسەیەدا ئەمریکاو ئەوروپا هاوڕان و تەبان و پێکەوە کار دەکەن بۆ ئەو گۆڕانکاریانە .
- بەفیعلیش گۆڕانکاری لە ڕژێمی سووریادا دەستی پێکردوە هەر لە کشانەوەی هێزەکانی لە لوبنان و لێکۆڵینەوە لەگەڵ سەرانی ڕژێمەکەیدا بەهۆی تێوەگلانیان لە تیرۆرکردنی ڕەفیق حەریریەوەو جیابونەوەی عەبدول حەلیم خەدامی جێگری سەرۆك کۆمار کە زیاتر لە 30 ساڵ سەرکردایەتی حیزبی بەعسی کردەوە و ئێستا لەهەوڵی ڕووخانی ئەو ڕژێمەدایە و بەدڵنیایشەوە ڕووخان و گۆڕانکاری لە سوریادا زۆر ئاسان و نزیکە و قۆناغی زۆرباش چۆتە پێش ..
- سەرکەوتنی هەرەگەورەی پڕۆژەکە لە گۆڕانکاری لە ئێراندایە چونکە ئێران وولاَتێکی خاوەن توانای مرۆیی و مادی و سروشتی گەورەیە و پانتاییەکی گەورەی جوگرافیاشی هەیە کە سەنگی لەناوچەکە و دونیاشدا گەورەتر کردوە و خاوەن هێز و سوپاو تەکنەلۆژیای پێشکەوتوی سەربازیە و گۆڕانکاری تیایدا بەو ئاسانیەی سوریا نیە , بۆیە دەکرێت کە کاری جدی تر و بەدیقەتتری تیادا بکرێت بەهاوکاری و هاوپەیمانی دەوڵەتانی دونیاو ناوچەکە لەڕێی فشارە سیاسی و سەربازی و زانستی و ئابوریەوە ئەو گۆڕانکاریە ئەنجام بدرێت و بەسەرکەوتنیش بەسەر ئێراندا پڕۆژەکە 80٪ ی تێدەپەڕێنێت و قۆناغی هەرەگەورەی جێبەجێدەبێت

و ئەو ڕێژەی 20٪ ی کە دەمێنێتەوە بۆ گۆڕانکاریەکانی وولاّتانی دیکەی عەرەبی و تورکیا و پاکستانە چونکە ئەو وولاّتانە خۆبەخۆ و لەبەر پێویستی زۆریان بە هاوکاریەکانی ئەمریکا و ئەوروپا خۆیان گۆڕانکاری دەکەن و ملکەچ دەکەن بۆ پرۆژەکە و هیچ کاتێکیش ڕێگریەکی گەورەیان نەکردوە لەبەردەم سیاسەتەکانی ئەمریکادا و دەتوانرێت بەزۆر پرۆژەکەیان بەسەردا بسەپێنرێت .

➢ لێرەدا دەکرێت ئەو پرسیارە بکەین و بڵێین ئایا پرۆژەکە گەیشتۆتە چ قۆناغێك و ئاستەنگ و لەمپەرەکانی بەردەمی چین و ئومێدی چی لێدەکرێت ؟

➢ بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارانە و دەیانی تریش دەڵێین پرۆژەکە لە ئێستادا لە قۆناغێکی گەلێگ گرنگ و هەستیاردایە و ناکرێت بەهیچ جۆرێك سازش لەسەر خاڵ و بڕگەکانی بکرێت و هیچ ساردبونە وە و کەمتەرخەمیەك هەڵناگرێت .. ئەمریکا و ئەوروپا بەتەنها ناتوانن سەرتاپای پرۆسەکە جێبەجێبکەن ئەگەر هاوکاری و کارئاسانی و پشتگیری دەوڵەتانی تری دونیاو ناوچەکەشیان لەگەڵدا نەبێت . بۆیە دروستبوونی دەوڵەتانێکی وەکو ئەفغانستان و عێراقی نوێ و ئیسرائیل و ..هتد و تەنانەت دروست بوونی دەوڵەتی نوێی وەك دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردیش لەناوچەکەدا هێندەی تر زەمانەتی سەرکەوتنی پرۆژەکە دەبێت و گەلێك گرنگن بۆ سەرکەتنی پرۆژەکە.

❖ بۆیە ئەرکێکی تری گرنگی ئەمریکا بریتیە لە هاوکاری و پشتگیری زیاتری کەمینە نەتەوەیی و مەزهەبیەکان لەو وولاّتانەدا و بەتایبەتیش عەرەبیەکان وەك نەتەوەکانی ((کورد و ئەمازیغی و باشووریەکانی سوودان و قیبتیەکانی میسر و بەلوش و ئازەر و ئەرمەن و ...هتد)) چونکە ئەوان هەمیشە سەرەنێزەی گۆڕانکاریەکان بونە و خاڵی لاوازی ئەو دەسەلاّتانەش بونە و هۆکارێکی کاراشن بۆ سەرکەوتنی پرۆژەکە ..

❖ لەکۆتاییدا دەڵێین لەئەنجامی پرۆژەکانی ویلسن و مارشاڵەوە لەسەدەی بیستدا گەلێك گۆڕانکاری لە جوگرافیای دونیادا ڕوویاندا و بوونە دیفاکتۆ و گەلێك دەوڵەتی سەربەخۆ پێك هاتن و نەتەوە ژێر دەستەکان ڕزگاریان بوو , بەهیوای ئەوەی لەئەنجامی ئەم پرۆژەیەشدا ئەو گۆڕانکاریانە ڕووبدەنەوە و نەتەوەی کوردیش وەك نەتەوەیەکی زیندوو دابەش و داگیرکراو ڕزگاری ببێت و ببێتە خاوەن دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی ..

❖ بۆیە پێویست دەکات کە سەرکردایەتی کورد لەم قۆناغە زێدە هەستیارەدا وەك هاوپەیمانێکی ڕاستەقینە و شێلگیری پرۆژەکە و ئەمریکا هاوکار و کارئاسانی تەواوبکات و خۆی بگونجێنێت لەگەڵ ڕەوت و مەرامەکانی پرۆژەکەدا و هەرچی زووترە هەوڵی زیاتری چەسپاندنی دیموکراسیەت و بازاڕی ئازاد و پێکەوەنانی کۆمەڵگایەکی پێشکەوتووی مەدەنی بدەن کە یاساو مافی مرۆڤ و ژنانی تیادا پارێزراوبێت و دوور بکەوێتەوە لە گەندەڵی و فەساد و دیکتاتۆریەت و هەواڵی زیاتری سوود وەرگرتنی بێت لە پێشکەوتن و داهێنانەکان و سوود لە تەکنەلۆژیاو زانستەکانی سەردەم وەربگرێت و زۆر ئاقلاّنە و حەکیمانە هەڵسوکەوت لەگەڵ ڕووداو و پێشهاتەکاندا بکات و سەدەی بیست و یەکەم بکاتە سەدەی کوردان و ڕێگە نەدات کە وەك سەدەی بیست کۆیلە و داگیر و دابەشکراوبێت و چیدی ئەم سەدەیە سەدەی عەرەب و تورك و فارس نەبێت و خۆشبەختانەش لەئێستادا حەکیم و لێزان و ڕیشسپیەکانی عەرەب یەك بەدوای یەکدا کۆچ دەکەن و لەئێرانیشدا توندڕەوە بێ ئەزموونەکان حوکم دەکەن و هەرچی تورکیاشە هیچ کاتێك هێندەی ئێستا نەرم و نیان نەبوە لەبەردەم داواکاری و مافەکانی کوردا ..

➢ بۆیە ماوەتەوە سەر کورد خۆی کە ماڵی خۆی ڕێك بخاتەوە و دەسەڵاتی خۆی پاك و خاوێن و بەهێز و دامەزرا و یەکگرتوو بکاتەوە بۆ گەیشتن بەئامانجەکانی کە هاو جووتە لەگەڵ ئامانج و مەرامەکانی پڕۆژەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورەدا ...

*　　*　　*

*　　*

*

کێشەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست
بۆمبێکی تەوقیتکراون !2

ئاشکرایە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست گرنگیەکی جیۆپۆلەتیکی گەورەی هەیە لە دونیادا و هەمیشە جێگەی کێبڕکێ و ململانێ و سەرهەڵدانی کێشە و ناکۆکیەکان بوە لەنێوان زلهێزەکانی دونیا لەکۆن و نوێداو هۆکاری ئەم ململانێیانەش بەهۆی:-

❖ دەوڵەمەندبوونی ئەم ناوچەیە بە ئاوی شیرین و کانزاو سامانی سروشتی و بەتایبەتیش نەوت کەلەئێستادا بۆتە کۆڵەکەی بنچینەیی بۆ هەمووپێشکەوتن و داهێنانەکان .

❖ بوونی ئاوی گەرم لەدەریاو زەریاکانی ناوچەکەدا لەهەموو وەرزەکانی ساڵدا کە هۆکارێکە بۆ بەردەوام بوونی هاتوچۆو و بازرگانی.

❖ بوونی ژمارەیەکی زۆری دانیشتوانی هەژار و نەخوێندەوار و بێ کار کەهێزێکی گەورەی هەرزانن و بونەتە بازاڕێکی گەورە و پڕ فرۆشی بەرهەمی وڵاتان و کۆمپانیا زەبەلاحەکانی نێونەتەوەیی .

❖ بوونی سەدان کێشەی ناوخۆیی نێوان ئەو وولاتانەی ئەم ناوچەیە هەر لەکێشە نەتەوەیی و مەزهەبی و دینی و کۆمەڵایەتی و سنووریەکانەوە تا دوای .

❖ نەبوونی سیستەمێکی سیاسی و دیموکراسی و پێشکەوتووی وەها کە یاسا تیایدا سەروەر بێت و مافەکانی مرۆڤ و ژنانی تیادا پارێزراو بێت ,هەموو ئەو دەوڵەتانە لەلایەن سیستەمێکی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی تاك ڕە و کۆنە پارێز و دواکەوتوو و داخراوەوە کۆنترۆڵکراون و ڕێگە بەهیچ جۆرە کرانەو شەفافیەت و ئازادیەکان نادەن .

❖ سەرەڕای ئەم کێشەسەرەکی و موزمینانە " دامەزراندن و ڕواندنی دەوڵەتی ئیسرائیلی جوولەکە لەناوجەرگە و دڵی ئەم ناوچەیەدا کە بەعەرەبی و ئیسلامی ناودەبرێت هۆکارێکی تر بوو بۆ قوڵبونەوە و ئاڵۆزتربوونی کێشەکانی ئەم ناوچەیە و کرانەوەی زیاتری دەرگاکان بۆ ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات بۆ دەستێوەردان و هاتنە ناوەوەی زلهێزەکان بۆ ناوچەکە .

هەموو ئەم هۆکارانە و دەیانی تریش بونەتە هۆی چاوتێبڕینی دەوڵەتە زلهێز و کۆمپانیا گەورە

نێونەتەوەییەکان بۆ ئەم ناوچەیە و هەریەکەیان بە بیانوویەك و لەبەرژەوەندی یەکانی خۆیەوە دەست وەردەداتە کاروباری ناوخۆیی ئەم ناوچەیەو هەربۆیەش هەر لایەك بیەوێت دەتوانێت لەماوەیەکی کەمدا ئاژاوەو شەڕی ناوخۆوکێشە دروست بکات لەناوخۆی هەر وولاتێك و دوو وولات یان زیاتری ناوچەکە وبۆ ئەوەی مەرامەکانی خۆی جێبەجێبکات .

لەئێستادا ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست لەهەموو کاتێکی تر زیاتر ئامادەیە بۆ تەقینەوەی کێشەکانی لەناوخۆی خۆیدا و دەستێوەردانی دەرەکیش بۆی ,لەو کێشە گەرم و گوڕانەی کە وەك بۆمبێکی تەوقیتکراو وان و کۆنترۆڵەکەشیان بەدەست وولاتانی ناوچەکەوە نیە بەڵکە بەدەستی هێزە دەرەکیەکانەوەیە وبونەتە هۆی نزیك بونەوەی تەقاندنەوەی کێشەکان بریتین لە -:

1. کێشەی ئیسرائیل _فەلەستینیەکان

بەتایبەتیش دوای سەرکەوتنی بزوتنەوەی توندڕەوی حەماس لە هەڵبژاردنەکانی ئەم دواییانەدا کێشەکە پێی ناوەتە قۆناغێکی ترسناك و زۆر هەستیارەوە و پێشدەچێت تابێت ئاڵۆزتر و گەرمتر دەبێت ئەگەر حەماس دان نەنێت بەوجودی ئیسرائیل و ڕێکەوتنامە مۆرکراوەکانی نێوان فەلەستین و جولەکەدا و لەوکاتەشدا هەرچی تائێستا هاتۆتە دی هەموو دەچێتەوە خاڵی سفرە و دەبێت سەر لەنوێ دەست پێبکەنەوە.

2. کێشەی ناوخۆی لوبنانیەکانە

کە بونەتە دووبەرەی دژ بەیەك لەسەر بنچینەی دژایەتی دەسەلاتی سوریاو ئێران لەلوبناندا ,بەرەی حیزبولاو ئەمەل شیعە لەگەڵ سوریاو ئێراندان و بەرەی سونە و مەسیحیەکانیش بەرەی ئازادی خوازان (دژ بە سوریاو ئێرانن).

3.کێشەی ڕژێمی بەعسی سوریایە

کە لەئێستادا و لەدوای تیرۆرکردنی ڕەفیق حەریریەوە بۆتە کێشەیەکی گەرمو گورو جێگەی گرنگی پێدانی ئەمریکا و فەڕەنساو ئەوروپا بەگشتی و ئەو ڕژێمەیان بنکوڵکردوە و لەهەوڵی ڕووخانیدان و لەئێستادا ئۆپۆزسیۆنی ئەو ڕژێمەیان کۆکردۆتەوە و ئامادەی دەکەن بۆ ڕووخاندنی ئەو ڕژێمە و کوردیش ڕۆڵی بەرچاوی هەیە لەو بوارەدا .

4.کێشەی مەسەلە ئەتۆمیەکەی ئێرانە

کە بۆتە کێشەیەکی گەورە و جێگەی گرنگی دونیاو ئەمریکاو ئەوروپا لەمەشدا هاوڕان و دەیانەوێت کە ئێران نەبێتە خاوەنی ئەو چەکە کوشندە و کاریگەرە ولەهەوڵی ئەوەدان کەلەلایەن نەتەوە یەکگرتوەکانەوە گەمارۆبدرێت و .ئێرانیش تائێستا سەرسەختانە بەرگری لە هەڵوێست و کردارەکانی دەکات و هەڕەشە و گوڕەشەی قەبەش لە ئەمریکا و ئیسرائیل دەکات .

5.کێشەی عێراق

کە تائێستا و لەدوای 3 ساڵ ئەمریکا نەیتوانیوە کە بەتەواوەتی هێمنی و ئاسایش بچەسپێنێت و نەهێڵێت ووڵاتانی دەوروبەر دەستوەربدەنە کاروباری ناوخۆی عێراق و هاوکاری و پشتیوانی تیرۆریستان نەکەن.

6.ئەمە سەرەڕای کێشەی نەبوونی دیموکراسیەت و ئازادیەکان

لەو ولآتانەی کەدۆست و نزیکی ئەمریکان لە ناوچەکەدا ,لەگەڵ چەندین کێشەی تری ناوخۆیی وەك کێشە مەزهەبی و نەتەوەیی و سنووری و کۆمەڵایەتی و..هتد کە ئەمانەش هیچیان کەمتر نیە لە ترسناکی و تەقینەوەیاندا لە و کێشە گەرمانەی کە لەپێشدا باسمان کردن .

هەربۆیە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە ئێستادا لەکوانویەکی پڕپشکۆی خامۆش دەچێت کە هێدی هێدی و لەسەرخۆ دەگەشێتەوە و نزیك دەبێتەوە لەگڕگرتن .هەرکاتێکیش کێشەکان تەقینەوە ئەوا گڕی ئاگرەکە تەنها ناوچەکە ناگرێتەوە بەڵکو کاریگەری دەبێت بۆ سەر هەموو دونیاو کۆنترۆڵکردنیشی کارێکی سانا نابێت و بەلآنسی هێزەکان لەدونیادا دەگۆڕێت .چونکە ئەم ناوچەیە خاڵی چڕبونەوەی بەرژەوەندیە سیاسی و ئابوری و کەلتوری و زانستیەکانی زلهێز و کۆمپانیاکانە و بەئاسانیش دەست بەرداری ئەو بەرژەوەندیانەیان نابن و هەریەکەیان بۆ دابینکردن و پاراستنی بەرژەوەندیەکانیان دەستوەردەدەنە کاروباری ناوچەکەوەو هێندەی تر زەیت بەسەر ئاگرەکەدا دەکەن .

چارەسەر بۆ هەموو ئەم کێشە گەرم و گوڕو ترسناکانەش بریتیە لە ڕووخاندن و ڕامالینی سیستەم و ڕژێمە سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگیە دیکتاتۆر و دواکەوتوو داخراوەکانی ناوچەکە و بەرقەرارکردنی سیستەمێکی دیموکراسیی و ئازادیەکان وسەربەستی کاری سیاسی و جەماوەری و گروپەکانی کۆمەڵگای مەدەنی و ڕێکخراوە ناحکومیەکان و کرانەوەی بازاڕو ئابوری و بەزانستکردنی دامودەزگاکان و پاراستنی مافەکانی مرۆڤ و ژنانە لەو کۆمەڵگایانەدا .بەمانەش کاری تیرۆرو تۆقاندن و چەوساندنەوە و زوڵم و زۆرو دواکەوتن و هەژاری بەری پێدەگیرێت و هێمنی و ئارامیش بۆ ناوچەکە دەگەڕێتەوە و پێشکەوتن و داهێنانەکانیش ڕێچکەی خۆیان دەگرن لەهەموو بوارەکاندا .

بەڵام ئەم کارانە پلانی وورد و ستراتیژی و دیقەتی دەوێت نەوەك کاری سەرپێی و هەڵچون و پەلەکردن .بۆیەش پرۆسەکە کارێکی سانانیە و لە شەوڕۆژێکدا بەدینایەت و بەڵکو پێدەچێت دەیان ساڵ بخایەنێت و گەلێك بەربەست و ڕێگر لە بەردەم ئەم پرۆسە گەورەی گۆڕانکاریانەدان کە بریتین لە -:

1.دەوڵەتی کۆماری ئیسلامی ئێرانە

بەپلەی یەکەم چونکە ئەو ووڵاتە توانایەکی گەورەی مادی و مرۆیی هەیە و خاوەن پانوپۆریەکی گەورەی جوگرافیایە و توانایەکی باشی سەربازی و چەك و تەقەمەنی هەیە و ووڵاتێکە بەدرێژای 26ساڵەی تەمەنی کۆماری ئیسلامی تاڕادەیەکی باش سیاسەتی خۆژیانی پەیڕەوکردەوە و پشتی بەستۆتە سەر تواناکانی خۆی و سەرکەوتووش بوە کە هەموو ئەمانە کاری گۆڕانکاری تیایدا گران و قورس دەکەن .بەڵام هەندێ هۆکاری تریش هەن کە خاڵی لاوازن لە پێکهاتەی ئەو کۆمەڵگایەدا لەوانەش بوونی نەتەوە و مەزهەب و دینی جیاواز کەدەکرێت لێوەی بنکۆڵی ئەو ڕژێمە بکرێت و کار بۆ ڕوخاندنی بکرێت .کە لێرەشدا کورد ڕۆڵ و کاریگەری

خۆی هەیە و ئامادەیە بۆ ئەو گۆڕانکاریانە ,سەرەڕای بوونی دەیان کێشەی ناوخۆیی و ناوچەیی لەگەڵ دراوسێکانیدا کە هۆکاری ترن بۆ سەرکەوتنی پرۆسەی گۆڕانکاریەکان.هەرکاتێك توانرا ئەم ڕژێمە و وولاّتە بڕوخێنرێت ئەوا بەدڵنیاییەوە پرۆژەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستی گەورە کەلەلایەن ئەمریکاوە داڕێژراوە و دەست بەجێبەجێکردنیشی کراوە دەتوانێت ئامانجەکانی داهاتووی بپێکێت و زاڵ بێت بەسەر هەموو لەمپەڕ و بەربەستەکانی تردا.

2. بەربەستێکی تر بریتیە لە سەرهەڵدان و گەشەکردن و پەلهاویشتنی بزوتنەوە توندڕەوە سەلەفی و ئیسلامیەکان لەم ناوچەیەدا و بونەتە هێزێکی پڕ مەترسی بۆ سەر ئاسایش و ئارامی ناوچەکە و هەموو دونیاش وەك ڕێکخراوی ئەلقاعیدە و چەندانی تر ..بۆیە کاری سەرەکی و لەپێشینەی ئەو پرۆسەیە بریتیە لە سەرکوتکردن و لەناوبردن و لەڕیشەهەڵکێشانی ئەو بزوتنەوانە لەناوچەکەدا .

- لەم ناوچە پڕ لەکێشە و گرفت و ئاڵۆز و مەترسیدارەدا ئایا کورد وەك نەتەوەیەکی ژێردەست و داگیر و دابەشکراو دەتوانێت چ ڕۆڵێك ببینێت و چ کاریگەریەکی هەبێت لەسەر ڕووداوەکان و چۆن دەتوانێت بەرژەوەندیەکانی خۆی و مافە زەوتکراوەکانی چەندین سەدەیەکانی خۆی دابین بکات و بسەنێت ؟؟ ئەمانەو دەیان پرسیاری تریش ..

بۆ وەلاّمی ئەم پرسیارانە دەڵێین کە کورد وەك نەتەوەیەکی دێرینی ئەم ناوچەیەو بەو ژمارە زۆرەی کە خۆی لە نزیکەی 40ملیۆن کەس دەدات تائێستا بە داگیرکراوی و دابەشکراوی ماوەتەوە و نەبۆتە خاوەنی کیان و دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی لەلایەن نەتەوە سەردەستەکانی فارس و تورك و عەرەبەوە دەچەوسێتەوە .

لەپرۆسەی ئەم گۆڕانکاریانەدا پێدەچێت کورد ببێتە سەرەنێزە و لەپێش هەموانیشەوە ساز و ئامادەیە و بەدڵنیایش لەهەموانیش سوودمەندتر دەبێت لەم پرۆسەیەدا و کورد دەبێتە ئەو دەرگایەی کە هەموو گۆڕانکاریەکانی لێوە دەست پێبکات و پیایدا تێپەڕبێت .چونکە فاکتەرێکی گونجاوەو ئامادەیە بۆ ئەو گۆڕانکاریانە و بەلێك هەڵوەشان و ڕووخانی ڕژێمە دیکتاتۆریەکانی ناوچەکە کورد سوودمەند دەبێت و ئەگەر ژیرانە و حەکیمانە ڕووداو وپێشهاتەکان بخوێنێتەوە و هەڵیانبسەنگێنێت و حساباتی ڕاست و دروستی هەبێت بۆیان و بتوانێت هەلی گونجاو بقۆزێتەوە بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ بەرژەوەندی براوە و زلهێزەکاندا ,ئەوا لەوڕێگەیەوە دەتوانێت کە ماف و داواکاریە ڕەواکانی بەدەست بهێنێتەوە و بەشداریەکی کاریگەریش بکات لە سەر لەنوێ بونیادنانەوەی ناوچەکەدا ئەویش بەهەڵبژاردنی سیستەمێکی دیموکراسی و ئارام و پێشکەوتوو کە کار بۆ پاراستنی ئازادیەکان و پێکەوەژیانی نەتەوەکان بکات لە ناوچەکەدا .

دەنا بەپێچەوانەوە گەر کورد بەهەڵەشەیی و سۆز و هەڵچونەوە بەشداری بکات دوور لە بوونی بەرنامە و خۆڕێکخستن و ئامادەکردنی پێشوەخت ئەوا بەزەرەرو زیانی زۆر گەورەتر دەشکێتەوە بەسەریدا .

خۆشبەختانەش لە ئێستا دا و لەو وولاّتانەی کەکوردی تیادایە چانسی لەپێش و لەسەرەوەیە و ئەو دەوڵەتانە پێیان خۆشبێت یان نا ئەستێرەی بەختی کوردان لەگەشانەوەدایە و ئەوەتا لەعێراقدا سەرۆك کۆمار و سەرۆکی هەرێم و پۆستی سیادی گرنگی بەدەستەوەیە و خاوەن هەرێمێکی تایبەتە و بەشداریەکی گەورە و کاریگەریشی هەیە لە بڕیاردان و بونیادنانەوەی عێراقی نوێدا .

له وولاّتانی سوریاو ئێران و تورکیاشدا کورد لەسەر پێیە بۆ گۆڕانکاری و لە سەدەکانی پێشووتر چالاکانەتر هەوڵ دەدات بۆ سەندنەوەی مافە زەوتکراوەکانی و لەسەر ڕێگا ڕاست و دروستەکەی گۆڕانکاریەکانە .
هەربۆیە پێشبینی دەکرێت کە ئەم سەدەی بیست و یەکەمە ببێتە سەدەی کوردان و قەرەبووی هەموو سەدەکانی ڕابووردووی بۆ بکاتەوە وئەوەش تەنها بەیەك و یەکگرتوویی ڕیز و هێز و توانا و کارو بەرنامەکانی خۆی دەبێت بەڕووی دۆست و دوژمناندا...

*　　　*　　　*

*　　　*

*

کوردو ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست لەبەردەم گۆڕانکاری گەورە وکتوپڕدا3

ئاشکرایە لەدوای ڕووخانی هەردوو ڕژێمی تالّیبانی ئیسلامی سەلەفی و توندڕەو و لەبەریەك هەلّوەشانی ڕێکخراوی قاعیدەی تیرۆریست لە ئەفغانستان و ڕژێمی بەعسی دیکتاتۆری و قەومی لە عێراقدا , (پرۆژەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورە) لەلایەن براوەی هەردوو جەنگەکەوە و براوەی جەنگی سارد (ئەمریکا) ی زلهێز و تاکە بالاّدەستی دونیا لەسەرەتای چەرخی بیست و یەکەمەوە ڕاگەیەنرا و خرایە بەردەم دەولّەتەگەورەکانی پیشەسازی دونیا بەمەبەستی گۆڕانکاری زیاتر و گەورەتر لە ڕژێمەکانی سنوری جوگرافیای پرۆژەکەوە کە(هەموو دەولّەتانی عەرەبی و ئیسرائیل و تورکیاو ئێران و پاکستان و ئەفغانستان)

دەگرێتەوە و لەو ساتەوە هەوڵی جدی و چڕو پڕ دەدرێت بۆ سەرخستن و بەئەنجام گەیاندنی . سنوری جوگرافیای پڕۆژەکە ناوچەیەکی هەستیارو دەوڵەمەند و پڕکێشە و دواکەوتوو ململانێی شارستانیەتەکانە و لایەنەکانی ناو پڕۆژەکە هەریەکەیان هەوڵ دەدات دەسەڵات و نفوزو ئایدیا و بەرنامەکانی خۆی بچەسپێنێت و بەرژەوەندیەکانی بپارێزێت ..

ئاشکراشە کە ئەم پڕۆژەیە لەسەر 3 بنەمای سەرەکی داڕێژراوە کە ئەوانیش بریتین لە :-

1. چەسپاندنی دیموکراسیەت و بەرجەستەکردنی ئازادی و سەربەستیەکان و هەڵبژاردن و پاراستنی مافەکانی مرۆڤ و ژنان .

2. ئازادکردنی بازاڕ و ڕزگارکردنی ئابوری داخراویانە و هەوڵدانە بۆ کرانەوەی زیاتر و پەیڕەوکردنی شەفافیەت و دەرهێنانی بازاڕ و ئابوریە لەدەستی حکومەت و زیاترکردنی ڕۆڵی کەرتی تایبەت و کۆمپانیا زەبەلاحەکانی ئابوریە و نەمانی سنورو بە جیهانی کردنی دونیایە.

3. بەزانستی کردنی کۆمەڵگایە بە سوودوەرگرتنی زیاتر لە تەکنەلۆژیاو پێشکەوتنەکانی بواری کۆمپیوتەرو ئینتەرنێتە و گۆڕانکاریە لە پرۆگرامەکانی خوێندن لەهەموو قۆناغەکاندا و ...هتد.

ئاشکراشە کە هیچ کام لەو سێ بنەمایە لە بەرژەوەندی و سوودی دەسەڵات و ڕژێمەکانی ئەم ناوچەیەدا نین و بەڵکو هۆکاری سەرەکین بۆ ڕووخاندنیان و لەناوچوون و تووڕهەڵدانیانە بۆ زبڵدانی مێژوو بەهۆی هوشیاربونەوەی گەلەکانیان . هەربۆیە لەسەرەتاوە هەمووانیان دژایەتی پرۆژەکەیان دەکرد و هەوڵیان دەدا کە نەکەوێتە بواری جێبەجێکردنەوە و برو بیانوی جۆراو جۆریان دەهێنایەوە بۆ سەرنەکەوتن و بەجێنەگەیاندنی , بەڵام داڕێژەرانی پڕۆژەکەو هاوپەیمانەکانی و لەگەڵیشیاندا ڕای گشتی جەماوەرو گەلانی ناوچەکە بەدڵنیاییەوە و بەسووربونیان بۆ سەرکەوتنی پرۆژەکە و بەرەوپیرچونیەوە ئومێدی سەرکەوتنی زۆری لێدەکرێت .

سەرەتای پڕۆژەکە بە ڕووخانی هەردوو ڕژێمی ئەفغانستان و عێراق دەستی پێکرد و لەئێستاشدا ئاماژە و ئاڕاستەی گۆڕانکاریەکان بەرەو گۆڕانکاری لە ڕژێمەکانی ئێران و سوریاو میسر و سعودیە و تەنانەت تورکیاشدا دەچن بەهۆی جۆرەها گوشاری سیاسی و ئابوری و سەربازیەوە و ...هتد ئەوەتا ئەمریکا و ئەوروپا گوشار دەخەنە سەر ئێران لەڕێگەی بونی بەرنامە ئەتۆمیەکەیەوە و پشتگیری کردنی تیرۆریستان وبۆسوریاش بەهانەی بوونی لە لوبنان وپشتگیری حیزبولاو ڕێکخراوە توندڕەوەکانی فەلەستین و تیرۆریستانی ناو عێراقەوە گوشاریان خستۆتە سەر و بڕیاری 1559 یان لە ئەنجومەنی ئاسایشەوە دژی دەرکردوە و بە جدیش کار بۆ جێبەجێکردنی دەکەن و بۆ میسریش بیانوی کەمینە مەسیحیە قیبتیەکان و نەبونی ئازادی و دیموکراسی و نەپاراستنی مافەکانی مرۆڤ و ژنانەوە دەهێننەوە و بۆ تورکیاش دابین نەکردنی مافەکانی کوردو کەمینەکانی تر و کێشەی قوبروسەوە دەستی پێدەکەن لە وەرگرتنی لە یەکێتی ئەوروپادا , بۆ شانشینی سعودیەش کە دۆستێکی تەقلیدی و بەهێزیان بوو تا ساڵی 2001 لەئێستادا و بەبیانوی هاوکاری کردنی سەرجەم ڕێکخراوە ئیسلامیە وەهابیەکانەوە لەجیهاندا و دەرکەوتنی ڕۆڵی هەندێ کەسایەتی بنەماڵەی شاهانەی سعودی لە پشتگیری کردنی ئەو ڕێکخراوانەدا و نەبونی ئازادی و مافەکانی ژنان و مرۆڤەوە گوشاریان خستۆتە سەر ئەو وڵاتە و لەئێستادا ئەمریکا دەیەوێت ڕۆڵی دەوڵەتۆکە

بچوكەكانی وەك قەتەر و بەحرێن و كوێت وئیمارات و عومان لەدژایەتی سعودیە زیاد دەكات و پەیوەندیەكانی زیاتر و توندو تۆڵتر دەكات لەگەڵیاندا .

بەم شێوەیە خاڵی وەرچەرخان و گۆڕانكاریە گەورەكان و سەركەوتنی پرۆژەكە لەم وڵاتانەوە دەست پێدەكات بەهۆی نەبونی پشتیوانی گەورەبۆیان لە ناوخۆو گەلەكانیانە وە ناتوانن بچوكترین هەڵوێست و كرداریان هەبێت دژی پرۆژەكە و ناتوانن ببنە ڕێگر لەبەردەم بەرەوپێشچوون و سەركەوتن و سەپاندنیدا بەسەریاندا , تەنها و تەنها تاكە ڕێگە لەبەردەمیاندا بەناچاری بریتیە لە خۆ گونجاندن و سازدانی ڕیفۆرمی سیاسی و ئابوری و كۆمەلآیەتی و زانستی و ...هتد لەگەڵ پرۆژەو ئامانجەكانیدا بۆ خۆ دەربازكردن لە ڕووخان و لەناوچونیان و بەردەوامی دان بەمان و ژیانیان و دەسەلآتیان و كە لەكۆتایشدا جێبەجێكردنی ئامانجەكانی پرۆژەكە هەر بەنەمان و لەناوچوونی خۆیان تەواو دەبێت و بەناچاریش و بەدەستی خۆیان گۆڕی خۆیان هەڵدەكەنن .

- لە ئێستادا و دوای ئەنجامدانی پرۆسەی هەڵبژاردنی ئازاد و دیموكراسی لە هەردوو وڵاتی ئەفغانستان و عێراقدا و داننان بە سیستەمی دیموكراسی و دابینكردنی تاڕادەیەكی باش لە ئازادیەكانی ڕۆژنامەگەری و كاری سیاسی و ئازادكردنی بازاڕو تاڕادەیەكیش سوود وەرگرتن لە تەكنەلۆژیاكان و تێكەلآوبوونیان بە جیهان هاتونەتە سەر سكە و ڕێچكەی پرۆژەكە و هەنگاوەكانی تریش بەڕێوەن. توركیاش هەوڵی زۆر دەدات لەمیانەی گۆڕانكاری لە دەستور و دابینكردنی ئازادیەكانی بیروڕا و كاری سیاسی و ئابوری و دابینكردن و دانپیادانانی كوردو كەمینەكان و نەرمیش دەنوێنێت بۆ چارەسەركردنی كێشەی قوبرس و بەردەوامیشن لە هەوڵەكانیاندا , هەرچی میسر و سعودیەشن لەڕێگەی ئیصلآحاتی سیاسی و ئابوری و كۆمەلآیەتی و دابینكردنی ئازادیەكان و زیاتر كرانەوە و پاراستنی مافەكانی مرۆڤ و ژنان و كەمینەكانیانەوە دەیانەوێت ڕووخساری خۆیان جوان بكەن و ئەوەتا لەمیسردا قیبتیەك دیاریكراوە بۆ جێگری سەرۆك كۆمار و هەوڵی جدی و هەندێ جاریش فشار دەخاتە سەر فەلەستینیەكانیش بۆ تەنازول كردن و ڕێكەوتن لەگەڵ ئیسرائیلیەكاندا و هەرچی سعودیەش هەیە بۆ یەكەمین جارە لەمێژووی ئەو وڵاتەدا هەڵبژاردنی شارەوەنیەكان ئەنجام بدرێت ئەگەرچیش بەناتەواوی و كاڵو كرچیش بێت ساز دەكرێت و ڕێچكەیەكی زۆر نەرم و نیان و میانڕەوپەیڕەو دەكەن لە فەتواكانیان و بەئاشكراش كاری تیرۆریستان و توندڕەوە ئیسلامیەكان سەرزەنشت دەكەن و هاوكاریە مادی و مەعنەویەكانیشیان بەڕادەیەكی زۆر بۆیان كەمكردونەتەوە .

ئەوەی كەماوەتەوە و تائێستا بەڕواڵەت دژایەتی دەكەن و هەوڵی جدی نادەن بۆ خۆگونجاندن و سوورن لەسەر خۆگیڤكردنەوە و هەر لەسەردەمی دروشمە زل و بریقەدارەكاندا دەژین ئێران و سوریان كە هەردووكیان شیعە مەزهەبن و هاوكاری ڕێكخراوە توندڕە وە ئیسلامی و فەلەستینیەكان دەكەن و تەماعی زاڵبونی زیاتریان هەیە لەلوبناندا لەلایەك بۆ گوشارخستنە سەر ئیسرائیل و لەولاشەوە بۆ زیادكردنی نفوزی شیعە لەبەرامبەر سونەی ناوچەكەدا و ئەم مەترسیەش لەسەر زاری شا عەبدولآی ئوردونەوە بە ئاشكرا گوزارشتی لێوەكرا و داوای كرد كە ڕێگە نەدرێت شیعە لەعێراقیشدا بالآدەست بن چونكە دەبێتە مەترسی بۆ سەر ئوردون و وڵاتانی كەنداو وئیسرائیلیش . هەروەها هەردووكیان هەوڵ دەدەن سەردەمی (ناردنەدەرەوەی شۆڕش) زیندوو بكەنەوە و ئایدیا و بیرو ڕاكانیان گەشە و پەرە پێبدەن لەناوچەكەدا و دژایەتی ئەمریكا و ئەوروپا و شارستانێتی

ڕۆژئاوایان پێبکەن کە ئەمانەش هەموو دەبنە ڕێگر لەبەردەم سەرکەوتن و بەئەنجام گەیاندنی پرۆژەکەدا کە ئەمریکاش بەهیچ جۆرێك بەم کردارانە ڕازی نابێت و ڕۆژ بە ڕۆژیش لەهەوڵی جدیدایە بۆ زیاتر کردنی گوشار و گەمارۆدانی ئەو دوو وڵاتە .

لەئێستادا و دوای تیرۆرکردنی سیاسەتمەدار و پیاوی هەڵکەوتوو دەوڵەمەندو سەرۆك وەزیرانی پێشوی لوبنان (ڕەفیق ئەلحەریری) کە ڕۆژی 14/ 2 لە بەیروتی پایتەختدا تیرۆرکرا , پێدەچێت ببێتە ئەو دەنکە شقارتەیەی کە ئاگرەکەی پێهەڵدەگیرسێت و کوژانەوەشی مەحاڵ دەبێت و لەپێش هەموانیشەوە سوریاو ئێران و دەست وپێوەندەکانیان دەگرێتەوە و دەبنە سووتەمەنی و خۆراکی ئاگرەکە و لەڕێگەی ئەم تیرۆرکردنەوەوە و لەم کات و ساتە ناسك و زۆر هەستیارەدا کە ناوچەکەی پیاداتێپەڕ دەبێت هەلێکی زۆر گونجاو ولەبار هاتۆتە پێشەوە بۆ ئەمریکاو خۆش بەختانەش کە ئەوروپاش و لەپێشەوەیاندا فەرەنسا هاودەنگن بۆ چەسپاندنی بڕیاری 1559 ی نێودەوڵەتی بۆ دەرپەڕاندنی سوریا لە لوبنان و بچوکردنەوەی دەسەڵاتی و دوورخستنەوەی لە سنورەکانی ئیسرائیل و بەهەمان شێوەش زیاتر لەمەنگەنەدان و بچوککردنەوەی نفوزی ئێران لەناوچەکەدا و دەست و پێکردنی حیزبولاو ڕێگە خۆشکردن بۆ دەستێوەردان و هاندانی ئەو گەلانەی ئێران و سوریاو دەستپێکردنی گۆڕانکاریەکان و ڕێگە ئاسانکردن بۆ ڕووخان و لەبەریەك هەڵوەشانیان و چارەسەرکردنی کێشەی فەلەستینیەکانیش بەقازانجی ئیسرائیل, چونکە کەسایەتی ڕەفیق حەریری و ساردی میانەی لەگەڵ سوریادا و لەولاشەوە پشتگیری و پشتیوانی ئەمریکاو ئەوروپاو دەوڵەتانی کەنداو بۆی هاندەرن بۆ تۆڵەسەندنەوە لەسوریاو ئێران و بەتایبەتیش کە ڕێکخراوێکی نەناسراوی ئیسلامی سەلەفی (جهاد و تەوحید لە بلادی شام) لێپرسراوێتی خۆیان لە کارە تیرۆریستیەکە دانپیادانا وەك پەردەپۆشکردن و لەڕێگە لادانی بۆچونەکان و دوورخستنەوەی سوریا و ئێران لە و کردارە .

- گۆڕانی هەردوو نیزامی سوری و ئێرانی گەورەترین سەرکەوتن دەبێت بۆ پرۆژەکە و تای تەرازووی ململانێ و هێزەکان و شارستانیەتەکانیش ناهاوسەنگ دەکات و ئاشکراشە ئەم سەرکەوتنە گەورەیەش بە سانایی جێبەجێ نابێت و کات و زەمینەی گونجاو و لەباری گەرەکە و پێدەچێت لە چەند ساڵی داهاتووی نزیکدا سەربگرێت کاتێك بەرژەوەندیە تیکچرژاوەکانی گەورە زلهێزەکان یەکانگیربێت کە ئەمەش هۆکارێکی گەورەی سەرکەوتنەکەیە , بەڵام لەئێستادا هاوهەڵوێستی ئەوروپاو ئەمریکا خۆش بەختانە هاندەری باشن بۆ سەرکەوتنی ئەو پرۆژە گەورەیە کە لەکاتی جێبەجێکردن و بەئەنجامگەیاندنیدا ئەم ناوچە ی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەی کە بەدرێژایی مێژوو سەرجەم ململانێکان و دژایەتیەکانی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتی تیادا بوە دەبێتە کانگای خۆشی و بەختەوەری ولانکی سەرهەڵدانی شارستانیەتێکی نوێ کە سەرجەم ئازادی و مافەکان و داهێنانەکان و پێشکەوتنەکانی تیادا بەدی بێت و بەهیوای ئەوەش گە گەلی کوردیش وەك یەکێك لە پاڵەوانەکانی سەر گۆڕەپانی ڕووداوەکان جێ پێی خۆی بکاتەوە و بەشداری کاراشی هەبێت لە بەئەنجامگەیاندنی پرۆژەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورەدا و بەهیوای ئەوەی بتوانێت کە ئامانج و ئاواتەکانی لە پێکەوەنانی دەوڵەتێکی سەربەخۆو وەرگرتنی هەموو مافەکانی لەهەرچوار پارچەکەیدا بەدەست بهێنێت چونکە لە بەختی کورداندا هەرچوار دەوڵەتەکەی کەکوردی بەسەردا دابەشکراوە (تورکیا و ئێران و عێراق و سوریا) لەپێشەوەی گۆڕانکاریەکاندان و بەجێبەجێکردنی ئەم پرۆژەیە کورد دەتوانێت ببێتە خاوەن کیان و

دەسەڵاتی خۆی ئەگەر بەژیرانە مامەڵە لەگەڵ گۆڕانکاریەکاندا بکات و بتوانێت خۆی بگونجێنێت لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی زلهێزەکان و داڕێژەری پرۆژەکەدا .....

*　　*　　*
*　　*
*

پێگەی کورد
لەپرۆژەی ڕۆژهەلأتی ناوەڕاستی گەورەدا4

❖ ئاشکرایە لەسەدەکانی ڕابوردوودا چەند پرۆژەیەکی جیهانی لەلایەن دەوڵەتانی زلهێزی دونیاوە طرح کراون و هەریەکە بەناوێك و لەڕوانگەی جیاوازەوە,وەك پرۆژەی 14 خاڵی ((ویدرۆ ویلسن))ی سەرۆکی ئەمریکا و پرۆژەی مارشاڵ و سیستەمی نوێی دونیا و بەعەولەمەکردنی جیهان و ...هتد.

بەمەبەستی درێژەپێدانی سیاسەتی کۆنترۆڵکردنی جیهان و فەراهەمکردنی بەرژەوەندیە دوور و نزیکەکانیان,جابەخۆشی بوبێتن یان بەزۆر سەپاندویانە و گەل و نەتەوەکان و دەوڵەتەکانیش بەناچاری جێبەجێیان کردوە ئەگەر بەزیانیش گەڕابێتەوە بۆ سەر دەسەلأت ونفوزیان لەناوخۆی وولأتەکانیان و ناوچەکەشدا تەنها بەمەبەستی مانەوەیان لەدەسەلأتدا. هەشبووە زوو فریای خۆی کەوتوە و کەوتۆتە خۆگونجاندن لەگەڵ تەوژمی گۆڕانکاریەکان و دەستی کردووە بە ڕیفۆرم لە سیستەمی سیاسی و ئابوری و خوێندن و باری کۆمەلأیەتی و یاساو دروشمەکانیدا.

لەئێستاشدا و لەسەرەتای سەدەی بیست و یەکەمدا و لەدوای زنجیرەیەك گۆڕانکاری گەورە لە دونیادا کە بونە مایەی قڵپبونەوەی سەرتاپای تێگەیشتن و پرنسیپەکان لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی و ناوچەیی لەدونیادا وەك سەرهەڵدان و بەهێزبوونی تیرۆریزم و هەموو ئەوکاڵبونەوەی ئایدیا و شارستانیەتەکان کە بونە مایەی لێکترازانی ڕیزەکانی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی و دابەشبونیان بەسەر دوو سەنگەری دژ بەیەکدا کە ئەوانیش سەنگەری تیرۆر و سەنگەری تیرۆریستان بوو کە سەنگەری یەکەمیان هەموو دەوڵەتانی پێشکەوتوو خاوەن شارستانیەت و تەکنەلۆژیاو خۆشگوزەرانەکان بوون لە ڕۆژئاواو ڕۆژهەلأتدا و ئەو گەلانەشی کە زەبریان بەدەستی تیرۆریستان خواردبوو هەمان سەنگەریان هەڵبژارد.

لەبەرامبەریشدا هەموو ئەو دەوڵەت و کۆمەڵگایانەی سیمای دواکەوتوویی و نەفامی و تێنەگەیشتوو بوون و بە

عەقڵیەتی سەدەکانی ناوەڕاستەوە تحلیل و تێڕوانینیان دەکرد بۆ گۆڕانکاری و پێشکەوتنەکان,خۆیان خستە سەنگەری تیرۆریستانەوە و دەیانزانی و دەیانویست بەزەبری ترس و تۆقاندن و زەوتکردنی ئازادی و سەربەستیەکان و وەلانانی خوێندن و خوێندەواری و دژایەتی کردنی هەموو دیاردەکانی دیموکراسی و کۆمەڵگای مەدەنی دونیای سەردەم بخەنە ژێر ڕکێف و حەز و ئارەزوە مردوەکانیانەوە .

بەڵام خۆشبەختانە هەر لەسەرەتای بیرکردنەوە و خۆناساندنیان بەدونیا لەڕێگەی ترس و تۆقاندن و کارە تێکدەرەکانیانەوە لەڕووداوی 11ی سێپتەمبەری 2001 ی ئەمریکاوە و تەقاندنەوەکانی تەنزانیاو دار السلام و فلیپین و ئەندەنوسیاو کارە تێکدەرانەکانیان لەکوردوستان و گرتنە دەستی دەسەڵات لە ئەفغانستان و شیشان و ...هتد.مەرگی خۆیان دیاریکرد و خۆیان بوونە مایەی پێشخستنی مەرگ و ڕۆژی کۆتاییان و هەر زوو هەڵدێران و سەرەونگوم بون و لەهەموو دونیادا بێزراو و ڕسوا بوون.و بەزوویی ئیمارەتە سەلەفیە توندڕەوەکەیان ڕووخاو لێك هەڵوەشا و ئیدی لەهەموو کوچە و قوژبنێکی دونیادا جێگەیەکی ئارام و ڕووناکیان بۆ نەمایەوە و هەرچۆن لەتاریکیەوە هاتبوون ئاوهاش گەڕانەوە بۆ تاریکستانەکانیان لە ئەشکەوت و ژێرزەوی و جێگەی تری بێزراودا. لەکوردوستان و لە عێراقیشدا پێش ڕووخان و دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس کەوتنە بەر گورزی گورچك بڕ و لە ئێستادا گیانەڵای مەرگیانە و بەرەو دواڕۆژەکانی ژیانیان هەنگاو دەنێن, دوای ئەوەی کە گەلی کوردو عێراق ڕووی ڕاستەقینەیانی ناسی و بەئاوات و ئامانج و مەرامە ناڕەواکانیان ئاشنا بوو و بینیان کە چۆن دوور لەهەموو بەها ئەخلاقی و مرۆڤایەتیان دەستیان دەچێتە گیانی ڕۆڵەکانی عێراق بەبێ جیاوازی لەنێوان عەرەب و کوردو تورکومان و ئاشوری و ئەمریکیدا و کارە تێکدەر و تۆقێنەرەکانیان لەشارەکانی هەولێر و کەرکوك و بەغدا و موصلّ و کەربەلا و بەصرە و ...هتد.ئەنجام دەدەن و ڕۆژانە چەندین هاولاّتی بێ گوناە دەکەنە قوربانی هەوەس و مەرامە گلاّوەکانیان, هەربۆیە بەدڵنیاییەوە ڕۆژانی ژیانیان بەرەوکۆتایی دەچێت.

لەم سەرو بەندەدا و لەگەرمەی گۆڕانکاریەکانی ناوچەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستدا کە بەجەرگەی کێشە و ململانێ مێژوویەکانی شارستانێتیەکانی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەلاّت دەژمێردرێت و گۆمی خوێناویو سەرچاوەی توندڕەوی و تیرۆریزم وکاری تێکدەرانە و ململانێ خوێناویەکان بووە.هەربۆیەش دەکرێت بەئەنجامدانی گۆڕانکاری ڕیشەیی و گەورە لە سیستەمی سیاسی و ئابوری و کۆمەلاّیەتی وفێرکاری لەم ناوچەیەدا بتوانرێت ناوچەیەکی ئارام و ئاسایش و پێشکەوتوو دوور لە خوێن ڕشتن و دواکەوتوویی و هەژاری بێتەدی و دونیاش لەسایەی سەقامگیری ئەم ناوچەیەدا بحەوێتەوە و لەهەموو ئەو دیاردە دزێوانەی کە باسمان کرد ڕزگاری ببێت و دونیایەکی پڕ لە خۆشی و ئاشتی بەرقەرار بێت, لەم پێناوەشدا لەلایەن سەرۆکی ئەمریکاوە جۆرج بووش ((پرۆژەی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستی گەورە)) پێشنیازکراوە و بەنیازە لەکۆبونەوەی 8 وولاّتە گەورە پیشەسازیەکەی دونیادا کەبڕیارە لەمانگی حوزەیراندا ببەسرێت بخاتە بەردەم کۆنگرە بەمەبەستی ئالوگۆڕکردنی بیروڕاو دانانی ئالیەتێکی گونجاوبۆ جێبەجێکردنی و بەهاوکاریەکی هەمەلایەنە و بەئیرادەیەکی نێو دەوڵەتی.ئاشکرایە پرۆژەکە گەورەو ستراتیژیە و پێویستی بەزەمان و زەمینەیەکی لەباری گونجاو هەیە بۆ سەرکەوتنی و بەدیهێنانی ئامانجەکانی,بۆ ئەمەش پێویستی بەتێگەیشتن و هەڵسەنگاندن و قبوڵکردنی هەیە لەلایەن کۆمەڵگاکانی ئەو وولاّتانەی کە پڕۆژەکە دەیانگرێتەوە کەبریتین لە (هەموو وولاّتانی عەرەبی و ئێران

و توركیاو ئیسرائیل و پاكستان و ئەفغانستان) و پرۆژەكەشی لەسەر ((3)) ئاستی سەرەكی ئاراستەكراوە كەبریتین لە:-

1. هاندانی دیموكراسی و دەسەلاتێكی باش
2. بونیادنانی كۆمەڵگایەكی زانیاری
3. بەرفراوانكردنی هەلی ئابوری

كە ئەم ((3)) بنەمایە بنچینەیەكی گونجاوە بۆ گۆڕانكاری لەسیستەمی سیاسی و ئابوری و تەكنەلۆژیای ناوچەكەدا,هەر كاتێكیش ئەو گۆڕانكاریانە هاتنە دی ئەوا بەدڵنیاییەوە كۆمەڵگایەكی دیموكراسی و مەدەنی كە یاسا سەروەر بێت و دووربێت لەگەندەڵی و مشەخۆری و دووربێت لەرێگری ئازادیەكان و سەربەستیە كەسیەكان و دامەزراندنی میدیای سەربەخۆو پەیرەوكردنی سیستەمێكی سیاسی هەڵبژێردراو و بەدەستەوەگرتنی دەسەلات بەنۆرە و سیستەمێكی شەفاف دێتە دی و لەرووی زانست و فێركردن و تەكنەلۆژیاشەوە كۆمەڵگایەكی داهێنەر بەدی دێت و هەموو ئەم گۆڕانكاریانەش سەركەوتوو دەبێت ئەگەر سیستەمی ئابوری و بازاڕ بەشێوەیەكی نامەركەزی دەوڵەتی جێبەجێبكرێ و كەرتی تایبەت ڕۆڵ و سەرمایەكەی وەگەڕ بخات و بازرگانی و هاموشۆ ئازادبێت و وولاتانی ناو پرۆژەكە هانبدرێن كە بەشداری رێكخراوە بازرگانیە جیهانیەكان بكەن و ناوچەی بازرگانی ئازاد لەنێوانیاندا دروست بكەن . بنەمای هەموو ئەم گۆڕانكاریانە و بەدیهێنانی ئەم ئامانجانە بریتیە لە ((ریفۆرم)) و ئاشكراشە پرۆسەی ریفۆرم بریتیە لە پرۆژەیەكی نەرم ونیان و شەفاف و لەسەر خۆ و بەبەرنامە, كەبیری تیژ و ژیری و وریای زۆری دەوێت بۆ سەركەوتن و بەئامانج گەیشتنی چونكە بچوكترین هەڵە دەبێتە مایەی پاشا گەردانی و بەزیان گەڕانەوە بۆ مەبەست و ئامانجە سەرەكیەكە كە بریتیە لە گۆڕان لەسەرتاپای سیستەمە سیاسی و ئابوری و فەرهەنگی و كۆمەلایەتی و زانستیەكاندا.بۆیە پرۆسەی ریفۆرم پرۆسەیەكی سانا نیە و لەماوەیەكی كورتیشدا ئامانجەكان نایەنە دی, بەڵكو پێویستی بەكەسانی هێڤار و بیریار و دانایە كە خاوەن ئەقڵیەتێكی كراوە و ڕۆشن و ڕەهەندێكی ستراتیژی بن,بۆئەوە ی پرۆسەكە تووشی شكست و لەبارچوون نەبێت,لەئەنجامی سەركەوتنی پرۆسەی ریفۆرمیش لەناوچەكەدا كۆمەڵگایەكی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی گەورە دروست دەبێت كەلە هەموو رووەكانەوە پێچەوانەی ئەم واقیعەی ئێستا دەبێت كە پێیەوە دەناڵێنن هەر لەسیستەمی دیكتاتۆری و بنەماڵەیی و خێڵەكی ودواكەوتوویی وە كە بڕوایان بەكرانەوە و شەفافیەت و دیموكراسی و ئازادی و مافەكانی مرۆڤ نیە و تاتەپڵی سەریان ڕۆچوون لە گەندەڵی و دواكەوتوویی لەرووی كەلتوور و شارستانیەت و زانست و تەكنەلۆژیاو باری ئابوریەوە و كۆمەڵگاكانیان بریتین لە كۆمەڵگای دواكەوتوو و داخراو و پڕ جەهالەتی سەدەكانی ناوەڕاست كە ژنان بەهیچ شێوەیەك ڕۆڵیان تیایدا نیە و كۆمەڵگایەكی مەدەنی و كراوە وجودیان بۆ نیە و یاسا یاسای بنەماڵە و تاكە كەس و سەرۆك عەشیرەت و نەخوێندەوارەكانە.

ئەوەی مەبەستمانە لەم باسەدا ئەوەیە كە پێگەی كورد لەم پرۆژەیەدا چیە و دەبێت كورد چۆن بوون و وجودی خۆی بسەلمێنێت؟ و بەرژەوەندیەكانی خۆی چۆن یەك بخات لەگەڵ ئامانج و ئاراستەكانی ئەم پرۆژەیەدا؟

ئاشكرایە كە كورد وەك گەل و وەك نەتەوەش تا ئێستا خاوەن قەوارە و دەوڵەت و ئالای خۆی نیە و سنورێكی دیاریكراویشی نیە و بەسەر چوار دەوڵەتی ناوچەكەدا دابەشكراوە و كوردوستانی گەورەش دەكەوێتە ناو

جەرگە و چەقی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستەوە و ئەم پڕۆژەیەش کاریگەری ڕاستەوخۆی دەبێت لەسەر دۆزی کوردو کوردوستان .کورد هیچ کاتێك سوودمەند نەبوە لەهەموو ئەو پڕۆژانەی لەوە و پێش طرحکراون و سەپێنراون بەڵکو زیانی گەورەشی بەرکەوتوە و بێ بەش کراوە لەسەرەتاییترین مافەکانی لەپێکەوەنانی دەوڵەت و سەربەخۆبوونی.بەلاَم لە ئێستادا و لە ئەنجامی ئەو هاوپەیمانێتیە گرنگەی کە هەیەتی لەگەڵ گەورەترین دوو زلهێزی دونیادا و وەستانی لەسەنگەری دژە تیرۆرداو هاوبەشی کردنی لە ڕووخاندنی ڕژێمی بەعس و ئەنساروئیسلام و ئەلقاعیدە لەکوردوستان و عێراقدا و چەسپاندنی ئەزموونی 13 ساڵەی حوکمڕانی کورد بۆ خۆی و ئەو هەموو پێشکەوتن و دەسکەوتانەی کە بەدی هێناوە لەئەنجامی ڕاپەڕینی بەهاری ساڵی 1991 دا و دامەزراندنی دام و دەزگای دەوڵەتی و چەسپاندنی دیموکراسی و هەوڵدان بۆ پێکەوەنانی کۆمەڵگای مەدەنی و بەرقەرارکردنی ئاشتی و پاراستنی مافەکانی مرۆڤ و چەسپاندنی یاساو ڕێگا خۆشکردن بۆ دروست بوونی کۆمەڵە و سەندیکا و ڕێکخراوە پیشەیی و دیموکراتیەکان و گرنگی دان بە مافەکانی ژنان و بەشداریکردنیان لەهەموو وێستگەکانی ژیان و دامەزراوە دەوڵەتیەکاندا.زامنکردنی ئازادیەکانی ڕادەربڕین و میدیای ئازاد و بەئازادکردنی بازاڕ و بوژانەوەی کەرتی تایبەت و هاندانی سەرمایەداران و کۆمپانیا بیانیەکان بۆ وەبەرهێنانی سەرمایەکانیان لەکوردوستاندا هەموو گەشتیاران و باشکردنی بواری خوێندن و فێرکردن و هەوڵدان بۆ گۆڕینیان و گرنگی دان بە زانکۆو پەیمانگاکان و فێربوونی کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت لەهەموو قۆناغەکانی خوێندندا و سازدانی هەڵبژاردنی شارەوانیەکان و هەموو ئەنجومەن و ڕێکخراوەکان وەك پڕۆسەیەکی دیموکراسی و شارستانیانە.

زەمینەیەکی لەبارو گونجاوی بۆ کورد ڕەخساندوە کەلەپێش هەموو کۆمەڵگاکانەوە خۆی بگونجێنێ لەگەڵ ئامانج و هێڵە گشتیەکانی پڕۆژەکەدا, ئەگەر بەژیری و وورياييەوە مامەڵە لەگەڵ ڕووداو و پێشهاتەکاندا بکات و بتوانێت درێژە بەم هاوپەیمانێتیەی ئێستای بدات لەگەڵ ئەمریکا و بەریتانیادا و بەرژەوەندیەکانی خۆی لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی زلهێزەکان و سەرپەرشتیارانی پڕۆژەکەدا یەك بخات و بەپێچەوانەی هەموو پڕۆژەکانی پێشووەوە کورد دەبێتە کۆمەڵگایەکی شایستەو جێگای متمانەی زلهێزەکان و دەکرێت ببێتە چەقی گۆڕانکاریەکان و بەشی شێریشی بەربکەوێت لە دەسکەوتەکانی پڕۆژەکەدا.

سەرکەوتن و بەدەستهێنانی ئەم ئامانجانەش پێویستی بەکاری جدی و نەبڕاوە و ماندوونەناسانە هەیە لەسەر ڕێگای ڕیفۆرمەکان لەهەموو بوارەکاندا و پشوودرێژی و هۆشیاری گەورەی دەوێت لەسەر ئاستی پارتە سیاسیەکان و کۆمەڵە و ڕێکخراوەکان و تاك بەتاکی هاولاَتیان و یەك ڕیزی و یەك دەنگی و یەك هەڵوێستی کوردیش بەامبەر بە تیرۆر و تیرۆریستان زامنی گەورەی بەدیهێنانی ئەم ئامانجەیە و چەندە بتوانین کە دیموکراسیەت و ئاشتی بچەسپێنین و لەیاساو بڕیارەکان و پەیوەندیەکانمان و سیاسەتە ئابوری و فەرهەنگیەکانماندا کراوە و شەفاف بین و هەوڵدەین ڕەخنە و بیر ورای جیاواز قبوڵ بکەین ئەوەندە لە ئامانجەکانمان نزیکتر دەبینەوە و دەتوانرێت پێگەی کورد قایمتر و تۆکمەتر بکرێت و هەوڵبدرێت کەمەسەلەی کورد لەکارتی گوشارەوە بگوڕدرێت بۆ پایەی کۆنکرێتی بەهێز کە زلهێزەکان پشتی پێ ببەستن لەبەرنامە و پلان و پڕۆژەکانیاندا و هیوای سەرکەوتنیشی لەسەر هەڵبچنن.

*   *   *

پەراوێزەکانی بەشی پێنجەم

===================

1. کوردو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەبەردەم گۆڕانکاری گەورەو کتوپڕدا/ نەوزادی موهەندیس / چاپی یەکەم/ سلێمانی /کوردوستان/2006, ئەم بابەتە لە بەرواری 2006/1/21دا نوسراوە.
2. هەمان سەرچاوەی ژمارە (1), ئەم بابەتە لە بەرواری 2006/3/26دا نوسراوە.
3.هەماون سەرچاوەی ژمارە (1)
4.هەمان سەرچاوەی ژمارە (1) , ئەم بابەتە لە بەرواری 2004/4/17دا نوسراوە.

کــــــــۆتــــــــایــــــــی

❖ بێهیچ گومان و دوو دڵیەك ڕەوڕەوەی پێشکەوتن و گەشەسەندنی ژیان هەمیشە بەرەوپێش دەچێت , سەرەڕای بوونی ئاستەنگ و ڕێگریەکان .سیفەتی سەرەکی ژیانیش بریتیەلە گۆڕان و جوڵەی بەردەوام و هەمیشەی نەك چەق بەستن لەخاڵ و وێستگەو قۆناغێکی دیاریکراودا.

دونیای مرۆڤایەتیش لەسەرەتای دروستبونیوە تاکو ئێستا چەندین قۆناغ و سەدەو سەردەمی تێپەڕاندوە و گۆڕیوە, لەدونیاشدا کەم جێگە و ناوچە هەبوە وەك ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەمیشە و بەبەردەوامی لە گۆڕاندا بوبێت بەشێوەیەکی بەردەوام لەکونانویەکی خامۆشی پڕ ژیلەمۆ بچێت.کە تەنها بزیسکەیەکی بەس بوە بۆ کڵپەسەندن و گڕگرتن.

ئەم ناوچەیە بەلانکی شارستانیەتەکان و دیانەتەکان و ململانێ و ناکۆکیەکانیش دادەنرێت لەدێر زەمانەوە و تاکو ئێستاش و پێدەچێتیش لە ئایندەشدا هەروا بمێنێتەوە.

پاڵنەری بەهێزیش بۆ ئەم ململانێ و تێککچڕژانی بەرژەوەندیانە و گۆڕان و جۆش سەندنی ئەم ناوچەیە بریتی بوە لە دەوڵەمەندی ناوچەکە بەنەوت کە سەرچاوەیەکی گەورەو گرنگی وزە و پیشەسازی و پێشکەوتن و داهێنانەکانی دونیای ڕۆژئاواو ڕۆژهەڵاتیش بووە.

نەوتی ئەم ناوچەیە هێندەی سوودو قازانج و مایەی دەسکەوتو خێروبێر بوە بۆ گەلانی دونیای دووری ناوچەکە, بەهەمان هێندو زیاتریش بۆتە مایەی شەڕو شۆڕ و داگیرکردن و ململانێ بۆ گەلانی ناوچەکە خۆی و بۆتە مایەی ئاشوب و وەك تەوقی نەفرەت چۆتە گەردنی گەلانی ناوچەکەوە.

هەربۆیەش ئەم ناوچەیە بەدرێژایی مێژوو ئارامی و ئاشتیەکی دوورو درێژی بەخۆیەوە نەبینیوە و وەك زەریایەکی تورە و هەڵچوو هەمیشە لە شەپۆل و هەڵچون و داچوندا بوە . کە لەئەنجامیشدا گۆڕانی گەورەی بەدوا خۆیدا هێناوە.

ئەم ناوچەیە هەمیشە گۆڕەپانی ململانێی نێوان داگیرکاران و زلهێزەکان بوە و هەر سەدە و سەردەمێك لەلایەن زلهێزەکانی دونیا حوکم و کۆنترۆڵ کراوەو بەویست و ئارەزووی خۆی ئەم ناوچەیەی بردۆتە ڕێوە, هەربۆیەش هەمیشە ململانێیەکی توندوتیژ لەنێوان ئەو زلهێزانەدا هەبوە بۆ دەستبەسەراگرتنی ناوچەکە بەسەنتەری دونیاد دادەنرێت و هەرکاتێك کەوتە ژێر کۆنترۆڵی هەر لایەکەوە ئەوا توانیویەتی کۆنترۆڵی دونیاش بکات.

ململانێکان هەندێ جار گەیشتۆتە ئاستی پێکادان و جەنگی گەورە و هەندێ جاریش بەشێوەی جەنگێکی ساردو شاراوە و لە ئێستاشدا لەسایەی سیستەمێکی تاك جەمسەری ئەمریکاوە و ناوچەکە ودونیا بەڕێوە دەبرێت و ئەمریکا دەیەوێت لەڕێگەی بیردۆزەی فەوزای دروستکەرەوە کە بناغەی پرۆژەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی گەورەیە, بەتەواوەتی گۆڕانێکی گەورەو ڕیشەیە لە سیستەمی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی و زانستی ناوچەکەدا بکات, ئەمەش بەگۆڕینی ڕژێمەکان و گۆڕینی دابونەریتە کۆمەڵایەتیەکان و گۆڕینی بنەمای بازاڕ و ئابوری و هۆشیارکردنەوەی کۆمەڵگاکانی ناوچەکە بەزانست و تەکنەلۆژیای سەردەم. و جۆشدانی گیانی تایەفی و مەزهەبی و نەتەوەیی و دینی لەنێوان پێکهاتە جیاوازەکانی یەك وڵاتدا و لەوێوە هەڵایسانی شەڕی ناوخۆیی و دابەشبوونی وڵاتانی گەورە بۆ دەوڵەتۆکەی بچوك کە کۆنترۆڵیان ساناترە.

بەم شێوەیە فەوزایەك دروست دەبێت کە لە ئەنجامدا بەویست و ئیرادە و پرۆژە و ستراتیژی ئەمریکاوە جارێکی تر و سەرلەنوێ جوگرافیای ناوچەکە دادەڕێژرێتەوە بەپێی تێڕوانین و بەرژەوەندی ئەمریکاوە.کە مەبەستی سەرەکی و نهێنی, بریتیە لە پاراستنی بەرژەوەندیەکانی ئەمریکا و پاراستن و کۆنترۆڵکردنی نەوتی ناوچەکە وەك سەرچاوەی وزەو پارێزگاریکردنێتی لە ئەمن و ئاسایشی ئیسرائیل.

❖ کوردیش وەك نەتەوەیەکی دێرین و زیندوو و گەورەی ناوچەکە دەکرێت کاری جدی بکات بۆ جێکردنەوەی خۆی لەم پرۆژەیەدا و بتوانێت خۆی بگونجێنێت لەگەڵ ئامانج و بەرژەوەندیەکانی زلهێزەکان و لەسەروو هەمووشیانەوە ئەمریکا.

بەوەی کە ڕابووردوو بۆی نەکراوە لە ئێستادا خەون و خەیاڵ و داواکاریەکانی بکاتە ڕاستەقینەو دەوڵەتێکی نەتەوەیی سەربەخۆ پێکەوەبنێت, خۆشبەختانەش لە ئێستادا دوژمنانی کورد لە تورك و فارس و عەرەبەکان لە پێشەوەی گۆڕانکاری و ڕووخاندن و بچوکبونەوەدان کە ئەمەش چانسی کورد زیاتر دەکات بۆ سوود وەرگرتن لە بارودۆخە ناوچەیی و دونیاییەکە.

ئەگەر ئەم بیردۆزەی((فەوزای دروستکەرە)) بۆ دوژمنانی کورد مایەی وێرانکردن و تێکچوون و داڕمان و ڕووخان و گۆڕین و بچوکبونەوە بێت ئەوا بەدڵنیاییەوە بۆ کورد مانای دروستکردن و پێکەوەنان و ڕاگەیاندنی دەوڵەتی سەربەخۆیی و نەتەوەیی کوردی دەگەیەنێت.

ئەوەش وەستاوەتە سەر توانا و ژیری و حەکیمی سەرکردایەتی سیاسی کورد کە هەموو هەل و چانس و کارتەکان بەباشی هەڵبسەنگێنن و حسابات و شیکردنەوەو خوێندنەوەی ڕاست و دروستیان هەبێت بۆ هاوکێشەو ڕووداو وگۆڕانکاریەکان و پێشهاتەکان و لەبەرژەوەندی کورد بیانقۆزێتەوەو سوودی لێ وەربگرێت.و پەندو عیبرەتیش لە مێژوو و ڕابووردووی خوێناوی و ڕەشەکەی وەربگرێت و دووبارە هەڵە کوشندەکانی ئەوان دووبارە نەکاتەوەو ئەم چانسە مێژوویی و لەبارەی کە هاتۆتە پێش بە فیڕۆ نەدات .

سەرچاوەکان

===========

1. مشروع الشرق الاوسط الكبيرشراكة ام هيمنة؟!!/د.سيد محمد الداعور/صحيفة الحقائق/تصدر عن شركة الحقائق/المملكة المتحدة/ 2007/1/31/ www.alhaqaeq.net
2. هل لازال مشروع الشرق الاوسط كبيرا؟؟؟عونى القلمجى/2006/10/13/ شبكة اخبار العراق/www.aliraqnews.com
3. الشرق الاوسط الكبير...الواسع..الجديد/د.طلال صالح نيا/2006/8/13/جريدة العكاظ السعودية/www.okaz.com.sa
4. السياسة الخارجية الامريكية امام ازماتها/توفيق المدينى/www.alarabnews.com/2007/1/30
5. نظرية الفوضى الخلاقة واستراتيجيات الهيمنةفى العالم العربى/د.حسن ابو هنية/جريدة الغد الاردنية/www.alghd.jo
6. التدمير الخلاق/على حسين عبيد/2007/1/30/ موقع النباء اللالكتروني/www.annabaa.org
7. ملاحظات مكثفة حول نظريةالفوضى الخلاقة/د.صالح ياسر/ موقع الالكترونىwww.iraqcp.org
8. نظرية فوضى الخلاق/سمير محمود ناصر/من الموقع الالكترونى www.rezgar.com
9. نظرية فوضى الخلاقة وخطاب الطائفى/سعدون المشهدانى/2006/7/1/من الموقع الالكترونىwww.arabrenewal.com
10. مشروع الشرق الاوسط الكبير...لماذا؟ايمن الجندى/2004/4/22/مركز الشرق العربى للدراسات الحظارية والاستراتيجية/المملكةالمتحدة/لندن/www.asharqalarabi.org.uk
11. اسابيع حاسمة فى دمشق/سعد محيو/2005/4/3/مركز الشرق العربى للدراسات الحظارية والاستراتيجيات/المملكة المتحدة/لندن/www.asharqalarabi.org.uk
12. اظواء على عقائد الشيعة الامامية/الشيخ جعفر السبحانى/www.shiaweb.org
13. جمهورية الخوف/سمير الخليل واحمدرائف/مطابع الزهراء للاعلام العربى/مصر/قاهرة/1991
14. لماذا اخترت مذهب الشيعة/ www.aqaed.com
15. اهل السنة والجماعة/ موقع الالكترونىwww.ar.wikipedia.org
16. موسوعة السياسية/الجزء الثالث/المؤسسة العربية للدراسات والنشر/د.عبدالوهاب الكيالى/الطبعة الاولى/لبنان/بيروت/1983
17. پێگەی ئینتەرنێتی www.shiaaw.com

18. پێگەی ئینتەرنێتی www.ar.wikipedia.org

19. ئەو ئاستەنگانەی کە دێنە سەر ڕێگای ئەمریکا لەناوچەی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا/ڕۆژنامەی کوردوستانی نوێ/ژمارە 4178لە 2007/1/26دا.

20. کۆمەڵگا لەسایەی دەوڵەتی خەلافەتدا/عباس عبدالکریم/چاپی یەکەم/ سوید /ستۆکهۆڵم/1997

21. ئینسایکلۆپیدیای گشتی/یاسین صابر صالح/دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم/چاپی یەکەم/کوردوستان/سلێمانی/ 2005

22. ڕیفۆرم لەم قۆناغەی ئێستای کورددا بۆ ؟/ نەوزادی موهەندیس/ چاپی یەکەم/ کوردوستان / سلێمانی/2006

23. کوردو ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست لەبەردەم گۆڕانکاری گەورەو کتوپڕدا/ نەوزادی موهەندیس / چاپی یەکەم/ کوردوستان /سلێمانی/ 2006

*   *   *

*   *

*